APARTMAN 3
(Pot-Bouille)
EMILE ZOLA

Fransızcadan çeviren:
Bekir Karaoğlu

APARTMAN adlı yapıt Cumhuriyet Dünya Klasikleri Dizisi'nde Sn. Bekir Karaoğlu'nun izniyle basılmıştır.
Yayına hazırlayan : Egemen Berköz
Dizgi : Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Baskı : Çağdaş Matbaacılık Yayıncılık Ltd. Şti.
Ocak 2000

Hümanizma ruhunu anlama ve duymada ilk aşama, insan varlığının en somut anlatımı olan sanat yapıtlarının benimsenmesidir. Sanat dalları içinde edebiyat, bu anlatımın düşünce öğeleri en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir ulusun, diğer ulusların edebiyatlarını kendi dilinde, daha doğrusu kendi düşüncesinde yinelemesi; zekâ ve anlama gücünü o yapıtlar oranında artırması, canlandırması ve yeniden yaratması demektir. İşte çeviri etkinliğini, biz, bu bakımdan önemli ve uygarlık davamız için etkili saymaktayız. Zekâsının her yüzünü bu türlü yapıtların her türlüsüne döndürebilmiş uluslarda düşüncenin en silinmez aracı olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyatın, bütün kitlenin ruhuna kadar işleyen ve sinen bir etkisi vardır. Bu etkinin birey ve toplum üzerinde aynı olması, zamanda ve mekânda bütün sınırları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi ulusun kitaplığı bu yönde zenginse o ulus, uygarlık dünyasında daha yüksek bir düşünce düzeyinde demektir. Bu bakımdan çeviri etkinliğini sistemli ve dikkatli bir biçimde yönetmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemeyen Türk aydınlarına şükran duyuyorum. Onların çabalarıyla beş yıl içinde, hiç değilse, devlet eliyle yüz ciltlik, özel girişimlerin çabası ve yine devletin yardımıyla, onun dört beş katı büyük olmak üzere zengin bir çeviri kitaplığımız olacaktır. Özellikle Türk dilinin bu emeklerden elde edeceği büyük yararı düşünüp de şimdiden çeviri etkinliğine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okurunun elinde değildir.

23 Haziran 1941.
Milli Eğitim Bakanı
Hasan Âli Yücel

APARTMAN 3

13

Bir süredir Kapıcı Gourd apartman içinde gizemli tavırlarla gezinip duruyordu. Merdivenlerde gürültü çıkarmadan dikiliyor, göz ve kulaklarını açıp dinliyordu. Bazı kiracılar onu gece dolaşırken de görmüşlerdi. Adam apartmanın ahlakıyla ilgileniyordu. Son zamanlar merdivenlerde kötü bir havanın estiğini duyumsuyordu.

Bir akşam Octave kapıcıyı kendi katındaki merdiven boşluğunda ışıksız olarak buldu; adam servis merdivenine açılan kapının arkasında bekliyordu. Octave şaşırmıştı, kapıcıya ne yaptığını sordu.

- Araştırıyorum, Mösyö Mouret.

Kapıcı başka bir şey söylemeden uzaklaştı. Genç adamın içine kurt düştü. Yoksa kapıcı Berthe'le ilişkisinden mi kuşkulanıyordu? Belki de kendisini izliyordu. Berthe'le olan ilişkisi, kiracıların yüksek ahlaklı göründükleri ve sürekli denetledikleri bu apartmanda engellere takılıyordu. Bu nedenle metresiyle çok az buluşabiliyordu. Eğer Berthe annesi olmadan öğleden sonra çıkabilirse, genç adam da bir bahaneyle dükkandan ayrılıyordu. Issız bir sokakta buluşuyorlar ve bir saat kolkola geziyorlardı. Temmuz sonundan beri Auguste her salı Lyon'a gidip geceyi orada geçirmek zorunda kalıyordu; iyi araştırmadan batmakta olan bir ipek yapımına ortak olmuş, şimdi onu kurtarmaya uğraşıyordu. Ama Berthe özgür olduğu bu geceden şimdiye kadar yararlanmak istememişti. Hizmetçisine yakalanmaktan korkuyor, bir unutkanlık sonucu onun eline düşecek diye titriyordu.

Octave bu kez bir salı akşamı kapıcı Gourd'u odasının önünde yakalayınca endişesi daha da arttı. Bir haftadır Berthe'e, herkes yattıktan sonra odasına gelmesi için yalvarıyordu. Yoksa kapıcı bunu tahmin mi etmişti? Octave içi sıkıntılı olarak, korku ve istek içinde yattı. Genç adamın aşkı delice bir sevdaya dönüşmüş, yaptığı deliliklere kendisi de kızmaya başlamıştı. Berthe'le buluştukları günler, kadının vitrinlerde gördüğü şeyleri ona almadan edemiyordu. Örneğin, dün Madeleine Geçidi'nde genç kadın küçük bir şapkaya o kadar istekli bakmıştı ki Octave hemen alıp ona armağan etti. Hasırdan yapılma, ufak bir gül demetiyle süslü, basit bir şapkaydı bu; ama iki yüz frank ödemek adamın zoruna gitmişti.

Saat bire doğru, çarşaflar arasında dönüp dururken kapının hafifçe vurulduğunu duydu.

- Benim, diye fısıldadı bir kadın sesi.

Gelen Berthe'di. Genç adam kapıyı açıp onu karanlıkta kucakladı. Ama Berthe bunun için gelmiyordu; aşığının lambayı yaktığını görünce telaşlandı. Dün şapkayı satın alırlarken Octave'ın üzerinde yeterli para çıkışmayınca, genç kadın ev adresini vermek zorunda kalmıştı. Bugün faturayı göndermişlerdi; genç kadın yarın kocası duymadan bu işin çözümlenmesini istiyordu. Rachel'in uyuduğundan emin olduktan sonra yukarı çıkmaya cesaret edebilmişti.

- Yarın sabah ödememiz gerek, olur mu? diye yalvarıyordu.

Genç kadın bunun üzerine çıkmak istedi. Ama aşığı onu yine kucakladı:

- Biraz kal!

Kadının boynuna fısıldarken onu ılık yatağa doğru çekiyordu. Genç kadın giyinmeden, bir gecelikle gelmişti; Octave onun kumaşın altında çıplak olduğunu duyumsuyordu.

- Bir saat sonra gönderirim, söz!

Kadın kaldı. Odanın sıcak şehvetinde saatler birbirini izledi. Her saat çalışında adam o kadar istekle yalvarıyordu ki, kadının gücü kalmıyordu. Saat dörde doğru birbirlerinin kolları arasında uyuyakaldılar. Gözlerini açtıklarında güneş doğmuş, saat dokuz olmuştu. Berthe bir çığlık attı:

- Tanrım! Mahvoldum!

Kargaşalı bir an yaşandı. Kadın uykulu gözlerle yataktan fırladı, bir şey göremeden el yordamıyla giysilerini aradı; ama bir şey bulamayınca çığlıklarını zor bastırdı. Octave onun bu kılıkla ve bu saatte dışarı çıkmasını önlemek için hemen kapıya koştu. Delilik etmemeliydi, merdivende biriyle karşılaşma tehlikesi vardı. Görünmeden aşağı inmek için düşünmek gerekiyordu. Ama kadın inatla gitmek istiyor, adamın koruduğu kapıyı zorluyordu. Octave'ın aklına servis merdiveni geldi. Kadın rahatça kendi katına iner ve mutfaktan evine girerdi. Yalnızca Marie Pichon sabahları kapısını açık bırakıyordu. Genç adam Marie'yi lafa tutup oyalarken Berthe arkadan kaçabilirdi. Hemen ayağına bir pantolon geçirdi.

- Tanrım! Ne kadar sürecek bu? diye sızlanıyordu Berthe.

Octave her zamanki haliyle koridora çıktığında Marie'nin odasında Saturnin'in oturduğunu gördü. Kadın ev işini yaparken Saturnin onu sakin sakin izliyordu. Deli çocuk hiç horlanmadığı ve rahat bırakıldığı bu kadının evinde rahat ediyordu. Hiç konuşmuyordu ama Marie'yi de rahatsız etmiyordu. Genç kadın hafif bir şarkı mırıldanıyordu.

- Oh! Bakıyorum da sevgilinizle başbaşa vermişsiniz, diye girdi Octave.

Bunu söylerken kapıyı arkasından kapamayı unutmadı. Marie'nin yüzü kızardı. Oh! Zavallı Saturnin mi? Olamaz! Çocuğun eline bile dokunsanız korkuyordu. Deli de bu söze kızdı. O asla sevgili olmayacaktı. Bu yalanı kız kardeşine kim söylerse fena yapardı. Bu kızgınlığı beklemeyen Octave onu yatıştırmaya çalıştı.

Bu arada Berthe servis merdivenine geçmişti. İki kat aşağı inecekti. Ayağını ilk basamağa attığında, alt kattaki Madam Juzeur'ün mutfağından gelen ince bir kahkaha onu durdurdu. Sahanlıktaki pencereye yaklaşıp dinledi. Hizmetçilerin sabah sövgüleri başlıyor, çöp kokusu gibi avludan yukarı yayılıyordu. Kadınlar küçük Louise'i haşlıyorlardı: kızın onları akşam yatarken anahtar deliğinden gözlediğini ileri sürüyorlardı. On beş yaşında değildi ama şimdiden ahlaksız olmaya başlamıştı. Louise kahkahalarla gülüyordu. Yadsımıyordu, örneğin Adele'in poposunu görmeleri gerekiyordu! Lisa tahta gibiydi, Victoire'ın göbeği fıçı gibiydi. Kadınlar onu susturmak için hep bir ağızdan sövüyorlardı. Sonra birbirleri önünde soyulmaktan canları sıkıldığı için, bu kez hanımlarını soyarak öçlerini aldılar. Lisa zayıf olabilirdi ama "Öbür Madam Campardon" kadar değildi. Victoire da tüm hanımlara, kendi yaşına geldiklerinde onunki gibi bakımlı bir göbek diliyordu. Adele ise kendi poposunu bu madam ve matmazellerinkiyle değişmeyeceğini söylüyordu. Saklandığı yerde Berthe, daha önceden bilmediği bu kirli çamaşırları ve mutfak pisliği, kendi yüzüne dökülüyormuş gibi kızarıyordu.
Birden bir ses duyuldu:
- Dikkat, beyefendi sıcak suya geliyor!
Hemen pencereler kapandı, kapılar çarpıldı ve bir ölü sessizliği oldu. Berthe hâlâ kımıldamaya korkuyordu. Sonunda inmeye karar verirken Rachel'in mutfakta kendisini beklemekte olabileceğini düşündü ve yeniden telaşlandı. Evine girmektense kaçıp uzaklara gitmek istiyordu. Kendi mutfağına geldiğinde kapıyı araladı, hizmetçiyi görmeyince rahatladı. Bir çocuk gibi sevinçle yatak odasına koştu. Ama içerde Rachel bozulmamış yatağın önünde dikiliyordu. Hizmetçi tek kelime söylemeden bir yatağa, bir de hanımına baktı. Berthe telaşa kapılıp kız kardeşinin rahatsızlığını bahane etmeye çalıştı. Ama kekeliyor, yalanının ne kadar zayıf olduğunu görüyordu. Her şeyin bittiğini anlayarak bir sandalyeye çöküp ağlamaya başladı.
Bu ağlama bir dakika kadar sürdü. Rachel sırtını dönmüş yastıkları düzeltir gibi yapıyor, her şeyi bilen fakat ağzı sıkı hizmetçi rolünü oynuyordu. Bu sessizliğe katlanamayan Berthe daha da yüksek sesle ağlamaya başlayınca hizmetçi dönüp saygılı bir sesle ona:
- Hanımefendi kendini bu kadar üzmesin, dedi. Beyefendi iyi adam değil.
Berthe ağlamayı kesti. Herhalde bu kızı parayla susturabilirdi. Hemen orada Rachel'e yirmi frank verdi. Hizmetçinin ona küçümser bakışı altında daha da ezildi. Peşinden mutfağa gidip ona bir de giysi armağan etti.
O sırada Octave da telaşlanmıştı. Pichon'ların dairesinden çıkarken Kapıcı Gourd'u yine dünkü gibi, aynı yerde gözetlerken buldu. Kapıcı sessiz adımlarla aşağı inerken peşinden izledi. Adam üçüncü katta durup cebinden bir anahtar çıkardı; soylu beyefendinin dairesine giriyordu. Octave, kapıcının her zaman temiz tuttuğu bu dairenin darmadağınık olduğunu gördü. Herhalde soylu bey dün gece çok çalışmış olmalıydı. Dağınık yataktaki çarşaflar parçalanmıştı, masanın üstünde şarap şişeleri ve tabaklarda istakoz artıkları duruyordu. Yatağın kenarında iki kirli leğen görünüyordu. Gourd hemen daireyi temizlemeye girişti.
Octave dünkü hesabı ödemek için hemen Madeleine Geçidi'ndeki şapkacı dükkanına koştu. Dönerken içindeki kuşkuyu atamamıştı. Kapıcıyı konuşturmayı düşündü. Kapıcı dairesinin önünde koltuğuna uzanmış olan Madam Gourd sabah havası alıyordu. Kapının yanında Perou Ana adındaki temizlikçi kadın ürkek bir tavırla bekliyordu.
- Bana mektup var mı? diye sordu Octave.
O sırada Mösyö Gourd üçüncü kattaki dairede işini bitirmiş iniyordu. Bu soylu beyefendinin ev temizliği ona gurur veriyordu. Beyefendi, leğenleri başka ellere teslim etmemesi koşuluyla, ona iyi para veriyordu.
- Hayır, bayım, dedi Gourd. Size bir şey yok.
Kapıcı Perou Ana'yı fark etmişti, ama görmezlikten geliyordu. Dün koridora bir kova su sıçrattığı için onu kovmuştu. Yaşlı kadın şimdi parasını istemeye gelmişti, ama korkusundan duvar dibinden ayrılamıyordu.
Octave kapıcının karısıyla sohbet etmeye dalınca, adam yaşlı kadına sertçe döndü:
- Demek para istemeye geldiniz? Kaç para verilecekti size?
Madam Gourd kocasının sözünü kesti:
- Hayatım, işte yine hizmetçi o pis hayvanıyla geliyor.
Gelen Lisa'ydı. Birkaç gün önce sokakta bulduğu bir köpeği odasında besliyordu. Bu köpek kapıcıyla bitmeyen tartışmalara yol açmıştı. Mal sahibi apartmanında hayvan istemiyordu. Hayır, hayvan veya kadın giremezdi! Hava yağmurlu olduğundan hayvanın ayakları çamurlanmıştı. Mösyö Gourd bağırdı:
- Bu köpeği merdivenlerimde istemiyorum, duydunuz mu? Onu kucağınıza alın!
- Niçin üstümü kirletecekmişim? dedi Lisa. Servis merdiveninden çıkarken biraz ıslatsa kıyamet mi kopar? Gel kuçu kuçu...
Gourd hayvanı yakalamak isterken ayağı kaydı, düşmekten zor kurtuldu. Hizmetçilere ilenç yağdırıyordu; eski bir uşağın yenilere düşmanlığını kusuyordu. Lisa geri döndü, yüzünde Montmartre sokaklarında sürtmüş bir kızın kabadayılığıyla bağırdı:
- Hey uşak bozuntusu! Peşimizi bıraksana! Sen gidip soylu beyin oturağını temizlesen daha iyi edersin.
Bu, Kapıcı Gourd'u susturabilen tek aşağılamaydı. Hizmetçiler bolca kullanıyordu. Adam öfkeyle soluyarak dairesine girdi. Gözüne Perou Ana ilişti:

- Size kaç para istiyorsunuz dedim! Ha? On iki frank altmış beş santim mi? Olamaz! Siz yarım kalmış saatleri ödemediğimizi bilmiyor musunuz? Kesinlikle!
Yaşlı kadının parasını vermeden Octave'ın yanına geldi. Genç adam bu arada konuyu ustaca apartmandaki yaşama getirmişti; böyle bir apartmanda kiracıların bir sürü sorunlarıyla karşılaşıyor olmalıydılar. Kapalı kapılar ardında kimbilir ne tuhaf şeyler oluyordu! Kapıcı onun sözünü kesti:
- Bizi ilgilendiren şey var, ilgilendirmeyen şey var, Mösyö Mouret. Bakın, işte böyle şeyler bizi çileden çıkarıyor! Bakın, siz de bakın!
Kolunu uzatmış, avluya girmekte olan birini gösteriyordu. Bu, cenaze günü taşınan uzun boylu ayakkabıcı kızdı. Gebelikten irileşmiş karnıyla, zaten zayıf bacakları üzerinde zor yürüyordu.
- Ne olmuş? diye safça sordu Octave.
- Nasıl? Karnını görmüyor musunuz?
Evli olmayan karnı burnunda kadınlar Kapıcı Gourd'u çileden çıkarıyordu. Taşınırken bir belirti yoktu, zaten olsa kesinlikle kiralamazlardı. Şimdi, nereden peydahladığı bilinmeyen karnıyla utanmadan ortada dolaşıyordu.
- Bizi, yani mal sahibi ve beni, üzen nedir biliyor musunuz, bayım? Bize önceden söylemesi gerekirdi, değil mi ya? Gebeliğini gizleyerek başkalarının evine girmeye ne hakkı var? Önceleri biraz belli oluyorken sesimi çıkarmadım, belki gözden uzak durur diye. Ama işte bakın, kendini koyvermiş; kapıdan zor sığacak!
Eliyle dramatik bir biçimde gösterdiği kadın servis merdiveninden zorlukla çıkıyordu. Madam Gourd kocasına fazla sinirlenmemesini söyledi; apartmanın işlerini bu kadar benimsemek doğrusu fazlaydı. O sırada Perou Ana hafifçe öksürüp kendini belli edince adam yine ona yüklendi. Çalıştığı yarım saatleri saymayıp kadının parasını öderken, onu yine işe almayı önerdi; ama bu kez saatine üç kuruş verecekti. Yaşlı kadın ağlayarak kabul etti.
- İşinize gelirse, dedi Gourd. Zaten güçlü değilsiniz, iki kuruşluk iş yapmıyorsunuz.
Octave odasına çıkarken içi rahatlamış gibiydi. Üçüncü katta dairesine girmekte olan Madam Juzeur'le karşılaşınca onun konuğu oldu. Kadın küçük Louise'i aramak için her gün dışarı çıkıyordu. Kadın Octave'a gülümsedi.
- Pek de gururlu geziyorsunuz, dedi. Birileri sizi pek hoşnut ediyor olmalı.
Bu sözler genç adamı yeniden endişelendirdi. Şakalaşır gibi yapıp kadını salonuna kadar izledi. Perdelerden biri aralanmış olan salonda kadın onu kanepede yanına oturttu. Genç adamın elini alıp öpmediğini görünce kurnaz bir edayla sordu:
- Yoksa beni artık sevmiyor musunuz? Genç adam abartıyla protesto etti, ona taptığını söyledi. O zaman kadın ona elini vermeye razı oldu. Genç adam kuşkuları yatıştırmak için onun elini öperken, kadın küçük gülücükler atıyordu. Ama hemen elini çekti.
- Hayır, hayır, kendinizi zorlamayın, bundan zevk almadığınız belli. Oh! Belli oluyor, zaten bu doğal!
Ne demek istiyordu? Octave kadını belinden kavrayıp yanıtlaması için zorluyordu. Ama kadın açıklamıyor, vücudunu onun okşamalarına bırakırken başıyla hayır diyordu. Genç adam onu zorlamak için gıdıklamaya başladı.
- Pekâlâ, dedi sonunda kadın. Çünkü siz artık başkasını seviyorsunuz.
Kadın Valerie'nin adını söyledi. Josserandların evinde gözleriyle kadını yediği akşamı anımsattı. Genç adam ona sahip olmadığına ant içince, kadın bunu bildiğini, yalnızca şaka yaptığını söyledi. Ama sonra başka birine aşık olmuştu. Bu kez kadın Madam Hedouin'i öne sürdü; genç adamın protestoları karşısında eğleniyordu. Peki kim? Öyleyse Marie Pichon olmalıydı. Ah! Bu kez yadsıyamazdı, küçük parmağı ona yalan söylemiyordu. Octave yadsıdı, sonra diğer kadın adlarını öğrenebilmek için okşamalarını daha da artırdı.
Ama kadın Berthe'in adını söylemedi. Genç adam onu tam bırakacağı sırada kadın fısıldadı:
- Ama şimdi başka biri var.
- Hangi başka biri? diye endişeyle sordu Octave.
Kadın dudaklarını kısıp ağzından başka bir söz alamayacağını söyleyince, genç adam öpücüklerle onun dudaklarını aralamak istedi. Madam Juzeur sonunda, o kadının evlenmesi düşüncesini kendisinin ortaya attığını söyleyerek, adını vermeden Berthe'den söz etti. Genç adam bunun üzerine kadının göğsünde her şeyi itiraf etti; bunu yaparken hınzırca bir zevk duyuyordu. Kadın ona sitem etti. Niçin böyle kendisinden saklama gereği duymuştu, yoksa onun kıskandığını mı sanıyordu? Zaten Octave kendisinden birşey elde etmiş değildi ki. Elbette, çocukça oyunlarına izin veriyordu, ama o kadar; çünkü o namuslu bir kadındı. Kıskanacağını sandığı için genç adama kızıyordu.
Octave onu kolları arasında tutuyordu. Kadın rehavet içinde Octave'ın ilişkisini uzun süredir anlamış olduğunu söyledi. Zaten üst katta ne yapsa altta anlaşılıyordu. Geniş kanepe üzerinde bir yandan sohbet ederken, diğer yandan öpücük ve okşamalar sürüyordu. Kadın ona budala olduğunu söyledi; acemiliği yüzünden Valerie'yi elinden kaçırmıştı. Oysa gelip görüşünü alsa şimdi başka türlü olurdu. Sonra genç adamı Marie Pichon konusunda sorguya çekti: Bacakları çarpık, vücudu biçimsiz miydi? Ama sözü sonunda hep Berthe'e getiriyor, onun ne kadar güzel vücutlu ve parlak tenli olduğundan söz ediyordu. Sonra bu aşk oyunundan bıkıp adamı itti.

- Yeter, bırakalım. Zaten aklınız başka yerde, zevk almıyorsunuz; öyle değil mi? Enerjinizi ona saklayın. İyi günler, budala öğrenci!
Genç adamı gönderirken ona ant içirdi; yanlış adım atmak istemiyorsa, olan biteni saklamadan gelip ona anlatacaktı.
Octave yatışmış olarak oradan ayrıldı. Namus kavramı karmaşık olan bu kadın onu dinlendiriyor, moral veriyordu. Dükkana girdiğinde bir göz işaretiyle Berthe'e şapka konusunu çözümlediğini bildirdi. Genç kadın bu haberle sabah olan felaketi unutup rahat bir soluk aldı. Auguste geldiğinde onları her zamanki gibi, Berthe tezgahta uyuklarken ve Octave'ı rafları yerleştirirken buldu.
Ama o günden sonra iki sevgilinin buluşmaları azaldı. Ateşi sönmemiş olan genç adam kadını her fırsatta sıkıştırıyor, ne zaman ve nerede olursa olsun bir buluşma için yalvarıyordu. Ama kadın duyarsızdı; onun gizli aşktan anladığı kaçamak geziler, lokantalar, tiyatrolar ve alınan armağanlardı. Kısa sürede, kocası gibi aşığından da bıkmıştı; onun yaptıklarına karşı çok şey istediğini düşünüyordu. Bu yüzden, tehlikeleri abartarak onu geri çeviriyordu: Onun evinde artık kesinlikle olmazdı, yakalanabilirlerdi. Genç adam dışarda bir otel odasında buluşmalarını istediğinde ağlamaya başlıyor, kendisini aşağılık duyumsayacağını söylüyordu. Bu arada kaprisleri ve ona harcattığı paralar sürüp gidiyordu. Şapkadan sonra Alençon dantelinden yapılmış bir yelpaze ve vitrinlerde rasgele gördüğü bir sürü şey aldırmıştı. Genç adam biriktirdiği paraların yavaş yavaş eridiğini görüyor, ama karşı çıkamıyordu. Ama aptal yerine konduğundan yakınıyordu; bu kadar harcama sonunda elde edebildiği tek şey masanın altından bacağını okşamak oluyordu. Herhalde Paris ona yaramayacaktı; ilk başarısızlıklarından sonra, şimdi de kesesinin boşaldığı bu aptalca maceraya girmişti. Buraya kadar sürdürdüğü kadınlardan yararlanma planının vardığı noktayı anlayamıyordu.
Auguste onları hiç rahatsız etmiyordu. Lyon'daki işler kötü gittiğinden beri başağrıları daha da artmıştı. O akşam Berthe, yatmadan önce kocasının yatak odasındaki sehpanın üzerine üçyüz frank bıraktığını görünce mutluluktan uçmuştu; gerçi istediği rakam değildi ama minnet duygusuyla kocasının kollarına atıldı. o gece koca, aşığın imreneceği bir gece geçirdi.
Eylül ayı böyle geçti; tatil dolayısıyla ev boşalmıştı. İkinci kattaki yazar ve ailesi İspanya kıyılarına gitmişlerdi. Kapıcı Gourd buna kötü içerliyordu; başkaları gibi Trouville Plajı'na gitmek varken neden böyle farklı davranırlardı ki? Duveyrierler de, oğulları Gustave'ın okulu tatil olunca, Villeneuve-Saint-George'daki çiftliklerine gitmişlerdi. Madam Josserand ve kocası da, bir kaplıcaya gittikleri haberini yaydıktan sonra, iki haftalığına Postoise'daki bir arkadaşlarının yanına gitmişlerdi. Apartmandaki bu ıssız hava Octave'a daha güvenli geliyordu; bunu Berthe'e defalarca anlattıktan sonra, Auguste'ün Lyon'a gittiği bir gece kadını onu evine almaya razı etti. Ama bu buluşma da az daha felaketle sonuçlanacaktı. Bir gece önce dönmüş olan Madam Josserand sindirim bozukluğundan hastalanınca, telaşa düşen Hortense inip kız kardeşini yardıma çağırmak istedi. Neyse ki Rachel yardımcı olup genç adamın sonraki isteklerini de geri çevirmeyi sürdürdü. Öte yandan, hizmetçinin yardımlarını ödüllendirmeyi unutuyorlardı. Rachel hiçbir şey görmeyen ve duymayan hizmetçi rolünü iyi oynuyordu ama, hanımın hep para için sızlandığını, aşığının da tüm parasını armağanlara harcarken hizmetçiye iki frank vermeyi aklına getirmediğini gördükçe dişlerini sıkıyordu. Yirmi frank ve bir giysiyle onu ömür boyu satın aldıklarını düşünüyorlarsa yanılıyorlardı! O günden sonra daha arsızlaştı; genç adama surat ediyor, onların arkasından kapıyı açık unutup gidiyordu. Ve apartmanın sessizliğinde Octave her köşede kapıcı Gourd'un gölgesine raslıyordu; adam apartmanda ahlak dışı şeyleri izlemekten yılmıyor, her yanda gebe kadınlar arıyordu.
Madam Juzeur genç adamın üzüntüsüne ortak oluyor, sevdiğini göremediği için ona acıyor ve öğütler veriyordu. Octave'ın ateşi bir ara o kadar artmıştı ki kadından evini ödünç vermesini rica etti. Madam Juzeur buna karşı değildi, ama durumu bildiğini anlarsa Berthe ona kızabilirdi. Genç adam Saturnin'i de kullanmayı düşündü; buluştukları uzak bir köşede deli çocuk sadık bir köpek gibi kapıyı bekleyebilirdi. Ama delinin bir günü diğerine uymuyordu; bazen kız kardeşinin aşığına aşırı bir sevgi gösteriyor, bazen de kıskanç bir kadın gibi küsüyordu. Özellikle Octave'ı sabahları Marie Pichon'un dairesinde görünce kızıyordu. Artık Octave her sabah Marie'ye uğramadan işine gitmiyordu. Berthe'le olan ilişkisi sonucu bu kadına da, daha önce hiç duymadığı kadar bir yakınlık ve sevgi duyuyordu. Onu seyretmek, ona dokunmak, takılmak veya şakalaşmak hoşuna gidiyordu. Sanki yitirdiği bir kadını yeniden elde etmek isteyen bir erkek gibiydi. Böyle günlerde Saturnin onu Marie'nin etekleri çevresinde görünce, gözleriyle onu yiyecek gibi, ısırmaya hazır bakıyordu. Ama Berthe'in yanında gördüğünde gelip ellerine sarılıyordu.
Eylül biterken ve apartmanda oturanlar dönmeye başladığında Octave'ın aklına delice bir düşünce geldi. O sırada Rachel'in kız kardeşi taşrada evleniyordu; hizmetçi tam da Auguste'ün Lyon'a gittiği bir salı akşamı için izin istedi. Octave sevgilisine Rachel'in çatı katındaki odasında bir gece geçirmelerini önerdi; kimse onları orada aramazdı. Berthe önce bundan tiksindi, gururu yaralandı. Ama genç adam yalvarıyor, acı çektiği Paris'ten ayrılacağını söylüyor ve o kadar üsteliyordu ki kadın sonunda razı oldu. Her şeyi ayarladılar. Salı akşamı dükkanı kapadıktan sonra, kuşkuları dağıtmak için, Josserandlara uğrayıp bir çay içtiler. Orada Bachelard Dayı, Guelin ve Trublot da vardı. Hatta bir ara Duveyrier de uğradı; yargıç sabah işi olduğunu öne sürerek bazen apartmanda yatmaya geliyordu. Octave herkesle sohbet etti; sonra, gece yarısı oradan ayrılıp doğru Rachel'in çatı katındaki odasına çıkıp kapandı. Berthe herkes uyuduktan sonra gelecekti.

Octave odadaki ilk yarım saati temizlikle geçirdi. Genç kadının tiksinmesini yenebilmek için yeni çarşaflar getirmeye söz vermişti. Gürültü etmemeye çalışarak yatağı yaptı; sonra, Trublot gibi, bir sandalyeye ilişip beklemeye başladı. Hizmetçiler birer birer odalarına çıkıyorlardı. İnce duvarların arasından, soyunan ve yatan kadınların gürültüsü geliyordu. Saat bir oldu; sonra bir buçuk. Kimse gelmeyince merak etmeye başladı; Berthe niçin gecikiyordu? Josserandlardan saat birde ayrılıp evine dönecek, sonra servis merdiveninden buraya çıkacaktı. Saat iki olduğunda, genç adam bir felaket olduğundan kuşkulanıyordu ki koridorda ayak sesleri duyuldu. Berthe'in geldiğini düşünen genç adam kapıyı açtı. Ama onu bir sürpriz bekliyordu. Trublot, az ilerdeki Adele'in odasının kapısında eğilmiş anahtar deliğinden bakıyordu. Adam ışığı görünce telaşla ayağa kalktı.

- Nasıl? Yine mi siz? diye fısıldadı Octave.

Trublot onu gecenin bu saatinde burada görmekten şaşırmamış gibi gülmeye başladı. Sonra alçak sesle anlattı:

- Biliyor musunuz, Adele bana anahtarı vermeyi unuttu. Bu akşam Duveyrier'nin dairesine gidecekti, ben de belki odasına dönmüştür diye umut ediyordum. Nasıl? Ah! Duveyrier'nin onunla yattığını bilmiyor muydunuz? Evet, öyle dostum! Adam karısıyla barıştı ama, kadın ona az servis yaptığı için Adele'e muhtaç oldu. Bu taraflara geldiği zaman kolaylık oluyor.

Trublot durup yine anahtar deliğinden baktı; dişlerinin arasından söylendi:

- Hayır, gelmemiş. Yargıç onu uzun süre tutuyor olmalı. Ne beyinsiz kız! Bana anahtarı verseydi şimdi içerde sıcak yatakta beklerdim.

Adam bunun üzerine deponun bulunduğu yana yöneldi; Octave bu akşamki toplantının sonunu merak ettiği için onunla yürüdü. Trublot yargıcın öyküsünü anlatıyordu. Duveyrier önce Julie'ye yanaşmıştı, ama hizmetçi istemiyordu; çiftlikte birlikte olduğu küçük Gustave on altı yaşına basmış ve daha tatlı olmuştu. Yargıç Hippolyte'den çekindiği için Clemence'a asılamıyordu; bu durumda başka bir dairenin hizmetçisine yönelmişti. Adele'le nasıl anlaştığını bilemiyordu, ama bu aptal kız hiçbir erkeği geri çevirmiyordu; apartman sahibini mi kıracaktı?

- Yargıç bir aydır Josserandların salı gecelerini kaçırmıyor. Bu benim işime gelmiyor, bizi rahat bırakması için gidip ona Clarisse'i bulacağım.

Octave nihayet ona toplantının sonunu sorabildi. Olağan bir biçimde bitmişti; Berthe annesinin evinden on ikiden önce ayrılmıştı. Herhalde şimdi Rachel'in odasında olmalıydı. Ama Trublot konuşacak birini bulmuş, yakasını bırakmıyordu.

- Beni bu durumumda dışarda bırakması doğru mu? Ayakta uyuyorum; patronum beni gece fazla çalışmaya tutuyor. Haftada üç gece uyumuyorum. Keşke Julie burada olsaydı, bana yatağında yer açardı. Ama Duveyrierler çiftlikten yalnızca Hippolyte'i getirdiler. Hippolyte'i tanır mısınız? Hani şu Clemence'ın sözlüsü, jandarma kılıklı uşak? Az önce onu don gömlek küçük Louise'in odasına girerken gördüm; Madam Juzeur sözde bu küçüğü iyi ahlaklı yetiştirecekmiş. Hah! Sokaktan bulup getirdiği on beş yaşındaki bu kız şimdi boğa gibi adamın yapışkan elleri arasında; madam için büyük başarı. Aldırmıyorum, ama yine de bunlar beni tiksindiriyor.

O gece Trublot'nun filozofluğu üzerindeydi. Kendi kendine mırıldandı:

- Böyle efendiye böyle uşak... Ev sahipleri böyle örnek olursa, uşaklar ne yapmaz. Ah! Fransa'da her şey bozulmuş!

- Hoşçakalın, dedi Octave. Ben gidiyorum.

Trublot yine onu bırakmadı. Tatilde olmasalar hangi hizmetçilerin odasında kalabileceğini anlatıyordu. En kötüsü, bu kızlar tuvalete bile gitseler, hırsızlık korkusuyla kapılarını kilitliyorlardı. Lisa'dan hayır yoktu; bu kızın tuhaf zevkleri vardı. Aşçı Victoire'ı on yıl önce olsa geri çevirmezdi, ama şimdi içi geçmişti. En çok Valerie'ye kızıyordu; ikide bir hizmetçi değiştirdiği için. Kadının evinden kaçan hizmetçileri parmağıyla sayıyordu: Biri beyefendinin yemek yemesini beğenmemişti; diğerini polis gelip götürmüştü; bir diğeri o kadar güçlüydü ki tuttuğu eşyayı kırıyordu; başka biri kendi işini yaptırmak için hizmetçi tutmaya kalkmıştı; daha başka biri hanımının giysilerini giyip gezmeye gidiyordu ve hanımı karşı çıkınca ona bir tokat atıp gitmişti. Ve tüm bunlar bir ay içinde olmuştu! Trublot onları çimdikleyecek vakit bile bulamamıştı.

- Hele Eugenie adında bir tanesi vardı, azizim Venüs gibi güzeldi. Şaka etmiyorum, kız yolda giderken herkes dönüp bakardı. Burada kaldığı on gün boyunca evin altını üstüne getirdi. Kocalarını zaptedemeyen kadınlar kuduruyordu. Campardon'un ağzının suyu akıyordu; Duveyrier her gün çatının akıp akmadığını denetlemeye çıkıyordu. Ama ben kuşkuluydum; sonunda haklı olduğum görüldü. Valerie bir gün yatak çarşaflarını simsiyah görünce onu kapı dışarı etti; meğerse kömürcüyü de hallediyormuş. İkinci kattaki yazarın tatile giderken burada bıraktığı arabacı da aboneymiş. Ama ne oldu, biliyor musunuz? Hepsi belsoğukluğuna yakalandılar.

Sonunda Octave kendini kurtarabildi. Trublot'yu deponun karanlığında bırakıp ayrılırken adam arkasından şaşkınlıkla seslendi:

- Ama siz burada ne arıyorsunuz? Ah! Demek siz de hizmetçilerle, öyle mi?

Adam kahkahalar atarak gülüyordu; gizini saklayacağını söyleyerek onu gönderdi. Octave Rachel'in odasına

döndüğünde Berthe hâlâ yoktu. Şimdi kızmaya başlamıştı: demek kadın ona yalan söylemiş, başından savmak için kabul eder gibi yapmıştı. o yatağında mışıl mışıl uyurken, kendisi şimdi burada aptal gibi bekliyordu. Genç adam odasına dönmek yerine, inat edip hizmetçi odasında giysileriyle yattı. Bu çıplak ve soğuk odada uyumaya çalışırken öç alma tasarıları yapıyordu. Uzaklarda saat gece üçü çaldı. Sol yanındaki odadan sağlıklı bir hizmetçinin horultusu geliyordu. Bazen taşta çıplak ayakların sesi duyuluyordu. Ama sağ tarafındaki odada hiç kesilmeyen hafif bir inilti onu uyutmuyrodu. Biraz dinleyince bunun ayakkabıcı kız olduğunu anladı. Yoksa doğuruyor muydu? Zavallı kız karnının bile zor sığdığı bu yoksulluk odasında yapayalnız acı çekiyordu.
Octave saat dörde doğru Adele'in dönüşünü ve hemen peşinden Trublot'nun sesini duydu. Hemen ağız kavgasına giriştiler. Kadın kendini savunuyordu: mal sahibi onu bu saate kadar tutmuşsa suç onun muydu? Trublot onu giderek kibirli olmakla suçladı. Kadın ağlayarak karşı çıktı. Ne günah işlemişti ki Tanrı bu erkekleri onun üzerine salıyordu? Biri gitmeden diğeri geliyordu. Halbuki onları çekmek için bir şey yapmıyordu, hatta rahat edebilmek için pasaklı geziyordu. Ama bu onları daha da azgınlaştırıyordu. Bunun üstüne Madam Josserand'ın ona yaptırdığı ağır işler yüzünden yorgunluktan gebermek üzereydi.
- Sizin keyfiniz iyi, diye ağlıyordu Adele. İşiniz bitince istediğiniz kadar uyuyorsunuz. Ama ben erkenden kalkmak zorundayım. Bu adalet mi?
- Hadi, sıkma canını, dedi Trublot. Senin yerinde olmak isteyen o kadar çok kadın vardır ki. Madem erkekler seni sevmek istiyorlar, bırak sevsinler aptal kız!
Gün ağarırken Octave uykuya daldı. Çatı katında şimdi büyük bir sessizlik vardı; ayakkabıcı kız bile inlemeyi kesmişti. Güneş dar pencereden içeriyi aydınlatırken kapı açıldı. Gelen Berthe'di; karşı koyamadığı bir kadın merakıyla yukarı çıkmıştı. Onu burada bulmayı beklemiyordu. Genç adamın küçük demir yataktan öfkeyle doğrulduğunu görünce donakaldı. Genç adamın suçlamalarını ses çıkarmadan, başı öne eğik olarak dinledi. Adam yanıt vermesini, hiç olmazsa bir özür göstermesini istiyordu. Genç kadın mırıldandı:
- Son anda ayaklarım gitmedi... Çok iğrenç geldi bana. Sizi seviyorum, inanın bana. Ama burada olmaz, asla!
Genç adamın yaklaştığını görünce, fırsattan yararlanacağından korkup geri çekildi. Octave'ın canı istiyordu; saat sekizdi ve tüm hizmetçiler, hatta Trublot da inmişti. Genç adam onun elini tutmaya çalışırken kadın odanın kötü koktuğunu söyleyerek pencereyi açtı. Octave yine onu kucaklayıp çekiyordu. Kadın tam kendini bırakmak üzereydi ki avluya bakan mutfaklardan sövgüler yükseldi.
- Kız pasaklı! Dikkat etsene! Yine el bezin kafama düştü.
Berthe titreyerek geri çekildi:
- Duyuyor musun? diye mırıldandı. Oh! Burada olmaz, yalvarırım. Çok aşağılanmış duyumsuyorum. Şu kızları duyuyor musun? Beni tiksindiriyorlar. Hayır, bırak beni. Söz veriyorum, gelecek salıya senin odana geleceğim.
İki sevgili yerlerinden ayrılmadan her şeyi dinliyorlardı.
- Biraz ortaya çıksana! diye bağırıyordu Lisa. Suratına atacağım bunu.
Adele mutfağının penceresine geldi.
- Bir bez parçası için bu kadar söylenmesene! Onu tabak silmek için kullanıyorum. Hem kendiliğinden düştü.
İki kadın barıştılar ve Lisa dün akşam ne yediklerini sordu. Yine yahni ha! Ne cimri aileydi bu. Lisa bir yandan da Adele'i yiyecek çalmaya itiyordu. Kendisi hiç acıkmadığı için diğerlerini hep zorluyordu. Adele bir süredir ona uymuştu:
- Geçen akşam cebime patates saklamıştım, bütün gece bacağım yandı. Ama çok tatlıydı. Biliyor musunuz, ben sirke içmeye bayılıyorum.
O arada Victoire elinde Lisa'nın verdiği likör bardağıyla pencereye yaslandı. Lisa kaçamaklarını örtbas ettiği için onu ödüllendiriyordu. Madam Juzeur'ün mutfağından küçük Louise onlara dilini çıkarınca Victoire bağırdı:
- Bacaksız! Yakalarsam dilini bir yerine sokarım!
- Gel de yakala, sarhoş moruk! diye güldü Louise. Dün akşam yine seni gözledim; makinayı bozmuşsun.
Dört duvar arasından yine sövgüler yükseldi. Adele de Paris vurgusuyla küçük Louise'e sövmeye çalışıyordu. Lisa ötekilere bağırdı:
- Fazla canınızı sıkıyorsa onu susturmasını ben bilirim. Clemence'la bir konuşursam onu yamultur. Daha bu yaşta başladı bacaksız! Şştt! Biri geliyor!
Duveyrierlerin penceresinden Hippolyte göründü; beyefendinin ayakkabısını fırçalıyordu. Hizmetçiler mal sahibinin uşağına saygı gösteriyorlar, o da diğerlerini küçümsüyordu. Adama Clemence ile Julie'yi sordular. Uşak kadınların çiftlikte can sıkıntısından patladıklarını söyledi. Sonra başka bir konuya atladı:
- Dün gece ayakkabıcı kızın kıvranmasını duydunuz mu? Herkesi rahatsız etti. Neyse ki gidiyor.
Bay Hippolyte haklı, dedi Lisa. Karın ağrısı çeken birinin yakınında uyumak zor. Ben olsam dişimi sıkar, insanları rahatsız etmezdim.
Bu arada Victoire Adele'le alay ediyordu:
- Hey pasaklı! Sen ilk çocuğunu doğurduğunda önden mi çıktı, yoksa arkadan mı?

Hizmetçiler gülüştüler. Ama Adele gerçekten telaşlandı:
- Çocuk yok! Bir kez yasak; ayrıca istemek gerek.
- Kızım, dedi Lisa, çocuk herkesin başına gelir. Tanrı seni farklı yaratmadı ki.
Bu konuda bir tek Madam Campardon'un şanslı olduğunu söylediler. Sonra diğer hanımlar sıradan geçti. Madam Juzeur önlem alıyordu; Madam Duveyrier kocasından iğreniyordu. Valerie ise, kocası yapamadığı için çocuğu dışardan getiriyordu. Ve gülüşmeler karanlık avlu duvarlarından yükseliyordu.
Berthe'in yüzü sapsarı olmuştu. Çıkıp gitmeye cesaret edemiyor, başı önünde, aşağılanmış gibi duruyordu. Octave hizmetçilerin bozuk ağızlarına kızdı; tüm isteği gitmiş, üzerine bir hüzün ve bıkkınlık gelmişti. Berthe birden titredi; Lisa kendi adını söylüyordu.
- İşte eğlenceyi seven biri daha! Hey, Adele! Sen onun çocukluğunu da bilirsin; daha o zamanlar jüponları nasıldı ha?
- Şimdi kendini tezgahtara fırçalatıyor, diye ekledi Victoire. Dükkanda eğlence bol olmalı!
- Şşt! Susun, dedi Hippolyte.
- Niçin? Rachel bugün burada yok. Bu kız hanımından söz edilirken nasıl da kulak kabartıyor. Onun yahudi olduğunu ve bir adamı kestiğini biliyor muydunuz? Belki yakışıklı Octave onu da fırçalıyordur. Budala patron onu çocuk yapması için işe almış olmalı.
Berthe tarifsiz bir üzüntü içinde gözlerini sevgilisine kaldırıp baktı. İniltili bir sesle:
- Tanrım! Tanrım! diye mırıldandı.
Çaresiz bir öfkeye kapılan Octave onun elini tutup güçlü bir biçimde sıktı. Ne yapmalı? Çıkıp bu kızları susturamazdı. Bu arada Berthe'in ömründe duymadığı sövgüler ve kaba sözler sürüyordu. Onun hiç farkında olmadığı bu sabah atışması bir lağım gibi mutfak pencerelerinden dışarı akıyordu. O kadar gizledikleri sevgileri şimdi sebze artıkları ve yağlı sular gibi ortaya dökülüyordu. Kimse konuşmadığı halde bu kızlar her şeyi biliyorlardı. Lisa Saturnin'in nasıl ışık tuttuğunu anlatıyor, Victoire kocasının baş ağrılarıyla alay ediyor, adamın başka bir yanına yeni bir göz taktırmasını söylüyordu. Böylece, sevgilerinden güzel ve duyarlı ne varsa bu alaycı pisliğin altında kirleniyordu. Bir ara Victoire bağırdı:
- Hey! Kafanızı kollayın! Dünkü çürük havuçları gönderiyorum. Bunlar Gourd enayisi için!
Hizmetçiler zevk için artıkları avluya döküyorlar, kapıcı bunları süpürmek zorunda kalıyordu.
- Benden de küflü bir böbrek! diye bağırdı Adele.
Tüm tencere artıkları aynı yolu izlerken Lisa yine Berthe ve Octave'ın dedikodusunu sürdürüyor, evlilik dışı ilişkiyi gizlemek için başvurdukları tüm yalanların üstünü açıyordu. İki sevgili elele tutuşmuş, gözlerini çeviremeden yüz yüze duruyorlardı. Parmakları buz gibi olmuş, gözleri ilişkilerindeki pisliği ve efendilerin hizmetçiler karşısındaki güçsüzlüğünü itiraf ediyordu.
- Ayrıca, delikanlı aptal değil, dedi Hippolyte; dükkandaki işini sağlama almak için onunla yatıyor. Havasından geçilmiyor, ama cimrinin biri. Kadınlara saygılı gibi görünmek istiyor, ama yeri gelince tokat atabiliyor.
Berthe yüzüne bakınca Octave'ın sarardığını gördü; yüzü o kadar değişmişti ki genç kadın korktu.
- Vallahi, al birini vur öbürüne, dedi Lisa. Kadının da ciğeri beş para etmez. Taş yürekli, zevkinden başka bir şey düşünmeyen ve para için yatan terbiyesizin biri. Ben anlarım, bahse girerim ki erkekle yatarken zevk almıyordur.
Berthe'in gözlerinden yaşlar boşandı. Birbirlerinin gözü önünde ve hiçbir şey yapamadan kendi iç dünyalarının çırılçıplak sergilenişini seyrediyorlardı. Bu iğrenç kuyuda boğulmak üzere olan genç kadın kaçmak istedi. Octave onu tutmadı; böyle bir çirkefte birbirlerinin yüzünü görmemek daha iyi olurdu.
- Söz verdin; gelecek salıya, tamam mı?
- Evet, evet.
Berthe çılgın gibi çekip gitti. Octave getirdiği çarşafları toparlayıp odayı düzene koydu. Hizmetçilerin atışmasını artık dinlemiyordu. Ama son bir söz üzerine irkildi:
- Duydunuz mu, Mösyö Hedouin dün gece ölmüş. Yakışıklı Octave bunu bilseydi, Madam Hedouin'i ısıtmayı sürdürürdü.
Bu küçük hizmetçi odasında öğrendiği bu haber onu sarstı. Mösyö Hedouin'in ölüm haberi onda derin bir pişmanlık uyandırdı. Yüksek sesle düşünmekten kendini alamadı.
- Tabii ya, ne aptallık ettim!
Octave elindeki paketle merdivenden inerken, odasına çıkmakta olan Rachel'le karşılaştı. Birkaç dakika gecikseler onları odasında yakalayacaktı. Dairede hanımını ağlarken bulmuş, ama bu kez ağzından laf alamamıştı. Kendi yokluğundan yararlandıklarını anlayan hizmetçi kindar bakışlarla genç adamı süzdü. Octave tuhaf bir utanma duygusuyla, ona on frank vermeye çekindi. Kafasındaki endişeleri dağıtmak için Marie'nin dairesine girdi. Odanın bir köşesinden gelen homurdanma üzerine dönüp bakınca Saturnin'i gördü. Deli çocuk yine kıskançlık bunalımına girmişti:
- Kendine dikkat et! Ölsem de barışmam!
O sabah ayakkabıcı kızın evden çıkması için son gündü. Bir haftadır kapıcı Gourd kızın karnını izliyor, büyüdüğünü gördükçe kızıyordu. Kadın, çocuğunu doğurabilmek için, mal sahibinden birkaç gün daha süre

istemişti. Ama bir duvara konuşsa daha iyi olurdu. Her dakika sancıları daha da artıyordu. Saat dokuza doğru, arabacı çocuğun yardımıyla taşınmaya başlamıştı. İkide bir sancısı geldikçe merdivenlere veya eşyalara yaslanıyordu.
Kapıcı Gourd o güne kadar ayakkabıcı kadını bir erkekle yakalayamadığı için sinirli bir biçimde ortalıkta dolanıyordu. Octave onu görünce, adamın kendi ilişkilerini de bildiğini düşünerek titredi. Ama kapıcı onu nazik bir tavırla selamladı. O sabah üçüncü kattaki soylu efendinin dairesinden çıkan gizemli kadını, Valerie'yi, öbür Madam Campardon'u ve Trublot'yu da saygıyla selamlamıştı. Onlar kentsoyluydu; ne hizmetçilerin odalarına giren efendiler, ne de koridorda gecelikle süzülen hanımlar onu ilgilendirdi. Onu ilgilendiren ayakkabıcı kadının indirdiği dört parça mobilyaydı; belki de aradığı erkek bu sandıklardan birinde kaçıyordu!
Öğleye doğru son olarak mum gibi beyaz yüzüyle ayakkabıcı kadın indi. Yürümesi bile zorlaşmıştı. Kapıcı Gourd onu sokakta görmedikçe içi rahat etmeyecekti. Kadın kendisine anahtarı bırakırken Duveyrier de merdivenlerden iniyordu. Geçirdiği ateşli geceden sonra yüzündeki kırmızı lekeler daha da artmıştı. Kadının şişkin karnı önünden geçerken mal sahibi suratını astı. Kadın utanmış ve yazgısına razı bir biçimde başını önüne eğdi. Sonra, küçük el arabasının peşinden yürüyerek, cenaze günü girdiği kapıdan çıkıp gitti.
O zaman kapıcı Gourd sevinç içinde bağırdı. Sanki bu şişkin karın, apartmanın duvarlarını kokutan ahlak dışı pislikleri birlikte götürüyormuş gibi seviniyordu. Mal sahibine seslendi:
- Kovduğumuz çok iyi oldu, efendim. Sonunda rahat bir soluk alabileceğiz. İnanın göğsümden büyük bir yük kalktı. Bir apartmanda saygı istiyorsanız kadına, hele işçi kadına sakın kiralamayın!

14

Berthe ertesi salı günü Octave'a verdiği sözü tutmadı. Ona ayaküstü kısa bir açıklama yaparak, dükkan kapandıktan sonra akşama kendisini beklememesini söyledi. Genç kadın hıçkırıyordu; dün kiliseye günah çıkarmaya gitmişti. Evlendiğinden beri kiliseye uğramamıştı, ama hizmetçilerin üstüne sıçrattığı kaba sözlerden sonra kendini o kadar suçlu ve kirli duyumsuyordu ki bir an için çocukluğundaki inancına sarılıp bağışlanma ve temizlenme isteğiyle kiliseye gitmişti. Elinden bir şey gelmeyen Octave öfkesini zor bastırdı.
Kadın üç gün sonra gelecek salı akşamı için söz verdi. Bu randevuyu Panorama Sokağı'ndaki mağazaların vitrinine bakarken vermişti; genç kadın vitrindeki bir şala istekle bakıyor ve konuşuyordu. Bunun üzerine pazartesi günü Octave, pazarlığın kabalığını hafifletmek için, gülerek kadına, sözünü tutarsa odada onu bir sürprizin bekleyeceğini söyledi. Genç kadın anlayıp yeniden ağlamaya başladı. Hayır! Hayır! Şimdi hiç gelemezdi, buluşmalarını böyle sağlaması doğru değildi. O bu şaldan art niyetsiz söz etmişti, şimdi istemiyordu, onu armağan ederse ateşe atacaktı. Ama ertesi gün her şeyi planladılar: Gece yarısından sonra Octave'ın kapısına üç kez vuracaktı.
O gün Auguste Lyon'a giderken Berthe'e bir tuhaf göründü. Kocasını mutfakta Rachel'le konuşurken görmüştü. Ayrıca adamın yüzü sarı, bir gözü kapanmış ve hasta gibiydi. Adamı yolcu ettikten sonra Berthe mutfağa girip hizmetçinin ağzını aramaya çalıştı. Kızın ağzı sıkı ve saygılı tavırları sürüyordu; ama Berthe onun hoşnut olmadığını duyumsadı. Ona yirmi frank ve bir giysi verdikten sonra, arkasını getirmemekle yanlış yaptığını düşündü.
- Kızım, dedi hizmetçiye. Benim cömert olmadığımı sanma. Ama bu benim hatam değil; param olduğu zaman seni ödüllendireceğim.
Rachel soğuk bir sesle yanıt verdi:
- Madamın bana bir borcu yok.
Berthe cömertliğini gösterebilmek için gidip iki eski bluz getirdi. Ama hizmetçi onları alırken, bunlardan mutfak bezi yapabileceğini söyledi:
- Teşekkür ederim, madam; naylon bluz cildimi tahriş ediyor. Ben pamuklu giyerim.
Ama hizmetçinin hâlâ saygılı olduğunu gören Berthe rahatladı. Onunla daha yakın konuşup bu akşam dışarda olacağını, holde bir lamba bırakmasını söyledi. Dairenin kapısını kilitler, kendisi mutfak kapısından çıkar ve anahtarı yanına alabilirdi. Hizmetçi bu buyrukları normal bir yemek tarifi alırmış gibi dinliyordu.
İki sevgilinin planı gereği o akşam Berthe annesinde yemek yerken, Octave da Campardonların çağrısını kabul etmişti. Genç adam orada saat ona kadar kalıp sonra odasına çıkacak ve gece yarısına kadar bekleyecekti.
Campardonların akşam yemeği tam bir aile havasında geçti. Karısı ve kuzini arasında oturan mimar her yemeğin hakkını veriyordu. O akşam pirinçli tavuk, sığır eti ve patates vardı. Kuzin ev işlerini yüklendiğinden beri tüm ev halkı doyasıya yiyebiliyordu. Çünkü Gasparine alış verişi iyi biliyor, aynı paraya iki kat yiyecek çıkarabiliyordu. Rose pilavı kaşıklarken Campardon üç tabak tavuk yedi. Angele sığır etini seçti, kanlı et suyunu sevdiğini söylüyor ve Lisa da ona bol servis yapıyordu. Ama Gasparine az yedi; midesinin daraldığını söylüyordu. Mimar Octave'a seslendi:
- Yiyin, azizim, yoksa sizi kimin yiyeceği belli olmaz.

Madam Campardon genç adamın kulağına eğilmiş, bir kez daha kuzinin eve getirdiği mutluluktan söz ediyordu: mutfak gideri azalmış, hizmetçiler saygılı olmuş, Angele'in eğitimi düzelmişti.
- Hepsinden iyisi, diye mırıldandı kadın, Achille çok mutlu. Benim de yapacak hiçbir işim yok... Bakın, artık beni de o yıkıyor. Artık kolumu bile kıpırdatmadan yaşayabilirim.
O arada mimar eğitim bakanlığındaki görevlileri nasıl "hizaya getirdiğini" anlatıyordu:
- İnanır mısınız, azizim, Evreux'deki onarım için bana ne kadar zorluk çıkardılar? Ben yalnızca piskoposun hoşnut olmasını istiyordum. Ama yeni mutfak ve kalorifer tesisatı yirmi bin frankı aştı. Mihrap kürsüsü için üç bin frank gider diyordum, on bin franka çıktı. Bu yedi bin franklık farkı da gizleyemezdim tabii. Bu sabah beni bakanlığa çağırdılar. Uzun boylu bir bilgiç bana hesap sormaya kalktı. Ah! Ben buna gelir miyim? Ona piskopos hazretlerinin adını verdim; sorunu çözemiyorlarsa piskoposu Paris'e çağıracağımı söyledim. Adam hemen bir kuzu kesildi, sormayın! Hâlâ gülmekten kırılacağım. Memurlar şimdi din adamlarından pek korkuyorlar. Yanımda bir piskopos olsun, hükümet falan dinlemem, tüm Paris'i yeniden düzenlerim!
Masadakiler küçümsedikleri bakanlık memurlarının durumuna gülüştüler. Rose dinin yanında olmanın her zaman daha iyi olduğunu söyledi. Saint-Roch Kilisesi'ndeki onarım başlayalı beri Achille'in işleri artmıştı. En soylu aileler onu paylaşamıyorlardı. Herhalde Tanrı bu ailenin iyiliğini istiyordu.
Tatlı sırasında Campardon birden Octave'a döndü:
- Az daha unutuyordum. Biliyor musunuz, Duveyrier yeniden...
Mimar Clarisse'in adını söyleyecekti ki masada Angele'in oturduğunu anımsadı. Kızına yan gözle bakarak ekledi:
- Yeniden o akrabasına kavuştu...
Bir yandan kaş göz işareti yapınca, Octave sonunda anladı.
- Bugün Trublot'yu gördüm, o söyledi. Önceki gün Duveyrier yağmurdan korunmak için bir kapı altına sığındığında bir de ne görsün? Akrabası yanı başında! Trublot da onları buluşturmak için bir haftadır arıyormuş.
Angele pilavını yerken gözlerini tabağına eğiyordu. Aile onun duyabileceği konuları ciddi bir biçimde sınırlıyordu. Rose Octave'a sordu:
- Akrabası nasıl biri?
- Şöyle böyle, dedi Octave. Herkesin beğenisi farklı olabilir.
Kendisi de zayıf olduğu halde zayıflardan nefret eden Gasparine söze karıştı:
- Akrabası bir gün mağazaya geldiğinde bana gösterdiler. Kara kuru bir şey.
- Her neyse, dedi Campardon, Duveyrier şimdi mutlu. Zavallı karısı...
Adam Clotilde'in hoşnut olup rahat bir soluk aldığını söylemek istiyordu, ama bir kez daha Angele'i anımsadı ve sözünü değiştirdi:
- Yani akrabalar arasında ilişkiler her zaman iyi gitmiyor. Her ailede böyle sorunlar olur.
Angel masanın karşı yanında dikilen Lisa ile bakışıyor, yüzünü bardağına gizleyip sırıtıyordu.
Saat ona doğru Octave yorgun olduğunu öne sürerek izin istedi. Rose'un tüm ilgisine karşın bu ailede fazla olduğunu, özellikle Gasparine'in ona düşmanca baktığını duyumsuyordu. Halbuki onlara bir şey yapmamıştı. Oysa Gasparine yakışıklı olduğu için ondan nefret ediyor, apartmandaki tüm kadınları elde ettiğini düşünüyor ve kendisi istemediği halde, bundan kıskançlık duyuyordu.
O gittikten sonra evdekiler yatmaya karar verdiler. Rose yatmadan önce her akşam tuvalet masasında bir saat harcıyordu. O akşam da duşunu aldı, saçını taradı ve parfümler süründü. Duş alırken Gasparine ona yardımcı oldu, bitirdiğinde yerdeki suları sildi. Tüm bu işleri Lisa'dan daha iyi yapıyordu. Sonunda kuzinin hazırladığı yatağa uzandığında mutlu bir tavırla içini çekti:
- Ah! Ne rahatım!
Büyük yatağın ortasında, dantel işlemeli çarşaflar ve kuştüyü yastıklar arasında aşığını bekleyen bir kadın gibiydi. Güzelleşip yatarsa daha iyi uyuduğunu söylüyordu. Campardon içeri girdi.
- Her şeyin tamam mı, hayatım? İyi geceler.
Mimar gece çalışması gerektiğini söylüyordu. Karısı fazla çalıştığı için ona kızıyor, dinlenmesini söylüyordu.
- Git yat, dinlen. Gasparine, onu yatıracağına söz ver.
Gece masası üzerine bir bardak su ve bir Dickens romanı bırakan kuzin hiç konuşmadan eğilip Rose'un iki yanağına öpücükler kondurdu. Campardon da sindirim zorluğu çeken bir yüzle karısını öptü.
- İyi geceler, güzelim.
- İyi geceler, sevgilim... Sen de hemen yat, olur mu?
- Sen merak etme, dedi Gasparine. Eğer saat on birde yatmamışsa, kendim kalkıp onun ışığını söndüreceğim.
Saat on bire kadar bir İsviçre villası planı önünde esneyen Campardon sonra hemen soyundu, hizmetçiler için yatağın çarşaflarını buruşturdu ve Gasparine'in yatağını paylaşmaya gitti. Dar yatakta rahat edemiyorlar, dirsekleri birbirine batıyordu.
O arada bulaşığını bitiren Victoire yatmaya çıkınca Lisa her zaman olduğu gibi Angele'in bir eksiği olup olmadığına bakmaya geldi. Angele yattığı yerde onu bekliyordu. Böylece her gece anne ve babasından gizli

battaniye üzerinde iskambil oynuyorlardı. Kâğıtları atarken bir yandan da kuzinden yakınıyorlardı. Hizmetçi, çocuğun önünde kuzine acımasızca giydiriyordu. İkisi de gündüz vakti göstermek zorunda oldukları ikiyüzlü saygının öcünü alıyorlardı. Özellikle Lisa, on beş yaşın tüm meraklarını giderdiği bu kızın ahlakını bozmaktan sapıkça bir zevk alıyordu. O gece, iki gündür mutfaktaki şekeri kilitleyen Gasparine'e öfkelerini dile getiriyorlardı. Uğursuz kadın bir şekeri bile çok görüyordu onlara! Lisa sinsice güldü:
- Oysa babanız ona yeterince şeker stoku yapıyor.
- Ah! evet! diye güldü Angele.
- Babanız ona nasıl yapıyor? Hadi, bir gösterin bakalım!
Bunun üzerine kız çıplak kollarıyla hizmetçinin boynuna sarıldı ve onu dudaklarından öptü:
- İşte böyle! İşte böyle!
Saat gece yarısını çaldı. Campardon ve Gasparine dar yatakta inliyor, Rose geniş yatağında Dickens okurken gözleri yaşarıyordu. Gecenin derin sessizliği aile namusunun üzerine bir perde gibi indi.
Octave odasına dönerken Pichonlarda konuk olduğunu gördü. Jules ona seslenip bir içkiye çağırdı. Kayınbabası Vuillaume ve eşi gelmişlerdi. Yaşlı karı koca eylülde doğum yapan Marie'nin kırkı için barışmaya gelmişlerdi. Üstelik genç kadının dışarı çıkmasını kutlamak için bir salı akşamı gelmişlerdi. Gene bir kız çocuğu doğuran Marie annesini yatıştırmak için bebeği Paris yakınlarında bir sütannenin yanına göndermişti. Lilitte babasının ona içirdiği şarabın etkisiyle masanın üzerinde uyuyordu.
Madam Vuillaume Octave'la kadeh tokuşturduktan sonra:
- Hadi iki çocuk da idare edilebilir, dedi. Ama, damat sana söylüyorum: bir daha olmasın!
Herkes gülüştü. Yaşlı kadın ciddi bir sesle konuşmayı sürdürdü:
- Hiç gülünecek bir şey değil. Bu çocuğu kabulleniyoruz. Ama bir tane daha olursa...
- Bir tane daha olursa, diye tamamladı Mösyö Vuillaume, sizin yüreksiz ve beyinsiz olduğunuz yargısına varırız. Öyle ya! İnsanın geliri sınırlıysa kendini dizginlemesini bilmeli!
Sonra Octave'a döndü:
- Bakın, bayım, ben madalya almış biriyim. İnanır mısınız, kurdelesi kirlenmesin diye evimde takmıyorum. Bir düşünün: Ben karımı bu zevkten yoksun bırakmayı göze alabiliyorsam, çocuklarımız da bebek yapmaktan kaçınmalı.
Pichonlar kesinlikle bir daha yapmayacaklarına ant içtiler.
- Doğumda ne sıkıntı çektiğimi ben bilirim! diyordu Maire.
- Kolumu keserim daha iyi, dedi Jules.
Vuillaume'lar bu gösteriden hoşnut olmuşlar, çocuklarını bağışlıyorlardı. Saat onu geçtiği için izin istediler. Jules de onları tramvaya kadar geçirmek için şapkasını aldı. Eski alışkanlıkların yeniden başladığını görmekten duygulanıp yine kucaklaştılar. Onlar gittikten sonra merdivenden onları izleyen Marie Octave'la yemek odasına döndü:
- Ah! Annem kötü insan değildir. Çocukların yükü kolay mı?
Kadın kapıyı kapadıktan sonra masadaki bardakları toplamaya koyuldu. Lilitte uyanmamıştı. Odada kalabalıktan kalma ılık bir hava vardı.
- Gidip yatacağım, diye mırıldandı Octave.
- Ah! Demek artık erken yatıyorsunuz, dedi Marie. Her zaman böyle düzenli yaşamıyorsunuz ama. Belki de sabah erken yapacak bir işiniz vardır?
- Hayır; yalnızca uykum var, o kadar. Ama bir on dakika oturabilirim.
Genç adamın aklına Berthe geldi. Nasılsa on ikiden önce yukarı çıkmazdı. Haftalardır bekledikten sonra bütün gece ona sahip olacağı düşüncesi nedense onu pek heyecanlandırmadı. Gün boyu süren ateşi, sanki geçen zamana ve yorgunluğa yenik düşmüştü. Marie sordu:
- Bir konyak daha ister misiniz?
- Olur.
Kadın içkiyi getirdiğinde genç adam onun ellerini tutup bırakmadı. Kadın hiç endişesiz ona gülümsüyordu. Octave, doğum sonrası acı çekmiş bu kadını o an çok güzel buldu. Birden eski sevgisi ve isteği uyanıp beynine kadar yayıldı. Bir akşam bu kadını alnından öpüp kocasına geri göndermişti; ama dayanılmaz bir şehvetin etkisiyle şimdi hemen onu istiyor, Berthe'nin uzaklardaki hayali bile etkisini yitiriyordu. Kadının ellerini okşarken gülümsedi:
- Demek artık benden çekinmiyorsunuz?
- Hayır! Çünkü artık sizin bir sevgiliniz var. Oh! Tabii ki arkadaşlığımız sürecek.
Kadın her şeyi bildiğini anlattı. Geceleri o kadın geldiğinde hemen anlaşılıyordu. Genç adamın endişeyle sarardığını görünce onu yatıştırdı: Asla kimseye söylemezdi, tersine onun mutlu olmasını diliyordu.
- Ben iyi bir kadınım, size nasıl kızabilirim?
Genç adam onu dizlerinin üzerine çekip haykırdı:
- Ama ben seni seviyorum!
O anda doğruyu söylüyordu. Yeni ilişkisi, iki aydır yaşadığı serüven gözünden silinmişti. Jules'ün yokluğunda bu yoksul odaya gelip Marie'yi ensesinden öptüğü, kadının hep razı olduğu günleri anımsadı. Mutluluk işte

buydu, nasıl nasıl bunu küçümseyebilmişti? Bir pişmanlık yüreğini sızlatıyordu. Bu kadını yine istiyordu ve ona sahip olamazsa sanki ömür boyu mutsuz olacaktı.
Kadın onun kollarından kurtulmaya çalıştı:
- Bırakın beni. Mantıklı olmazsanız beni üzersiniz. Şimdi başkasını sevdiğinize göre neden bana azap veriyorsunuz?
Kadın her zamanki yumuşak ve sakin tavrıyla kurtulmaya çalışırken, hiç hoşlanmadığı şeyler yapmaktan duyduğu bıkkınlığı dile getiriyordu. Ama genç adam daha da çılgınlaşıyor, onu daha güçlü sıkıyor ve yün bluzu içindeki göğüslerini öpmeye çalışıyordu.
- Anlamıyor musun, ben seni seviyorum? Bak, en kutsal şeyim üzerine ant içerim ki doğru. Yüreğimi açıp bak. Oh! Ne olur karşı koyma! Son bir kez, bir daha sen istemezsen olmaz!
O zaman Marie altında ezildiği bu erkek istencine karşı koyamadı. Bu onun iyi yüreği, korkusu ve budalalığının bir sonucuydu. Kadın Lilitte'i odasına götürmek için davranınca Octave onu tuttu; çocuğu uyandırabilirdi. Böylece kadın geçen yıl ona teslim olduğu aynı yerde kendini bıraktı. Gecenin bu geç saatinde sessiz odada adam ona sahip oldu. Sonra lambanın fitili azalınca Marie kalkıp düzeltti. Hiç bu kadar mutlu olmayan Octave ona minnetle sordu:
- Bana gücendin mi?
Kadın lambayı bırakıp soğuk dudaklarıyla ona son bir öpücük verirken yanıtladı:
- Hayır, çünkü sizin hoşunuza gitti. Benim için bir anlamı yok, ama o kişi için hoş bir şey değil.
Gözlerinden yaşlar gelen kadın yine öfkesiz ve üzgün duruyordu. Octave oradan ayrılıp odasına geldiğinde canı sıkılmıştı. Doyurulmuş vücudunda sanki pis ve kokuşmuş bir şeyin tadı vardı. Ama birazdan öteki kadın gelecekti. Onu beklerken Marie'nin düşüncesi omuzlarında bir yük gibiydi. Bir felaket olmasını ve haftalardır odasında birlikte bir saat geçirebilmek için çılgınca tasarılar yaptığı bu kadının şimdi çıkamamasını diliyordu. Belki bir kez daha sözünden cayar diye umuyordu.
Saat gece yarısını çaldı. Ayakta dikilen Octave kulağını dikmiş koridorda bir ayak sesi veya etek hışırtısı duymaktan korkuyordu. Saat bir olduğunda Berthe hâlâ yoktu. Genç adam rahat bir soluk alır gibi oldu; ama bu rahatlamanın yanında bir kadının alay ettiği erkeğin öfkesi de vardı. Sonunda yatmaya karar verip esneyerek soyunmaya başladı. Tam o anda kapı üç kez yavaşça vuruldu. Gelen Berthe'di. Genç adam hem düş kırıklığı, hem de gururla ona kucak açtı. Kadın onu itti; kapının arkasından dinlemek istiyordu.
- Ne var? diye sordu Octave.
- Bilmiyorum, bir an için korktum; merdivenlerde biri beni izliyor sandım. Tanrım! Böyle ilişkiler ne kadar saçma! Sonunda bir yıkım olacağı kesin.
Bu sözler ikisini de dondurdu. Öpüşmeden birbirlerine baktılar. Oysa kadın beyaz geceliği içinde ve sarı saçlarıyla çok çekici duruyordu. Genç adam ona bakarken Marie'den çok daha güzel olduğunu düşündü. Ama isteği sönmüştü, bu ona bir angarya gibi geliyordu. Kadın soluk alabilmek için oturdu. O sırada masa üzerindeki karton kutuyu görünce, içinde istediği şalın olduğunu anladı ve erkeğe kızar gibi yaptı:
- Ben gidiyorum.
- Nasıl?
- Beni satılık mı sandın? Beni hep gücendiriyorsun; bu gece de tüm mutluluğumu bozdun. Sana istemediğimi söylediğim halde bunu neden aldın?
Sonunda kalmaya razı olup kutuyu açtı. Ama gördüğü şey karşısında düş kırıklığına uğradı:
- Ne? Bu şal şantiyi kumaşından değil, tiftik!
Harcamalarını kısmak isteyen Octave cimrilik edip daha ucuz bir şal almıştı. Bir an tezgahının arkasında satış yapıyormuş gibi, ona bu kumaşın da şantiyi kadar güzel olduğunu anlatmaya çalıştı. Kumaşı ellemesini istiyor, ama kadın somurtuyordu:
- Hem bu yüz franklık, diğeri üç yüz franktı.
Genç adamın sarardığını görünce kendini topladı:
- Ama yine beni düşündüğün için sağol. Armağanın fiyatı değil düşünmüş olmak önemli.
Genç kadın yine oturdu. Bir süre sessiz kaldıktan sonra Octave yatmayı önerdi. Kadın elbette yatacağını, ama merdivendeki korkusunu henüz atlatamadığını söyledi. Yine Rachel konusundaki endişelerini, onu nasıl Auguste'le mutfakta konuşurlarken gördüğünü anlattı. Oysa bu kıza arada bir bahşiş verip satın alması ne kadar kolaydı. Ama parası yoktu işte. Sesi gittikçe hırçınlaşıyor, sözünü etmediği halde tiftik şal onu içinden kemiriyordu. Sonunda, kocasıyla her zaman yaptığı kavgayı aşığıyla da yapmaya kalktı.
- Bu yaşamak mı? Beş kuruş param yok, her zaman küçük harcamalar için azar işitiyorum. Ah! Bıktım, bıktım vallahi.
Ayakta yeleğini çözmekte olan Octave durup sordu:
- İyi de, bunu ne amaçla bana söylüyorsun?
- Ne amaçla mı, beyefendi? Bunu size söylememem mi gerekir? Kibar bir bey bu konuları kendiliğinden anlamalı. Siz çoktan beri ne yapıp edip bu kızı bizim yanımıza çekmeliydiniz!
Peşinden alaycı bir gülüşle ekledi:
- Bu sizi batırmazdı.

Yeniden bir sessizlik oldu. Genç adam yine dolaşmaya başladı:
- Sizin için üzgünüm, ama ben zengin değilim.
Bu sözler tartışmayı bir karı koca kavgasına dönüştürmeye yetti. Berthe anasının tavrıyla haykırdı:
- Bari sizi paranız için sevdiğimi söyleyin! Ben yalnızca parayı düşünen bir kadınım, değil mi? Evet öyle, ben parayı düşünürüm çünkü akılcı bir kadınım. Cebimde yirmi kuruşum varsa kırk kuruşum var derim. Kendimi acındıracağıma imrendiririm daha iyi.
Yorgun olan Octave kavgayı bitirmek istiyordu:
- Dinle: Şalın tiftikten olması seni üzüyorsa, şantiyi kumaşından olanı alacağım.
Kadın öfkeyle bağırdı:
- Sizin şalınızı mı düşünüyorum ben? Benim derdim daha büyük, anlıyor musunuz? Oh! Zaten siz de kocam gibisiniz. Sokaklarda çizmesiz gezsem umurunuzda olmaz. Bir kadına sahip oluyorsanız onun üstbaşıyla ve boğazıyla ilgilenmeniz gerekir. Ama bunu anlayacak erkek nerde? Siz ikiniz, yakında beni sokağa çıplak gönderirsiniz!
Bu karı koca kavgasından yılan Octave yanıt vermemeyi uygun buldu; Auguste'ün kavgadan sık sık böyle kurtulduğunu izlemişti. Aşağılama yağmuru altında soyunmasını sürdürüyor, bir yandan da aşktaki kötü talihini düşünüyordu. Oysa bu kadını gerçekten sevmiş, onun için tüm gelecek hesaplarını bırakmıştı; ama odasına geldiği bu gece kadın, sanki altı aylık evliymişler gibi, kavgadan başka şey düşünmüyordu.
- Bırak da yatalım, dedi genç adam. Birbirimizi o kadar özlemişken tatsız konularla vakit geçirmek saçma olur.
Genç adam barışma isteğini göstermek için kadını öpmek istedi. Ama o erkeği itip ağlamaya başladı:
- Ne duruyorsunuz, benim gezmelerimi de eleştirsenize! Size pahalı geldiğimi de söyleyin bari! Oh! her şeyi anlıyorum; elinizden gelse beni bir sandığa kapatırdınız. Benim arkadaşlarım var, onları görmeye gitmem suç mu? Annemse...
Octave yatağın bir ucuna uzanırken karşılık verdi:
- Ben yatıyorum. Sen de soyun. Annene gelince, kusura bakma ama seni böyle şımarık yetiştirdiği için ne desem az.
Kadın soyunurken sesini daha da yükseltiyordu:
- Annem her zaman görevini yaptı. Sizin onu eleştirmeye hakkınız yok. Anneme dil uzatmadığınız kalmıştı!
Yatağın kıyısına oturup çoraplarını çıkarırken içini çekti:
- Ah! Bayım, şimdi bir anlık zayıflığıma pişmanım. Biraz düşünseydim, her şey başka türlü olurdu!
Genç kadın şimdi fanilasıyla kalmış, kol ve bacakları açık, tombul bir kadının yumuşak çıplaklığındaydı. Öfkeden göğüsleri fanilanın içinde inip kalkıyordu. Duvara dönmüş uyur gibi yapan Octave birden döndü:
- Nasıl? Beni sevdiğiniz için pişman mısınız?
- Kadın yüreğini anlamayan bir erkeği sevdiğim için, evet!
Yüzleri birbirine yakın ve sevgisiz, bakışıyorlardı. Kadın bir dizini yatağa dayamış ve göğüsleri gerilmiş olarak çok iştah açıcı duruyordu. Ama genç adamın bu güzel vücudu görecek hali kalmamıştı. Kadın yineledi:
- Ah! Tanrım, yeniden başlamak mümkün olsaydı!
- O zaman başka bir sevgili bulurdunuz, değil mi? dedi sertçe Octave.
Genç kadın öfkeyle karşılık vermek için ağzını açtığı sırada kapı yumruklanmaya başladı. İkisi de önce bir şey anlamadan donup kaldılar. Bir ses bağırıyordu:
- Açın, içerde ne halt yediğinizi biliyorum. Açmazsanız, kapıyı kıracağım!
Bu, kocanın sesiydi. Kafaları allak bullak olan iki sevgili hâlâ kımıldayamıyorlar, ölü gibi soğuk duruyorlardı. Sonra Berthe bir içgüdüyle yataktan atlayıp aşığından uzaklaşmak istedi. Kapının arkasında Auguste bağırıyordu:
- Kapıyı açın!
O zaman odada büyük bir kargaşa yaşandı. Berthe çılgın gibi koşup kaçacak bir çıkış yeri arıyordu; yüreği çarpan Octave fazla düşünmeden kapının arkasına yüklenerek açılmasını engellemeye çalıştı. Bir yandan da kapıyı sonunda açmazlarsa bu aptalın bütün apartmanı ayağa kaldıracağını düşündü. Octave'ın gözlerinde kapıyı açma kararını duyan Berthe onun ellerine sarılıp bir hırıltıyla yalvardı: Hayır, hayır, lütfen! Kocası elinde bir bıçak veya tabancayla onlara saldırabilirdi. Onun dehşetinden etkilenen genç adam bir yandan giyinirken ona da giyinmesini işaret ediyordu. Ama kadın bunu yapamıyor, çoraplarını bile bulamadan yarı çıplak dikiliyordu. Dışarda koca bağırıyordu:
- Açmak istemiyor musunuz? Pekâlâ, size göstereceğim!
Birkaç haftadır Octave mal sahibine kapı kilidinin gevşek olduğunu, onarılması gerektiğini söylüyordu. Kapı birden çatırdadı, kilit yuvasından fırladı ve Auguste hızını alamayıp odanın ortasına yuvarlandı.
- Hay anasını!...
Adam düşerken yaraladığı elinde bir anahtar tutuyordu. Yerden utanç ve öfkeyle kalktıktan sonra Octave'ın üzerine yürümek istedi. Ama genç adam, pantolonu yarı açık ve ayakları çıplak olmasına karşın onu kolayca bileklerinden tutup devinimsiz bıraktı:

- Bayım, evime tecavüz ediyorsunuz. Lütfen kendinize gelin!
Onların itişmesi sırasında Berthe açık kalan kapıdan, üzerinde fanilayla dışarı fırladı; kocasının elinde parlayan bir bıçak gördüğünü sanıp arkasına bakmadan karanlık koridora daldı. Odadan iki tokat sesi geldi ama kimin vurduğunu anlayamadı. Artık tanıyamadığı sesler koridora taştı:
- Sizi düelloya davet ediyorum!
- Başüstüne! Nerede isterseniz.
Genç kadın bir atılışla servis merdivenine daldı. İki kat inip kendi mutfağının kapısına geldiğinde kapının kilitli olduğunu ve anahtarını yukarda geceliğinin cebinde unuttuğunu gördü. Ayrıca içerisi karanlıktı; lamba bırakılmamıştı. O zaman kendisini kimin sattığını anladı. Soluk alamadan yine servis merdiveninden yukarı fırladı, Octave'ın merdiven boşluğuna geldi. İki adamın tartışması sürüyordu. Böyle biraz daha sürdürürlerse belki kurtulabilirdi; ana merdivenden kendi dairesine inebilirse belki Auguste'ün açık bıraktığı kapıdan girebilirdi. Ama ikinci kez kapalı bir kapıyla karşılaştı. Böylece, evinden kovulmuş, yarı çıplak bir durumda paniğe kapılıp nereye gideceğini bilemeden merdivenlerde amaçsızca koşuşturmaya başladı. Annesinin kapısını asla çalamazdı. Bir an kapıcının dairesine sığınmayı düşündü, ama utancını yenemeyip yukarı çıktı. Başını kaldırıp karanlığı dinliyor, merdiven tırabzanından eğilip bakıyor ve karanlıkta hep o bıçağın parladığını görüyordu. Birden bir gürültü duydu, kocasının bıçakla geldiğini sanıp iliklerine kadar donduran bir korkuya kapıldı. O anda Campardonların kapısının önündeydi; çılgın gibi kapıyı yumruklamaya başladı. İçerden telaşlı bir ses duyuldu:
- Ne oluyor? Yangın mı var?
Kapıyı Lisa açtı; Angele'in odasından çıkan hizmetçi elinde bir lambayla geleni görmeye çalışıyordu. Berthe'i fanilayla görünce gözleri irileşti:
- Aman Tanrım! Neyiniz var?
Genç kadın içeri girip kapıyı şiddetle itti ve arkasına yaslandı; zorla soluk alırken kekeliyordu:
- Şştt! Susun! Beni öldürmek istiyor.
Lisa hiçbir şey anlayamadan bakarken Campardon göründü: Gasparine'in yatağından saçı sakalı dağınık olarak ve üzerinde bir külotla çıkmıştı. Bir aile reisinin ağırlığıyla konuşmaya çalışarak uzaktan bağırdı:
- Sen misin Lisa? Bu saatte dairede ne arıyorsun? Yukarda olman gerekirdi.
- Kapıyı iyi kapatmadığımdan kuşkulanıp indim, efendim. Fakat bu bayan...
Mimar Berthe'i o durumda görünce donup kaldı. İstem dışı olarak eliyle külotunun önünü düzeltti. Berthe çıplak olduğunu unutmuş, yalvarıyordu:
- Ah! Bayım, beni evinizde saklayın. Beni öldürmek istiyor.
- Kim?
- Kocam.
Mimarın arkasından kuzin geliyordu. Kadın üstüne bir şey giyecek zamanı bulmuştu. Saçları dağınık, kemikleri kumaşın üstünden görünecek kadar zayıftı ve zevkinin kesilmiş olmasının nefreti yüzünden taşıyordu. Genç kadının tombul çıplaklığını görmek onu daha da kinlendirdi:
- Kocanıza ne yaptınız peki?
Bu basit soru karşısında Berthe utanç içinde başını öne eğdi. Kendi çıplaklığını görünce kızardı, örtünmek ister gibi kollarını göğsünde kavuşturdu. Çok zor konuşabiliyordu:
- Beni... yakaladı...
Onlar bunu anladılar. Ayıplar gibi baktılar; Lisa da efendilerinin düşüncesini paylaşıyordu. Ama sorgulama yarım kaldı, çünkü Angele odasından çıktı. Uyanmış gibi gözlerini oğuşturuyordu. Fanilalı hanımı görünce bütün vücudu, erken gelişmiş kızın heyecanıyla titredi:
- Oh!
- Bir şey yok! diye bağırdı babası. Sen git yat!
Mimar bir açıklama göstermesi gerektiğini anlayarak, aptalca da olsa, ilk aklına geleni söyledi:
- Bu hanım merdivenden inerken ayağı burkulmuş. Yardım için bizim kapımızı çaldı. Hadi yat, üşüteceksin.
Lisa kızla bakışırken gülmesini zor tuttu. Kız olayı görmüş olmaktan mutlu, yatağına döndü. Bir süredir Madam Campardon da yattığı yerden sesleniyordu. Kitabı elinde, ne olduğunu bilmek istiyordu. Mimar Berthe'e döndü:
- Gelin, madam. Lisa, sen bir dakika bekle.
Rose okuduğu kitaptan duygulanmış bir havayla yatağında bir kraliçe gibi yayılmıştı. Kuzin ona olanları anlatınca o da ayıpladı. Bir kadın kocasından başka bir erkekle nasıl olabilirdi? Kadın artık unuttuğu bir şeyden iğrenir gibiydi. Mimarın bakışlarını genç kadının göğsüne çevirdiğini gören Gasparine kızdı:
- Olacak şey değil! Madam, lütfen örtünün artık!
Rose'un yan tarafta duran başörtüsünü genç kadının omuzlarına attı. Örtü kadını ancak kalçalarına kadar örtebiliyordu. Mimarın elinde olmadan gözleri bu kez genç kadının bacaklarına gidiyordu.
Berthe hâlâ titriyordu. Kapının sürgülü olmasına karşın arada bir titreyerek kapıyı gözetliyordu. Dingin bir biçimde yatan bu kadına gözleri yaşlı olarak yalvardı:
- Oh! Madam, beni koruyun. Kocam beni öldürmek istiyor.

Bir sessizlik oldu. Diğer üçü göz ucuyla görüş alışverişi yaptılar. Olanları ayıplıyorlardı; insan geceyarısı böyle çıplak durumda başkalarının evine girer miydi? Onları rahatsız edeceği gibi zor durumda da bırakabilirdi. Gasparine genç kadına döndü:
- Bu evde bir kız çocuğu var. Sorumluluğunuzu düşünün, madam.
- Annenizin evinde daha güvende olursunuz, diye ekledi mimar. İsterseniz ben sizi götürebilirim...
Berthe'in korkusu yine yükseldi:
- Hayır, hayır, o merdivende bekliyor, beni öldürecek!
Genç kadın yalvarıyordu: Bir sandalyeden fazla bir şey istemiyordu. Gün ağarıncaya kadar bekler, sonra giderdi. Mimar ve karısı, biri bu güzel çıplaklığa hayran, diğeri gece yarısı ortaya çıkan bu sürpriz dramın sonunu merak ettiği için, genç kadının isteğine razı olacak gibiydiler. Ama Gasparine acımasızdı. Bir ara merak edip sordu:
- Peki siz kiminleydiniz?
- Yukarda, koridorun sonundaki odada, bilirsiniz.
Campardon kollarını havaya kaldırıp haykırdı:
- Nasıl, Octave'la mı? Olacak şey değil!
Mimar bu güzel kadının Octave'la olmasını kıskanmış gibiydi. Rose da şimdi onu ayıplıyordu. Ama en çok Gasparine, bu genç adama duyduğu içgüdüsel nefretle içi yanan kuzin, kendini yitirdi. Yine o! Ah, tüm kadınları elde ettiğini işte biliyordu! Bu adamın kadınlarını kendi evinde ağırlayacak kadar aptal değildi.
- Kendinizi bizim yerimize koyun, dedi sertçe. Burada bir kız çocuğu olduğunu yineliyorum.
- Hem sonra apartmanda ne derler? diye ekledi Campardon. Ayrıca kocanızla iyi ilişkilerim var, bize kızabilir. Davranışınızı onaylıyor gibi görünmek istemeyiz, madam. Sizi yargılıyor değiliz, ama anlarsınız ki bu durumunuz... nasıl demeli... biraz hafif kaçmıyor mu?
- Elbette size taş atanlardan değiliz, dedi Rose. Ama insanlar o kadar kötü ki! Sizin burada buluştuğunuzu sanabilirler. Biliyorsunuz, kocam çok titiz müşterilerle çalışıyor. En ufak ahlak sorununda tüm işini yitirebilir. Fakat, size sormak isterim, madam: Nasıl oldu da din duygusu sizi tutamadı? Daha dün Rahip Mauduit sizden bir baba şefkatiyle söz ediyordu.
Berthe üçünün arasında şaşkın gözlerle, hangisi konuşursa ona bakıyordu. Yavaş yavaş durumunu anlamaya başlıyor, burada bulunduğuna şaşıyordu. Niçin bu adamların kapısını çalıp onları rahatsız etmişti? Yataktaki kadına, külotlu kocasına ve ince etekli kuzine bakarken onlara hak veriyordu. Mimar onu hole doğru sürüklerken Rose'un dini öğütlerine yanıt vermeden yürüdü.
- Sizi annenizin kapısına kadar götüreyim mi? dedi Campardon. Sizin yeriniz orası.
Genç kadın başını korkuyla sallayıp bunu geri çevirdi.
- O zaman merdivene bir göz atayım. Size bir şey olursa üzülürüm.
Lisa elindeki lambayla holde bekliyordu. Mimar lambayı alıp dışarı çıktı ve hemen döndü.
- Ant içerim ki kimse yok. Çabuk gidin.
O zamana kadar konuşamayan Berthe birden durdu, omuzlarındaki şalı çıkarıp yere fırlattı:
- Alın, bu sizin. Nasılsa beni öldürecek, neye yarar?
Ve kadın, geldiği gibi fanilayla karanlıkta gitti. Campardon kapıyı kilitlerken söylendi:
- Git, kendini başka yerde eğlendir!
Arkasında duran Lisa'nın güldüğünü görünce ekledi:
- Öyle ya, bunları eve alırsak her gece işimiz var demektir. Herkes kendi başının çaresine baksın. Ona yüz frank verirdim ama, saygınlığımı düşünmem gerekiyor!
Yatak odasına döndüğünde Rose ve Gasparine de genç kadını çekiştiriyorlardı. Şıllığın böylesi görülmüş müydü? Merdivenlerde çıplak dolaşmak! Bazı kadınların canı istediğinde hiçbir şeyi dinlemiyorlardı! Saat ikiye yaklaşıyordu, uyusalar iyi olurdu. Yine kucaklaştılar, iyi geceler tatlım, iyi geceler hayatım. Başka ailelerde böyle huzursuzluklar varken onların bu kadar mutlu olması ne kadar güzeldi. Rose kitabını eline aldı, birkaç sayfa okuduktan sonra uykusu gelirdi.
Campardon Gasparine'in arkasından gitti. Birlikte yatağa girerken soğuktan titriyorlardı, yatağı ısıtmak için daha yarım saat beklemeleri gerekecekti.
Lisa yukarı çıkmadan önce Angele'ın odasına uğradı. Kıza gülerek sordu:
- Gelen hanımın ayağı burkulmuş, öyle mi? Göster bakalım, nasıl burkulmuş?
- İşte böyle!
Kız bunu derken hizmetçinin boynuna atılıp onu dudaklarından öpüyordu.
Merdivende Berthe soğuktan titredi. Kaloriferi kasımdan önce yakmıyorlardı. Ama korkusu yatışmıştı. İnip kendi dairesinin kapısını dinledi: Hiç ses yoktu. Bir kat çıkıp Octave'ın dairesine yaklaşmadan uzaktan dinledi: Orası da sessizdi. Bunun üzerine annesinin kapısındaki paspasın üzerine oturup Adele'i beklemeye başladı. Küçük bir çocuk gibi her şeyi annesine anlatma düşüncesi onu korkutuyordu. Karanlıkta oturduğu bu merdiven, maun kapılar ve yapay mermerler ardındaki namuslu yatak odaları şimdi onu ayıplıyor gibiydi. Mösyö Gourd'un hayalini göreceğinden korkarak fanilasını çekti, ayaklarını altına topladı. Bazan merdiven boşluğundaki pencereden sızan bir ay ışığı çıplaklığını bembeyaz gösteriyordu.

Birden hafif bir gürültü duyup ayağa fırladı; annesinin kapısını yumruklamaya hazırlanırken bir ses onu durdurdu:
- Madam... madam...
Aşağı baktı ama bir şey göremedi.
- Madam... benim...
Üst kattan Marie geceliğiyle ona sesleniyordu. Kadın her şeyi duymuş, yatağından kalkıp kapının arkasından dinlemişti.
- Gelin... Çok acı çekiyorsunuz. Ben dostunuzum.
Yumuşak bir dille konuşuyordu; erkekler birbirlerini yaralamamışlardı; Octave söverek odasına kapanmış, kocası da onun eşyalarını toplayıp gitmişti. Yarın onların düello etmesini önlemenin bir yolu bulunurdu.
Berthe hiç görüşmediği bu kadının evine girmeye utanıyordu. Marie onu elinden tutup içeri aldı.
- Şu kanepede yatarsınız. Size bir şal vereyim. Yarın annenizi görmeye giderim. Tanrım, ne yıkım! İnsan sevince tedbirsiz oluyor.
Berthe geçirdiği aptalca ve şiddetli gecenin acısını düşünüp içini çekti:
- Ah! Bari zevk alıyor olsaydık! Octave sövmekte haklı, benim gibi o da bu işten bıkmış olmalı.
İki kadın Octave'dan söz etmek istediler, ama birden susup ağlayarak birbirlerine sarıldılar. Çıplak kolları sarsılıyor, gözyaşlarının ıslattığı göğüsleri çamaşırın altında birbirlerini eziyordu. Bu herşeyin bittiğini gösteren hüzünlü bir sondu. Gecenin derin karanlığında uyuyan apartmanda gözyaşları sessizce akıp gidiyordu.

15

O sabah apartman uyandığında her zamanki kentsoylu saygınlığı geri gelmişti. Ne mermer duvarlarda dün gece koşuşan kadının yansıması ve ne de halılarda çıplaklığın kokusu kalmıştı. Ama Kapıcı Gourd sabah yedide kalkıp olağan turuna çıktığında burnu kokuyu aldı. Avluda Lisa ve Julie'nin heyecanla fısıldaştığını görünce onlara o kadar sert baktı ki hizmetçiler ayrılıp gittiler. Kapıcıya göre kendini ilgilendirmeyen şeyler kimseyi ilgilendirmemeliydi. Sonra çıkıp sokağın sessizliğini dinledi. Ama hizmetçiler haberi yetiştirmiş olmalıydılar, çünkü komşular geçerken duruyor, dükkan sahipleri kapılarının önüne çıkıp meraklı gözlerle apartman katlarını tarıyorlar, ancak seslerini çıkarmadan işlerine bakıyorlardı.
Saat yedi buçukta Madam Juzeur, küçük Louise'i arama bahanesiyle dairesinden çıktı. Kadının gözleri parlıyor, ellerini oğuşturuyordu. Süt almaktan dönen Marie'yi durdurup konuşturmak istedi. Suçlu kızı annesinin nasıl karşıladığını merak ediyordu, ama hiçbir şey öğrenemedi. Sonra, postacıyı bekleme bahanesiyle kapıcı dairesine girdi. Onların suskunluğu üzerine Mösyö Octave'ın neden inmediğini sordu: Genç adam hasta mıydı yoksa? Kapıcı bilmediğini söyledi; zaten Mösyö Octave sekizi on geçeden önce inmezdi. O sırada Diğer Madam Campardon kapının önünden uykusuz ve donuk bir suratla geçince, üçü de onu selamladılar. Yukarı çıkmak zorunda kalan Madam Juzeur merdivende mimara raslayınca sevindi. Selamdan sonra kadın içini çekti:
- Zavallı aile!
Mimar katı bir sesle karşı çıktı:
- Hayır, hayır, çok iyi oldu! Bu herkese örnek olsun. İyilik olsun diye yardımcı olduğum bir delikanlı, buranın ne kadar namuslu olduğunu ve kadın getirmemesini söylediğim halde, beni dinlemeyip mal sahibinin yengesiyle yatıyormuş! Beni de enayi yerine koydular!
Konuşma burada bitti. Mimar öfkeyle merdivenlerden inerken Madam Juzeur dairesine girdi.
Saat sekizi çalarken Auguste, korkunç bir başağrısının çarpıttığı yüzüyle, dükkanına gitmek üzere avludan geçti. Adam insanlarla karşılaşmaktan utanarak servis merdiveninden inmişti. Her şeye karşın işini bırakamazdı. Dükkanda tezgahların arasında Berthe'in her zaman oturduğu kasayı boş görünce boğazı düğümlendi. Çırak kepenkleri kaldırıyordu; Auguste ona günlük işlerini sıralarken birden mahzenden çıkan Saturnin'i görünce korktu.
Deli çocuk beyaz dişlerini çıkarmış, yumrukları sıkılmış olarak adamın üzerine yürüdü.
- Kız kardeşim nerede? Ona dokunursan seni domuz gibi keserim!
Auguste bıkkın bir durumda geri çekildi:
- Hey Tanrım! Şimdi de bununla uğraşacağım!
- Sus! Yoksa keserim! diyen Saturnin eniştesinin üzerine atılmak istedi.
Auguste çareyi kaçmakta buldu. Çırağa deliyi mahzene kapatmasını söyleyerek dışarı çıktı. Dükkanın kapısında Valerie ve Theophile'le burun buruna geldi. Kardeşi nezleden yüzünü bir kaşkolla örtmüş ve arada bir öksürüyordu. İkisi de olayı biliyor olmalıydılar, çünkü Auguste'e başsağlığı diler gibi yanaştılar. Miras kavgasından bu yana iki aile dargındı. Theophile onun elini sıktı:
- Bir kardeşin olduğunu unutma. Kötü günlerinde yanında olduğumu anımsamanı isterim.

- Evet, diye ekledi Valerie. Karınız bana az iftira etmemişti. Ama biz acıma duygusu olan insanlarız, sizin yanınızdayız.
Auguste onların kibarlığından duygulanıp dükkana çağırdı. Bir yandan ortalıkta dolaşan Saturnin'i gözlüyordu. Orada iki kardeş barıştılar. Valerie, Berthe'in adını vermeden, o kadın aileye girip onurlarını lekelemeden önce ne kadar iyi anlaştıklarından söz etti. Auguste yere bakıp dinlerken başıyla onaylıyordu. Theophile'in acıyan bakışları altından bir sevinç taşıyordu; artık kendisiyle aynı durumda olan biri daha vardı. Kardeşine sordu:
- Şimdi ne yapacaksın?
- Dövüşeceğim! dedi Auguste kararlı bir sesle.
Theophile'in sevinci yarım kaldı. Auguste'ün gözüpekliği karşısında karısıyla birlikte surat astılar. Bu arada Auguste gece olanları anlatıyordu. Yanına bir tabanca almadığına pişman olmuştu; ama adamı tokatlamıştı. Aslında söylemediği şey Octave'ın da karşılığında onu tokatladığıydı. Auguste'e göre bu sefil adam altı aydır karısıyla olan sorunlarında yardımcı olma bahanesiyle onu kandırıyordu. Ahlaksız kadına gelince, madem ki annesinin evine sığınmıştı, orada sonsuza kadar kalabilirdi, geri gelmesini kabul etmeyecekti.
- İnanır mısınız, diye ekledi, geçen ay ona giyim için üç yüz frank harçlık vermeyi kabul etmiştim. Ben kırgınlık olmasın diye bu kadar hoşgörülü olmaya çalışırken onun yaptığına bakın! Hayır, hayır, bunu kabul edemem.
Theophile düelloyu ve ölümü düşünüyordu. Yüzünde bir titremeyle kardeşine:
- Aptallık ediyorsun, dedi, kendini şişleteceksin. Ben olsam dövüşmezdim.
Valerie'nin kendisine baktığını görünce ekledi:
- Yani, benim başıma gelmiş olsaydı.
Valerie mırıldandı:
- Ah! Sefil kadın! İki adamın kendisi için dövüşeceğini düşündükçe üzülüyorum. Ben olsam uykularım kaçardı.
Auguste dövüşmekte kararlıydı. Şimdiden yapacaklarını planlıyordu. Duveyrier'yi tanık olarak seçmişti ve birazdan onunla konuşup Octave'ın yanına gönderecekti. Eğer razı olursa Theophile'in de ikinci tanık olmasını istiyordu. Kardeşi kabul etmek zorunda kalırken nezlesi daha da arttı. Bu arada Auguste'e Duveyrierlere birlikte gitmeyi önerdi. Bu aile hırsızdı ama önemli durumlarda bazı şeyleri unutmak gerekiyordu. Theophile ve karısının havasından Duveyrierlerle barışmayı istedikleri anlaşılıyordu; daha fazla dargın kalmamanın en yararlısı olduğunu düşünüyorlardı. Valerie de bir yardımseverlik örneği olarak, yeni birini buluncaya kadar dükkanın kasasında durmayı önerdi.
- Ama, diye ekledi Valerie, saat ikide Camille'i parka götürmem gerekiyor.
Kocası kızdı:
- Bir kez de gitmeyiversin canım! Zaten yağmur yağıyor.
- Hayır, hayır. Çocuğun hava alması gerek. Kesinlikle çıkmalıyım.
Daha sonra iki kardeş Duveyrierlerin dairesine çıktılar. Merdivenlerde Theophile'in öksürüğü iyice arttı. Adam tırabzana dayanıp soluk alırken Auguste'e bir şeyler anlatmaya çalışıyordu:
- Biliyor musun, benim içim rahat. Karım bu konuda masum olduğuna beni inandırdı.
Auguste bir şey anlamadan ona bakıyordu. Theophile sürdürdü:
- Karım beni aldatmıyor. Ah! Kardeşim, anımsıyor musun, senin düğününde kendimi boş yere rezil etmiştim. Ama sana bütün yüreğimle acıyorum, çünkü sen gözlerinle görmüşsün.
Auguste cesurca elini kaldırdı:
- O herifin bacağını kıracağım. Namus sözü veriyorum. Ama başım öyle ağrıyor ki!
Kapıyı çalacakları sırada Theophile yargıcın belki de evde olmayacağını söyledi. Gerçekten de Duveyrier, metresi Clarisse'e yeniden kavuştuktan sonra her şeye boşvermiş, çoğu kez eve uğramaz olmuştu. Kapıyı açan Hippolyte, beyefendi yerine onları hanımının kabul edeceğini söyledi. İki kardeş içeri girdiler. Clotilde sabah erkenden piyanosunun başına geçmiş, klavye üzerinde bir yandan parmaklarını gezdiriyor ve bir yandan da Revue des Deux Mondes dergisine göz gezdiriyordu. Bir dolu gibi yağan notaların arasında her şeyden yalıtılmış gibiydi.
- Ah! Siz mi geldiniz? diye uyandı.
Kadın Theophile'i de orada görmüş olmaktan şaşırmadı; adam zaten başkasının işi için gelmiş olduğunu vurgulamak ister gibi resmi duruyordu. Bu arada Auguste, başına gelen yıkım ve düello haberiyle kız kardeşini ürkütmemek için bir bahane hazırlamıştı. Ama Clotilde ona yalan söyleme fırsatı bırakmadı ki. Gözlerinin içine bakarak:
- Ne yapacaksın şimdi? diye sordu.
Genç adam sarardı; demek herkes biliyordu. Bunun üzerine, daha önceTheophile'in ağzını kapatmakta kullandığı cesur tavırla yanıt verdi:
- Dövüşeceğim tabii!
Kadın bu kez şaşkınlığını gizleyemedi. Üstelik karşı da çıkmıyordu. Belki skandal daha da büyüyecekti, ama namus kurtulmuş olurdu. Ayrıca, bu evliliğe baştan karşı çıkmış olduğunu da anımsattı. Kadınlık görevlerini

bilmeyen genç bir kızdan her şey beklenebilirdi. O sırada Auguste, kocasının nerede olduğunu sorunca, kadın hiç duraklamadan yanıtladı:
- Geziye çıktı.
Genç adam bocaladı, çünkü Duveyrier'ye danışmadan harekete geçmek istemiyordu. Kadın onu dinliyordu, ama kocasının yeni adresini ağzından bir türlü çıkarmak istemiyordu. Sonunda kardeşine Enghien Sokağı'na gidip Mösyö Bachelard'a sormasını, belki onun birşeyler bileceğini söyledi. Sonra da piyanosuna dönmek istedi. Bu arada Theophile açıklama gereği duydu:
- Auguste'ün ricasıyla geldim, dedi. Gel barışalım, Clotilde, ikimiz de zor durumdayız.
Kadın soğuk yanağını kardeşine uzatırken mırıldandı:
- Zavallı çocuk... Zora düşmek isteyenler düşer. Ben herkesi bağışlıyorum... Bu arada, kendine iyi bak, yine nezle olmuşsun.
Sonra Auguste'e döndü:
- İşinizi çözemezseniz bana haber ver, çünkü seni merak ediyorum.
İki kardeş dışarı çıkarken nota sağanağı yeniden başlıyordu. Auguste aşağıya inerken Bachelard'ın yerine gidip gitmemekte kararsızdı. Adama nasıl "yeğeniniz beni aldattı" diyebilirdi? Sonunda dayıya birşey açıklamadan Duveyrier'nin adresini sormaya karar verdi. Hemen bir plan yaptılar: Valerie dükkanda dururken Theophile de kardeşi dönünceye kadar evi bekleyecekti. Bir araba çağrıldı ve Auguste tam binip ayrılacakken, uzun zamandır ortada görünmeyen Saturnin mahzenden çıktı. Elindeki mutfak bıçağını gösterirken bağırıyordu:
- Onu doğrayacağım!... Onu doğrayacağım!...
Yeni bir panik yaşandı. Yüzü sapsarı olan Auguste arabaya sığınıp kapısını kapatırken söyleniyordu:
- İşte yine bir bıçak almış! Nereden buluyor bunları? Theophile, lütfen onu gönder, geldiğimde burada olmasın... Sanki başımda az dert varmış gibi, bir de bununla uğraşmayayım!
Mağazanın tezgahtarı deliyi omuzlarından yakalayıp götürdü. Valerie arabacıya adresi verdi. Eski bir arabaydı bu; akşamdan kalma bir arabacının sürdüğü ve kemikleri çıkmış yaşlı bir atın çektiği araba yorgun yayları üzerinde yola koyuldu. Auguste saatine baktı; dokuz olmuştu. Saat on birde düelloya karar verilebilirdi. Arabanın yavaşlığı önceleri onu sinirlendiriyordu, ama çok geçmeden üzerine bir ağırlık çöktü. Bütün gece gözünü kırpmamıştı. Arabanın içinde bir beşikte gibi sallanırken, sabahtan beri çektiği başağrısı da hafifledi. Ne aptalca bir maceraydı bu? Başını ellerinin arasına alıp gözlerini kapadı.
Auguste Enghien Sokağı'na geldiğinde aksilikler yeniden başladı. Önce dükkanın önünde yığılmış kamyonların arasında ezilmekten zor kurtuldu; sonra avlunun orta yerinde, mal kasalarını çivileyen işçilerin arasında yere düştü. Sanki çekiç darbeleri kafasına iniyordu. Dayı yerinde yoktu. Beklemeye karar verdi. Sonunda onun haline acıyan bir çırak kulağına bir adres fısıldadı: Saint-Marc Sokağı'nda Matmazel Fifi'nin evinde Bachelard Dayı'yı bulabilirdi.
Yeniden arabaya binip yola koyuldu. Dikkatsiz arabacı yolda bir tramvaya çarptı; arabanın çerçeveleri kırık bir biçimde yola devam edip sonunda Saint-Marc Sokağı'na geldiler.
Auguste üçüncü kata çıktığında ufak tefek, yaşlı ve tombul bir kadın kapıyı açtı. Kadın heyecanlı görünüyordu. Genç adam Mösyö Bachelard'ı sorunca onu hemen içeri aldı.
- Ah! Beyefendi, siz de onun arkadaşlarından olmalısınız. Lütfen onu yatıştırmaya çalışın. Zavallı çok zor bir durum yaşıyor. Herhalde beni tanıyorsunuzdur, belki benden söz etmiştir. Ben Matmazel Menu'yüm.
Auguste ürkek bir tavırla girdiği odada taşranın sadeliğini ve derin sessizliği fark etti. Burada çalışma, düzen ve küçük insanların mutlu yaşantısı kokuyordu. Bir gergef tezgahı önünde güzel ve saf yüzlü, sarışın bir kız hıçkırarak ağlıyordu. Bu arada Bachelard Dayı odanın ortasında dikilmiş, ağzından köpükler saçarcasına öfkeyle söylenip duruyordu; Auguste'ün odaya girişine şaşırmamış gibi onu kolundan çekip derdini anlatmaya başladı:
- Bakın Mösyö Vabre, siz namuslu bir adamsınız, benim yerimde olsanız ne yapardınız? Bu sabah her zamankinden biraz önce buraya geldim; yine ona şeker ve dört kuruş vererek sürpriz yapacaktım. Ama onu bizim domuz Guelin ile yatakta buldum! Olur mu bu? Siz olsanız ne derdiniz?
Auguste önce kıpkırmızı oldu. Dayının kendi başına geleni bildiği için onunla dalga geçtiğini sandı. Fakat dayı yanıt beklemeden yakınmayı sürdürüyordu:
- Ah! Matmazel, neler yitirdiğinizi bir bilseniz! Oysa ben sonunda gerçekten saf bir yuva bulduğum için o kadar mutluydum ki yeniden gençleştiğime inanmaya başlamıştım. Evet, bir yığın ahlaksız kadından sonra sizi bir melek, bir çiçek gibi bulmak beni o kadar mutlu ediyordu ki! Ama siz gidip bu sefil Guelin ile yattınız!
Adamın sesinde gerçek bir içtenlik vardı ve konuşurken boğazı düğümleniyordu. Tüm düşlemleri yıkılmış, akşamdan kalan sarhoşluğun da etkisiyle, yitirdiği ideale ağlıyordu.
Fifi hıçkırıklar arasında konuşmaya çalıştı:
- Bilmiyordum, dayıcığım... Bunun sizi üzeceğini bilmiyordum.
Gerçekten de bilmiyordu. O küçücük ağzı, saf bakışıyla kötülüğün ne olduğunu bilemez gibiydi. Ayrıca Matmazel Menu genç kızın masum olduğuna ant içiyordu.
- Sakin olun, Mösyö Narcisse. Fifi hâlâ sizi çok seviyor. Ben sizin bundan hoşlanmayacağınızı tahmin

ediyordum. Ona "Mösyö Narcisse öğrenirse kızar" dedim. Ama ne bilsin, hiç yaşamadı ki? Artık üzülmeyin, Fifi'nin yüreğinde yine siz varsınız.
Kadın, dayının ve kızın kendisini dinlemediklerini fark edince Auguste'e dönüp dert yanmaya başladı. Bu devirde genç bir kıza uygun bir eş bulmanın ne kadar zor olduğunu söylüyordu. Kendisi otuz yıl boyunca triko tezgahında çalışmıştı; boğaz tokluğuna çalışan işçi kızların namuslu kalabilmek için ne zorluklar çektiğini bilirdi. Ağabeyi Yüzbaşı Menu ölürken ona Fifi'ye bakacağına söz verip yanına almıştı. Ama emekli maaşıyla küçüğe uzun süre bakabileceğini sanmıyordu. İşte bu yüzden Mösyö Narcisse'in onunla ilgilendiğini görünce, artık rahat ölebileceğini düşünür olmuştu. Ama Fifi budalalık edip dayısını kızdırmıştı işte.
Auguste'ün sabrı taşmaya başlamıştı. Haladan kurtulup Bachelard'a döndü:
- Size Duveyrier'nin yeni adresini sormak için uğramıştım... Bilirsiniz herhalde?
- Duveyrier'nin adresi mi? diye belleğini yokladı dayı. Clarisse'in adresi demek istiyorsunuz. Durun bir dakika.
Adam gidip Fifi'nin odasının kapısını açtı. Yaşlı adamın kapıyı üzerine kilitlediği Guelin giyinmiş olarak odadan çıktı. Genç adamı gören dayı yeniden öfkelendi:
- Alçak rezil! Sözde yeğenim olacaksın, benim ve ailenin onurunu iki paralık ettin. Senin sonun hapislerde çürümek olacaktır, bundan eminim!
Guelin başı önde dinliyordu; hem utanıyor, hem de kızıyordu. Karşılık verdi:
- Bey dayı, biraz fazla ileri gitmiyor musunuz? Bu durumdan ben de hoşnut değilim. Ama niçin ikide bir beni matmazelin evine getirdiniz? Ben istemedim ki; ayrıca herkesi buraya sürükleyip getiriyorsunuz.
Gözyaşları yeniden akmaya başlayan Bachelard onu duymuyordu:
- Sen benim değer verdiğim tek şeyi elimden aldın... Ölümümden sen sorumlu olacaksın, ama sana beş kuruş bırakmayacağım.
O zaman Guelin patladı:
- Yeter, beni rahat bırak! Senin her zaman söylediğin gibi, ilk kez bir fırsattan yararlanmak istedim, bak ne oldu? Ama şunu söyleyeyim: Böyle güzel bir gece geçirmemiştim doğrusu!
Fifi gözyaşlarını silmişti; ne yapacağını bilemediğinden örgüsünü eline alıp örmeye başlamıştı. Arada bir iri gözlerini kaldırıp erkeklere bakıyordu. Auguste söze karıştı:
- Acelem var. Bana şu adresi verin.
- Adres mi? dedi dayı, durun bir dakika.
Bunu söyledikten sonra Guelin'in iki elinden tutup çekti:
- İyilikbilmez, onu senin için saklıyordum! Ant içerim, kendi kendime diyordum ki: "Akıllı olursa, onunla evlendireceğim." Üstelik, elli bin franklık çeyizle... Ya sen, alçak, bekleyemedin ve ona böyle sahip oldun!
Guelin yaşlı adamın duygularından etkilenmişti, ama önlemi elden bırakmıyordu:
- Hayır, bırakın beni! Başıma belayı saracaksınız.
Bachelard onu genç kızın yanına götürüp sordu:
- Fifi, iyi bak: Onu sevebilir misin?
- Sizi hoşnut edecekse, evet, dayıcığım.
Bu içten yanıt dayıyı daha da duygulandırdı ve ağlamaya başladı. Gözyaşlarını silerken birden durdu ve Guelin'i kovdu:
- Defol... düşüneceğim.
Bu arada Menu Hala yine Auguste'ü yakalamış, düşüncelerini anlatıyordu. Haksız mıydı, kız bir işçiyle evlense, her gün dayak yerdi ve sürekli karnı burnunda gezerdi. Oysa Mösyö Narcisse ona iyi bir çeyiz parası hazırlayarak daha iyi bir evlilik yapmasını sağlardı. İyi bir aileden geliyorlardı, bunu hak etmişlerdi.
Guelin çıkarken Bachelard seslendi:
- Gel, onu alnından öp. Buna izin veriyorum.
Genç adamı dışarı itti; sonra Auguste'ün karşısına dikildi ve elini yüreğinin üstüne koyarak:
- Şaka değildi, dedi. Bu kızı ilerde onunla evlendirecektim.
- Şey... Adresi verecektiniz?
Dayı şaşırdı:
- Ha?! Ne dediniz? Clarisse'in adresi mi? Vallahi bilmiyorum!
Auguste çıldıracak gibi oldu. Her şey ters gidiyordu, sanki onu gülünç duruma düşürmek için sözleşmişlerdi! Bachelard onun telaşlı halini görünce, başka bir akıl verdi: Adresi Trublot bilebilirdi; birlikte onun işyerine gidip sorabilirlerdi. Auguste bu öneriyi kabul etti.
Dayı Fifi'ye döndü; genç kızı alnından bu kez kendisi öptü. Elini cebine atarak:
- Alın bakalım, yine şeker ve kumbaranız için 4 kuruş getirdim size. Bundan böyle akıllı olun ve beni bekleyin.
Genç kız başı önde örgüsüyle ilgilenirken odaya süzülen güneş ışığı bu masum odayı şenlendiriyordu. Bachelard çok duygulanmıştı.
Yaşlı kadın onları uğurlarken mutluydu:

- Tanrı sizi korusun, Mösyö Narcisse! Şimdi daha mutluyum. Yüreğinizin sesini dinleyin, o size yol gösterir.
Arabacı yerinde uyuyakalmıştı; dayı Trublot'nun adresini verince homurdandı. Atı ancak birkaç kırbaç vuruşuyla kımıldatabildi. Yolda Auguste, durumunun giderek tuhaf göründüğünü düşünerek, Duveyrier'yi niçin aradığını dayıya açıklamak zorunda kaldı.
- Berthe ve o palyaço mu? diye haykırdı Bachelard, beni şaşırtıyorsunuz bayım!
Dayı özellikle yeğeninin yaptığı seçime bozulmuş gibiydi. Ama kendini topladı ve kızmaya başladı. Bütün suç kız kardeşi Eleonore'daydı, çocuklarını fazla serbest bırakmıştı. Bu düelloya kendisi karışmak istemiyordu, ama elbette gerekli olduğuna inanıyordu:
- Örneğin, az önce ben Fifi'yi yatakta çıplak biriyle gördüğümde gözlerimi kan bürümüştü... Sizin başınıza gelseydi...
Auguste'ün yüzündeki anlatımı görünce kırdığı potu anlayıp durdu:
- Ah! Doğru ya, unutuyordum... Bu durum size yabancı değil ki.
Sarsılarak giden arabanın içinde bir sessizlik oldu. Başı gittikçe ağrıyan Auguste'ün sol gözü iyice kapanmıştı. Bachelard niçin düelloyu gerekli görüyordu? Suçlu kadının dayısı olarak, dövüşmeden yana olmak onun rolü değildi. Ayrıca kardeşinin sözleri Auguste'ün kulağında çınlıyordu: "Aptallık ediyorsun, kendini şişleteceksin." Öleceğinden iyice emin olmuş, kendine acımaya başlamıştı.
Araba Trublot'nun işyeri önünde durunca, bir hademeyle onu aşağı çağırttılar.
- Clarisse'in adresini biliyor musunuz? diye sordu Bachelard.
- Clarisse'in adresi mi? Assas Sokağı tabii...
Ona teşekkür edip yine arabaya biniyorlardı ki Auguste geri döndü:
- Ya kapı numarası?
- Ah! Numarayı bilmiyorum.
Auguste hemen bu işten vazgeçmenin daha doğru olacağını söyledi. Trublot evi anımsamaya çalışıyordu; bir kez orada akşam yemeğine çağrılmıştı, ama sokağın ortasında mı yoksa bir ucunda mı olduğunu anımsamıyordu. Ama kapıyı görse tanırdı. Dayı bunun üzerine Trublot'nun da gelmesini istedi. Auguste karşı çıkıyor, kimseyi işinden alıkoymak istemediğini söylüyordu. Trublot da açıklamak istemediği bir nedenle gelmek istemiyordu: Bir akşam Clarisse'in aşçısını sıkıştırmak istediğinde kadından okkalı bir şamar yemişti. Fakat başka nedenler sıralıyordu:
- Hayır, hayır, o ev canımı sıkıyor. Clarisse artık bildiğiniz gibi değil, memur karısı gibi sıkıcı oldu. Babası öldükten sonra tüm ailesini de yanına aldı. Anası, iki kız kardeşi, serseri bir erkek kardeşi ve yatalak bir teyzesiyle evi cehenneme çevirdiler. Bunların arasında Duveyrier'yi görseniz haline acırsınız!
Onun anlattığına göre, yağmurlu bir günde yargıç, bir kapı aralığında Clarisse'e raslamış. Kadın hemen önce davranıp adama çıkışmaya başlamış, kendisine saygı göstermediği için onu bıraktığını söylemiş. Evet, onun kadınlık gururuyla oynamıştı. Öyle ya, onun evine gelirken Legion d'Honneur nişanını neden çıkarıyordu ki? Yoksa beyefendinin nişanı kirlenecek miydi? Yine yargıçla birlikte olmayı kabul ediyordu ama bir koşulla: Nişanını çıkarmayacağına söz verecekti, çünkü artık her an aşağılanmak istemiyordu. Duveyrier tüm bunları kabul etmişti.
Trublot ekledi:
- Yargıç artık her yere nişanıyla gidiyor, sanıyorum yatarken de çıkarmıyordur. Clarisse'in köylü sanatçı dostu yirmi beş bin franklık mobilyasını götürmüştü, bu kez Duveyrier'ye otuzbin franklık alışveriş yaptırdı. Bir onun burnuna halka takıp çekmediği kaldı. Hangi kadın bütün bunlara değer ki?
Bütün bu sözler Auguste'ün sıkıntısını daha da artırmıştı:
- Öyleyse ben gideyim, madem ki Mösyö Trublot gelmek istemiyor...
Ama Trublot fikir değiştirip onlarla gelmeye karar verdi: Ancak yukarı çıkmayacak, kapıdan dönecekti. Arabaya doluştular. Trublot arabacıya:
- Assas Sokağı, dedi, nerede duracağınızı ben söylerim.
Yolda Bachelard başına geleni Trublot'ya da anlatıyordu. O güzelim kızcağızı yatakta sefil Guelin ile yakalamıştı. Biraz daha konuşacaktı ki koltuğun bir köşesinde kıvrılmış olan Auguste'e bakıp duraladı. Trublot'ya:
- Dostumuz Auguste'ün üzüntüsü büyük, dedi. Dün gece karısını Octave'la... Zaten onun için Duveyrier'yi bulmaya gidiyoruz.
Trublot bir an hiç şaşırmadığını söyleyecek oldu, ama kendini toparlayıp daha zararsız bir şey söylemek istedi:
- Ne aptalmış bu Octave!
Bu sözlerle ne demek istediğini kimse anlamadı. Auguste de açıklamasını isteyecek durumda değildi. Arabada bir sessizlik oldu. Assas Sokağı'na gelindiğinde saat on bir olmuştu. Orada bir çeyrek saat daha zaman yitirdiler, çünkü Trublot evi bulamıyordu. Sokağı bir uçtan diğerine gidip geldiler. İnip kapıcılara sordular, kimse bilmiyordu. Sonunda bir manav evi gösterdi. Trublot arabada kalırken diğer ikisi kapıyı çaldılar.
Clarisse'in serseri kılıklı erkek kardeşi açtı. Ağzındaki sigaranın dumanını yüzlerine üfleyerek onları salona

aldı. Duveyrier'yi görmek istediklerinde, delikanlı bir şey söylemeden kayboldu. Salonun ortasında, her yanı yağ lekeli şık bir giysi giymiş olan bir kız çocuğu elindeki tencereyi yıkamaya dalmıştı. Clarisse'in diğer kız kardeşi büyük bir piyanonun önüne oturmuş, tuşları yumruklarcasına vuruyordu. İkisi de adamların girdiğini görünce, bir kez başlarını kaldırıp baktılar ve işlerine daha bir enerjiyle koyuldular. Gürültü içinde beş dakika geçti, ama kimse gelmiyordu. Bir ara içerdeki odadan çığlıklar yükseldi: Bu, yıkamaya uğraştıkları yatalak teyzeydi.

Sonunda yaşlı bir kadın, Clarisse'in annesi kafasını uzattı; giysisi o kadar pisti ki ortaya çıkmaya çekiniyordu:

- Baylar, ne istemiştiniz? diye sordu.

Sabrı taşan Bachelard bağırdı:

- Uşağa söyledik ya! Mösyö Duveyrier için geldik. Mösyö Vabre ve Mösyö Bachelard görüşmek istiyor.

Kadın içeri kaçtı. Kızların gürültüsü iyice artmıştı. Bu kez Clarisse geldi; gürültüyü duymuyormuş gibi rahattı. Auguste'e bakmadan Bachelard'ın yanına geldi:

- Ah! Siz misiniz?

Dayı şaşırmıştı. Daha birkaç ay önce tazı gibi ince olan kadın, şimdi şişmanlamış ve yüzündeki yağlı krem izleriyle bir kentsoylu karısına dönmüştü. Clarisse ona söz hakkı bırakmadan hemen kaba bir biçimde, evinde dedikoculari görmek istemediğini bildirdi. Çünkü Bachelard'ın Duveyrier'ye kendisi hakkında neler söylediği kulağına gelmişti. Yok Duveyrier'nin arkadaşlarıyla yatıyormuş, yok adam gittikten sonra diğerlerini kürekle toplar gibi içeri atıyormuş. Yadsımasını beklemiyordu, çünkü bunları Duveyrier'nin ağzından duymuştu.

Kadın şunu da ekledi:

- Bakın dostum, yine alem yapmaya geldiyseniz kapının yolunu biliyorsunuz. Eski düzen bitti. Artık saygın biri olmak istiyorum.

Ve Clarisse düşlerindeki saygınlığı anlatmaya koyuldu: Dostunun arkadaşlarını birer birer kovmuş, içerde sigara içmelerini yasaklamış, kendisiyle madam diye konuşmalarını ister olmuştu. Eski şakacılığı ve fettanlığı tümden gitmiş, yerine koymaya çalıştığı soylu hanım görüntüsü de henüz oturmamıştı; arada bir ağzından sövgüler kaçırıyordu. Duveyrier giderek eski yalnızlığına yeniden düşmüştü. Hiçbir eğlencesi olmayan bu evde, kendi evinin sıkıcılığının cabası olarak pislik ve gürültü içinde yaşıyordu. Trublot'nun dediği gibi, Choiseul Sokağı'ndaki ev hiç olmazsa daha temizdi. Bachelard yanıt verdi:

- Sizi görmek için gelmedik. Duveyrier ile konuşmamız gerekiyor.

Clarisse ancak o zaman diğer adama baktı; bir an icra memuru sandı, çünkü Duveyrier'nin birtakım işler çevirdiğini biliyordu. Sonunda omuzlarını silkti:

- Ah! Ne haliniz varsa görün! Alın götürün, geri getirmeseniz de olur; doğrusu onun sivilceli suratını pek özlemezdim.

Kadın artık adamdan iğrendiğini saklamıyor, üstelik böyle aşağılayıcı tutumuyla onu kendine daha fazla bağladığını biliyordu.

Clarisse bir kapıyı açıp seslendi:

- Haydi gir içeri! Bu baylar gitmek istemiyor işte!

Duveyrier, sanki kapının arkasında bekliyormuş gibi, hemen içeri girdi ve arkadaşlarıyla tokalaştı. Adamın eskiden Clarisse'in evine geldiğinde kazandığı genç ve enerjik halinden iz kalmamıştı; bıkkın, üzgün ve sanki rahatsızmış gibi arada bir titriyordu.

Clarisse konuşmayı dinleyebilmek için odada kalmıştı. Bachelard onun duymasını istemediği için yargıcı öğle yemeğine çağırdı. Yargıcın yüzü bir an aydınlandı:

- Duydun mu, hayatım, bu baylar beni yemeğe çağırıyorlar.

Fakat Clarisse onu duyacak durumda değildi; küçük kız kardeşinin piyanoyu hırpaladığını sonunda fark etmiş, sille tokat salondan dışarı çıkarmaya uğraşıyordu. Bu arada yatalak teyze de, kendisini dövmeye geldiklerini sanıp, korkudan bağırmaya başlamıştı. Clarisse bir aydır piyano öğreniyordu. Saygın olabilmenin araçlarından biriydi piyano.

Clarisse dostuna karşı çıkmak için ağzını açıyordu ki annesi yine kapı aralığından kafasını uzattı:

- Piyano öğretmenin geldi.

Clarisse hemen fikir değiştirip Duveyrier'ye döndü:

- Peki, peki, gidebilirsin. Ben Theodore ile yemek yerim. Sana gereksinmemiz yok.

Piyano öğretmeni Theodore kırmızı yüzlü, şişman bir Belçikalıydı. Kadın hemen uslu uslu piyanonun önüne oturdu. Theodore kadının parmaklarını tuşlar üzerine yerleştirip, ısınmaları için oğuşturmaya başladı. Bu görünüm karşısında Duveyrier bir an bocaladı, ama arkadaşlarının beklediğini görünce çizmelerini giymeye gitti. Yine içeri girdiğinde Clarisse notaların canına okumaya başlamıştı, Auguste ve Bachelard'ın yüzleri hasta gibiydi. Karısının Mozart ve Beethovenini dinlerken bile sinir olan yargıç, metresinin arkasında bir dakika kadar durup dinledi; sonra arkadaşlarına fısıldadı:

- Olağanüstü bir yeteneği var.

Kadını saçlarından öptükten sonra öğretmeniyle başbaşa bırakıp sessizce odadan çıktı. Holde serseri kılıklı birader ondan tütün parası istedi. Üç adam merdivenden inerken, Bachelard yargıcın piyanoyu seviyor

olmasına şaşkınlığını belirtti. Duveyrier karşı çıktı; piyanodan nefret ettiğini hiç söylememişti, Clarisse'in sade notaları ruhunda derin dalgalar oluşturuyordu.
Dışarda, arabacıyla püro içmekte olan Trublot yukarda olup bitenleri ilgiyle dinledi. Dayı arabacıya Foyot Lokantası'nın adresini verdikten sonra, yolda Duveyrier'ye durumu anlattı. Yargıcın yüzü ciddileşti; Auguste'a dönüp ne yapmayı düşündüğünü sordu.
- Tabii dövüşeceğim, ama...
Auguste'ün kararı değişmemişti ama, tüm bu yolculuk ve iniş çıkışlar sonunda, sesi yorgun ve kararsız çıkıyordu. Sonra ekledi:
- Ama siz başka bir yol görebiliyorsanız...
Böylece, sarsıntılarla giden arabanın içinde baylar konuyu görüşmeye başladılar. Duveyrier de, Bachelard gibi, düelloyu kaçınılmaz görüyordu: Gerçi kan görmeye dayanamazdı ama onur her şeyden üstündü, onurun pazarlığı olmazdı. Trublot'nun düşünceleri daha genişti: Bir kadın için onurunu ortaya koymak budalalık olurdu. Auguste başıyla onu doğrularken, içinden diğer ikisine kızıyordu; asıl onların barışçı çözümlerden yana olmaları gerekirdi. Bu arada Auguste akşamki olayı bir kez daha anlatmak zorunda kaldı; nasıl tokatı atmış ve sonra karşılığında bir tokat yemişti. Sonunda Trublot haykırdı:
- İyi ya işte! İkisi de birbirini tokatlamış, ödeşmiş oldular.
Duveyrier ve Bachelard şaşırıp birbirlerine baktılar. Dayı önce iyi bir yemek yiyip bunu sonra tartışmayı önerdi. Böylece lokantanın bir locasında, pahalı şaraplarla süslü ve üç saat süren nefis bir yemek yediler. Yemekte konuşma tabii ki kadınlar üzerineydi. Dayı Fifi'ye haksızlık ettiğini öne sürüyor, yargıç da yeni Clarisse'le ne kadar mutlu olduğunu kanıtlamaya uğraşıyor, onların karşısında da Auguste, başındaki korkunç ağrıyla ne yediğini bilemeden dinlemeye çalışıyordu. Bu arada Trublot dışarda beklemekte olan arabacıya yemek ve şarap artıklarından gönderdi. Saat üç olduğunda Duveyrier mahkemede işi olduğunu söyledi. Bachelard iyice sarhoş olmuş, yan tarafa derken Trublot'nun pantalonuna tükürüyordu. Gün belki de orada bitecekti, ama Auguste uykudan uyanır gibi sıçradı.
- Ee, ne yapacağız şimdi?
Dayı kafasını toparlamaya çalışıyordu. Auguste'e döndü:
- Pekâlâ, oğul. İstersen seni bu işten kurtarırız. Dövüşmek aptallık olur.
Kimse bu düşünceye karşı çıkmadı. Duveyrier başıyla onaylarken dayı sürdürdü:
- Yargıçla ben o herifin dairesine gideriz. Senden özür dileyeceğine bahse girerim. Yalnızca beni görmesi yeter.
Auguste heyecanla dayının elini sıktı. Hep birlikte lokantadan çıktılar. Arabacı kucağındaki yemek artıklarını silkeleyip onları karşıladı. Bu kez atın ilerleyecek gücü kalmamıştı, birlikte arabayı itip yola çıkardılar. Böylece Choiseul Sokağı'na vardıklarında saat dört olmuştu; Auguste yedi saattir dolaşmakta olduğunu düşünürken kardeşi Theophile mağazadan koşup geldi:
- Nerede kaldınız? Ben de seni öldü sandım!
Trublot yine arabada kalıp baylar dükkandan içeri girerken Theophile günün nasıl geçtiğini anlatıyordu: Saat dokuzdan beri evi gözetliyordu. Giren çıkan olmamıştı. Saat ikide Valerie oğlunu parkta gezdirmeye çıkmıştı. Sonra saat üç buçukta Octave dışarı çıkmıştı. Josserandların evinde hiç kımıltı yoktu, öyle ki deli Saturnin tezgahların altında kardeşini arayıp göremeyince yukarı çıkmış, fakat Madam Josserand "Berthe evde yok." diyerek kapıyı oğlunun yüzüne kapamıştı. O zamandan beri genç adam deli danalar gibi ortada dolaşıyordu.
- Pekâlâ, dedi Bachelard, beyefendiyi burada bekleyelim. Geldiğini görürüz.
Auguste ayakta durmakta zorlanıyordu, Duveyrier ona biraz uzanmasını söyledi, başağrısına iyi gelirdi.
- Çıkıp yatın. Zaten size gereksinmemiz yok, sonucu size bildiririz.
Ve zavallı koca yatmaya çıktı.
Saat beşte hâlâ Octave'ı bekliyorlardı. Genç adam bir amacı olmadan, yalnızca hava almak ve gece olanları unutabilmek için çıkmıştı. Önce Madam Hedouin'e merhaba demek için Bonheur des Dames mağazasına uğradı. Genç adam Vabreların dükkanından ayrıldığını söyleyince, kadın çok doğal bir biçimde neden burada işe başlamadığını sordu. Genç adam yarına kadar düşüneceğini söyleyip kadını selamladı ve çıktı. İçinde hafif bir pişmanlık vardı; hep raslantılar hesaplarını altüst ediyordu. Kafasında birçok düşünceyle bir saattir mahallede dolaşıyordu ki başını kaldırdığında Saint Roch'daki loş geçitte olduğunu gördü. Geçidin diğer ucundaki bir kapı aralığında Valerie sakallı bir adamla esenleşiyordu. Kadın onu görünce kızardı ve aceleyle oradan ayrılıp kilisenin kapı aralığına sığındı. Octave onu izleyerek yanına geldi. Kadın onun gülümseyerek yaklaştığını görünce durup bekledi. Octave yaklaştı:
- Benden kaçıyorsunuz, dedi. Bana o kadar kızgın mısınız?
- Kızgın mı? Neden kızacakmışım? Ah! Birbirlerini yesinler, benim umurumda değil!
Kadın ailesinden söz ediyordu. Böylece Berthe'e karşı içinde duyduğu öç alma zevkini tadıyor, bir yandan da Octave'ın tepkisini kolluyordu. Ancak, genç adamın metresinden bıkmış ve dün geceki rezaletten sıkılmış olduğunu fark edince, sözlerini sakınmadan içini boşalttı. O kadın bir de utanmadan kendisi hakkında dedikodu yapmıştı, oysa armağan veya para hiçbir şey alıyor değildi. Elbette bazan çiçek kabul ediyordu, örneğin bir buket menekşe ama hepsi o kadar. Şimdi kimin kendini sattığını herkes biliyordu. Bir ara ekledi:

- Nasıl ama, bu size bir buket menekşeden daha pahalıya geldi, değil mi?
- Evet, herhalde, diye vefasızca yanıtladı Octave.
Bu kez genç adam Berthe için kötü konuşmaya başladı: Çektiği sıkıntıların öcünü almak ister gibi, onun kaprisli ve şişman bir kadın olduğunu söyledi. Bütün gün kocasının düello tanıklarını boş yere beklemişti, şimdi yine eve dönüp bakacaktı. Tatsız bir şeydi bu düello, üstelik Berthe'in yüzünden olmuştu. Genç adam geceki aptalca buluşmayı ve tartışmalarını, sonra Auguste'ün zamansız gelişini anlattı.
- Ant içerim, aramızda hiçbir şey olmamıştı!
Kadın iyice keyiflenmiş, gülüyordu. Bu itiraflar onu bir sırdaş gibi Octave'a yakınlaştırmıştı. Arada bir kiliseye girenler onları bir an rahatsız ediyor, ama sonra yeniden perdelerin arasında başbaşa kalıyorlardı. Kadın yine ailesinden söz ediyordu:
- Niçin bu insanlarla yaşıyorum bilmem. Oh! Ben de kusursuz değilim tabii. Ama onlardan o kadar uzağım ki vicdan azabı duymuyorum. Hem aşk ilişkisi dedikleri o kadar sıkıcı ki!
Octave güldü:
- O kadar da değil! Bazan tatlı anlar da oluyor ama.
O zaman kadın daha da açık konuştu. Evlendikten altı ay sonra kaçamaklarına başlamasının tek nedeni yalnızca hastalıklı ve iktidarsız kocası değildi. Hayır, çünkü bazan içinden gelen bir çılgınlık yapma isteğine karşı koyamıyordu. Böyle durumlarda madem ki hiçbir şey onu durduramıyordu, yatak çılgınlığı belki daha iyiydi.
Bir şey Octave'ın kafasına takılmıştı:
- Sahiden hiç zevkli anı olmuyor mu?
- Vallahi, hiç söylendiği gibi değilmiş.
O zaman genç adam ona acıyarak baktı. Zevksiz ve nedensiz aldatışlar, her an yakalanma korkusu... Tüm bunlara değer miydi? Genç adam bir ferahlık duydu; demek ki bir akşam kendisini bunun için geri çevirmişti! Kadına bunu anımsattı:
- Anımsadınız mı, bir bunalım anınızdan sonra ben...
- Evet. Aslında hoşuma gitmiyor değildiniz, ama hiç canım istememişti. Hem böylesi daha iyi olmadı mı? Yoksa şu anda birbirimizden nefret ediyor olacaktık.
Kadın esenleşmek için eldivenli elini uzatırken genç adam mırıldandı:
- Haklısınız, böylesi daha iyi... İnsan sahip olamadığı kadınları daha çok seviyor.
Duygusal bir havada, elleri birleşmiş olarak uzun bir süre kaldılar. Sonra, başka söz etmeden, kadın içerde bıraktığı oğlunun yanına gitti.
Octave doğrudan eve döndüğünde havaya bir heyecan yayıldı. Dükkan sahipleri kapıları önüne çıkıp onu izlediler. Apartman kapısında Adele ile konuşan Lisa hiç konuşmadan Octave'a baktı. Kapıcı Gourd'un sert bakışını görünce de tavuk fiyatlarının artışından söz etmeye koyuldular. Genç adam merdivenlerden çıkarken, sabahtan beri kapı ardından dinleyen Madam Juzeur dışarı çıktı ve onu ellerinden tutup dairesine çekti. Octave'ı alnından öperken mırıldandı:
- Zavallı çocuk... Hadi sizi tutmayayım. Her şey bitince gelip bana anlatın.
Genç adam odasına henüz girmişti ki Duveyrier ve Bachelard içeri girdiler. Octave dayıyı görünce düello için geldiklerini sanıp iki tanık adı vermeye kalktı. Fakat iki adam önce ona davranışının ne kadar yakışıksız olduğu üzerine söylev çektiler. Genç adam bunu kabul ettiğini ve bu daireden taşınacağını belirtince, her ikisi de bu jestin yeterli olduğunu söylediler; zaten rezalet ayyuka çıkmıştı. Duveyrier kiracısının çıkma isteğini hemen orada kabul etti. O çıkarken Bachelard geride kalıp genç adamı akşama lokantaya çağırdı:
- Bu akşam herkes benden! Trublot aşağıda bekliyor. Kız kardeşimin ne düşündüğü umurumda değil; ama sizi birlikte görmemesi için ben önden gideyim.
O gittikten beş dakika sonra Octave da aşağı indi; olayın bu biçimde kapanmasından mutlu olarak onlara katıldı. Halles'de işkembesiyle ünlü bir lokantaya doğru yola koyuldular.
Duveyrier mağazaya gidip Theophile'in yanına geldi. Valerie daha yeni dönmüştü; üçü sohbet ederken, bir konserden dönen Clothilde de onlara katıldı. Başlangıçta sıkıcı bir yabancılık vardı, ama daha sonra iki aile, bu zor günde barışma gereği duydular. İki kadın öpüştüler; Duveyrier mirasın kendilerini zora soktuğunu söyledi ve Theophile'den üç yıl boyunca kira almayacağına söz verdi. Sonra, "Gidip Auguste'ü avutalım," diye kararlaştırdılar.
Merdivenlerden çıkarken yatak odasından boğazlanan bir hayvan varmış gibi çığlıklar yükseldi. Saturnin elindeki mutfak bıçağıyla, bir yolunu bulup Auguste'ün yattığı odaya girmiş, ağzından köpükler saçarak enişte sinin üzerine çullanmıştı:
- Söyle, onu nereye sakladın? Berthe'i bana göster, yoksa seni doğrayacağım!
Auguste uykunun etkisinden tam kurtulamadan kaçmaya çalıştı. Ancak deli beklenmeyen bir çeviklikle onu pijamasından yakalayıp yine yatırdı, başını yatağın kenarından dışarı doğru sarkıtıp bıçağı doğrulttu:
- Sana demiştim, doğrayacağım diye... Söyle, yoksa...
Neyse ki dışardan yetişip kurbanı kurtardılar. Saturnin'i bir odaya kapatmak gerekli oldu. İki saat sonra, ailesinin de rızasıyla, delikanlıyı bir kez daha Moulineaux Akıl Hastanesi'ne götürmek üzere görevliler geldi.

Fakat Auguste'ün titremesi hâlâ geçmemişti. Duveyrier ona Octave'la işi nasıl hallettiklerini anlatırken o bağırmaya başladı:
- Hayır, yanlış yaptık, dövüşmeliydim! Ama bir deliyle nasıl baş edilir? Bu çocuk ablası beni boynuzlattığı halde, neden beni kesmek istiyor? Ah, bıktım, vallahi bıktım!

16

Marie o çarşamba sabahı Berthe'i Madam Josserand'ın dairesine getirdiğinde, gururu yıkılan ana sapsarı kesilip bir süre hiç konuşamadı.
Sonra, öğrencisini ceza köşesine götüren bir öğretmen gibi, kızını kabaca kolundan tutup ablası Hortense'ın odasına götürdü ve içeri itti:
- Saklan ve ortada görünme... Baban duyarsa kahrından ölür.
Yüzünü yıkamakta olan Hortense kardeşinin gelişini şaşkınlıkla izledi. Utancından kızaran Berthe hıçkırarak kendini dağınık yatağa attı. Genç kadın daha açık ve sert bir azarlama bekleyip savunmasını hazırlamıştı, ama bu kaba sessizlik ve reçel çalan bir küçük kız gibi karşılanış onu çaresiz bırakmıştı. Ablasının şaşkınlığı daha da artmıştı:
- Neyin var? Ne oldu? Yoksa Lyon'da zavallı Auguste'ün başına bir iş mi geldi?
Fakat Berthe yanıt vermiyordu. Hayır, daha sonra konuşmak istiyordu. Hortense'a odadan gitmesini rica ediyordu, böylece daha rahat ağlayabilecekti. Gün böyle geçti. Bay Josserand hiçbir şeyden habersiz işine gitti . Akşam geldiğinde Berthe hâlâ saklanıyordu. Bütün gün yemekleri geri çevirdiği için Adele'in akşam gizlice getirdiği yemeği aç kurtlar gibi yedi. Hizmetçi kız onun yiyişini seyrederken avutuyordu:
- Sıkmayın canınızı, yiyin de gücünüz yerine gelsin. Ölü veya yaralı olmadığına göre her şey hallolur.
Adele, hanımına gün boyu olanları, vazgeçilen düelloyu, Mösyö Auguste'ün sözlerini, Duveyrierlerin ve Vabreların tutumlarını anlattı. Genç kadın dinledikçe kendine güveni gelmeye başladı. Diğerleri çoktan barıştıktan sonra, kendini bu kadar üzmesi aptallık olurdu.
Böylece, Hortense akşam döndüğünde kız kardeşini gözleri kuru ve neşeli buldu. Birlikte şakalaşmaya koyuldular; Berthe ablasının bir geceliğini denemek istedi ama üzerine dar geldi; evlilik onun göğüslerini şişirmiş olmalıydı. İkisi de yıllarca birlikte yaşadıkları bu odada eski çocukluk günlerine dönmüş gibiydiler. Uzun zamandır bilmedikleri bir duygu onları birbirlerine daha yakınlaştırmıştı. Madam Josserand Berthe'in eski küçük yatağını evden kaldırdığı için, iki kız birlikte yatmak zorunda kaldılar. Işığı söndürdükten sonra uyku tutmayınca karanlıkta sohbet ettiler.
- Hele anlat bakalım, neler oldu? diye sordu Hortense.
- Ama sen evli değilsin, anlatmam doğru olmaz. Auguste ile bir tartışmamız oldu... Lyon'dan eve erken döndü...
Kız kardeşinin durakladığını gören Hortense sabırsızlandı:
- Anlat, anlat! Ben çocuk değilim.
O zaman Berthe Octave'la olan macerasını tüm ayrıntılarıyla itiraf etti. Hortense karanlıkta gözleri açık onu ilgiyle dinliyor, arada bir kısa sorular soruyordu: "Sonra, o ne dedi?... Ya sen neler duyumsadın?... Ah! Demek bu işler böyle oluyor?" Böylece saat gecenin ikisi oldu; uykuları kaçan iki kardeş hâlâ bu konuyu kurcalıyorlardı. Sonra Hortense içini çekti:
- Ah! Ben Verdier ile daha iyi anlaşacağım. O ne derse yapacağım.
Berthe şaşırdı. Kız kardeşinin bu adamla evlilik tasarılarının bittiğini sanıyordu, çünkü Verdier'nin onbeş yıldır birlikte yaşadığı ve ayrılacağım dediği kadın geçenlerde bir bebek doğurmuştu.
- Hâlâ onunla evlenmeyi mi düşünüyorsun?
- Elbette! niçin olmasın? Zaten çocuk hastalıklı doğmuş, yakında ölür diyorlar.
Hortense rakibi olan kadından nefretle söz ederken, evlenmeye susamış bir kentsoylu kadının metreslere duyduğu tepkiyi sergiliyordu. Bu ahlaksız kadın Verdier'nin onu bırakacağını anlayınca şimdi de çocukla onu tutmaya çalışıyordu, ama boşunaydı. Verdier kendisiyle evlenecekti.
- Zavallı kadın! diyecek oldu Berthe.
- Neresi zavallı! diye çıkıştı ablası. Anlaşılan senin de aklından geçiyor.
Bu acımasız söz ağzından çıkar çıkmaz pişman oldu; kardeşine sarılıp öptü. Sonunda ikisi de sustu, yine karanlıkta hiç uyumadan düşlemlere daldılar.
Ertesi sabah Mösyö Josserand rahatsızlandı. Son aylarda sağlığı iyice bozulduğu halde, gece yarılarına kadar ek işini sürdürüyordu. O sabah yine işe gitmek üzere giyindi, ama tam çıkacağı sırada dizlerinin bağı çözüldü. Bir hizmetçiyle işyerine haber gönderip gelemeyeceğini bildirdi.
Aile kahvaltı masasına oturdu. Yine dün akşamki şölenden sonra toplanmamış kirli masanın çevresindeydiler. Kadınlar gecelikleriyle ve ıslak saçlarıyla geldiler. Kocasının işe gitmediğini gören Madam Josserand, Auguste'ün her an gelebileceğini düşünerek, Berthe'i daha fazla gizleyemiyeceğini anladı. Ablasının dar geceliği içinde masaya gelen küçük kızını görünce adamın gözleri açıldı:
- Sen burada ne arıyorsun?

- Kocam Lyon'da biraz daha kalacağını bildirmiş; ben de bugünü sizinle geçirmek istedim.
Bu yalanı iki kız kardeş kararlaştırmıştı; anne karşı çıkmadı. Ama adam kötü bir şey olduğunu düşünerek kuşkulanmıştı. Berthe hemen gelip babasını yanaklarından öptü. Babası mağazaya kimin bakacağını düşünüyordu.
- Doğru söyle, benden bir şey saklamıyorsun, değil mi?
- Babacığım sizden ne saklayabilirim ki?
Madam Josserand bu davranışı beğenmiyordu; bu kadar sakınmaya ne gerek vardı? Bir saate kalmadan baba olayı öğrenecekti. Neyse ki kahvaltı neşeli geçti. Mösyö Josserand iki kızının neşeli dakikaları arasında eski günleri anımsayıp mutlu oldu.
Bu arada küçük bir tatsızlık yaşandı. Madam Josserand hizmetçiyi yanına çağırdı:
- Sen ne yiyorsun bakayım?
Bir süredir Adele'i izliyordu. Hizmetçi kadın şaşırdı:
- Hiçbir şey, madam.
- Ne demek? Kör değilim ya, bir şeyler çiğnediğini görüyorum! Saklamaya çalışma, cebindekini çıkar bakalım!
Adele utandı, mutfağa dönmek istedi, ama Madam Josserand onu eteğinden tuttu; eliyle ceplerini karıştırdı. Hizmetçinin cebinde haşlanmış erik kurusu vardı, suyu hâlâ üzerindeydi.
- Nedir bu? Demek benim eriklerimi çalıyorsun! Bir süredir azaldığını fark ediyordum. Ah! Demek böyle!
Daha neler eksilmiyordu ki mutfaktan. Sirke, patates, ne bulursa götürüyordu bu kız.
- Kızım sen deli misin?
Adele yakalandığını görünce cesaret buldu:
- Bana yiyecek bir şey verin o zaman, ben de sizin patateslerinizi rahat bırakayım.
Bu sözler Madam Josserand'ı çileden çıkardı:
- Sus, terbiyesiz! Biliyorum, öbür hizmetçiler senin aklını çeldi. Ne zaman köyden bir ahmak kız gelse, diğer katlardaki fesatçılar onu hemen kendilerine benzetiyorlar. Sen uzun süredir kiliseye gitmiyordun, şimdi de çalmaya başladın, öyle mi?
Gerçekten de Lisa ve Julie'nin sözleriyle aklı karışan Adele geri adım atmadı:
- Dediğiniz gibi ahmaktım, ama bundan yararlanmamanız gerekirdi. Artık yeter.
Madam Josserand trajik bir edayla kabardı ve eliyle kapıyı gösterdi:
- Çık! Seni kovuyorum!
Hizmetçi acele etmeden son bir eriği ağzına atıp mutfağa dönerken Madam Josserand öfkeyle yerine oturdu. Hizmetçiyi böyle her hafta bir kez kovuyorlardı. Hortense hizmetçiyi sonunda göndermeyeceklerine göre böyle ikide bir kovmanın ne yararı olduğunu sordu. Elbette çalıyordu, ama hiç olmazsa işlerini görüyordu. Adele'in yerinde bir başkası olsa, onlara bir hafta bile katlanamazdı.
Neyse ki kahvaltı başka sorun olmadan mutlu bitti. Mösyö Josserand oğlu Saturnin'den söz açtı; çocuğun dün mağazada bir bunalım geçirip akıl hastanesine götürüldüğünü sanıyordu. Sonra öteki oğlu Leon'un neden hiç uğramadığını sordu; Madam Josserand bugün öğle yemeğine uğrayacağını bildirdi. Genç adam bir haftadır Madam Dambreville'le ilişkisini koparmıştı; kadın onu orta yaşlı, kara kuru bir dulla evlendirmek istiyordu, ama Leon madamın Orta Amerika'dan yeni gelmiş olan güzel ve zengin yeğeniyle evlenmek niyetindeydi. Böylece, kıskançlık bunalımına giren kadının genç dostuyla kavgaları bitmiyordu. Mösyö Josserand sordu:
- Bu oğlan evlenecek mi sonunda?
Madam Josserand içindekileri söylemeyip Leon'u övmeye koyuldu, hatta babasına örnek gösteriyordu. Çok şükür bu çocuk annesine çekmişti, karısını ayakkabısız bırakmayacak bir çocuktu.
- Evet, bir süre gönül eğlendirdi, bunun zararı yok. Ama şimdi tavrını koyacak; eğer hâlâ yeğeniyle evlendirmek istemezse ona güle güle diyecek. Ben oğlumu destekliyorum.
Kahvaltı sonunda neşesi yerine gelen Mösyö Josserand yerinden kalkacağı sırada Adele bir kartvizit getirdi; bir bayan salonda bekliyordu. Madam Josserand bir göz atınca haykırdı:
- Nasıl? Hem de bu saatte? Giysimi bile giymedim, ama olsun. Onunla hesaplaşma zamanı geldi!
Gelen Madam Dambreville'di. İki kız ve babaları yemek odasında kalırken, anne doğrudan salona gitti.
- Bu saatte rahatsız ettiğim için çok özür dilerim Madam Josserand. Geçiyordum, haber alabilmek için uğradım.
Kadın çok şık giyinmiş, sosyete hanımlarının kendinden emin tavrıyla gülümsüyordu. Fakat bu gülüşün arkasında, tüm varlığını sarsan bir endişe olduğu anlaşılıyordu. Leon'un adını söylemeden cebinden bir mektup çıkarıp uzattı:
- Bu sabah geldi. Sevgili Madam, söyleyin Tanrı aşkına bana niçin böyle davranıyor. Şimdi de artık evime adım atmayacağını yazmış!
Madam Josserand soğuk bir tavırla mektubu alıp okudu; oğlan üç satırda ilişkilerinin bittiğini yazmıştı.
- Vallahi, madam, Leon pek haksız sayılmaz.
Madam Dambreville hemen oğluna önerdiği dul kadını övmeye başladı; yalnızca otuz beşinde, iyi ahlaklı,

yeterince zengin bir kadındı, kocasını bakan bile yapabilirdi. İşte sözünü tutmuş, Leon'a iyi bir kısmet bulmuştu, kızacak ne vardı? Yanıt beklemeden Raymonde adındaki yeğenini çekiştirmeye geçti; olacak iş miydi, onaltı yaşında bir çocuk, daha Paris görgüsü bile almamıştı! Madam Josserand karşı çıktı:
- Neden olmasın, madam? Madem ki onu seviyormuş...
Hayır! hayır! Leon onu sevemezdi. Madam Dambreville çırpınıyordu.
- Bakın, ondan biraz anlayış bekliyorum. Benim sayemde bakanlıkta iş buldu, yakında şube şefi olacağı kesin. Madam, size yalvarıyorum, bana dönmesini rica edin, bana bu mutluluğu çok görmesin. Sizin anne yüreğinize sesleniyorum...
Sözleri yetersiz kalınca annenin ellerine sarıldı. Bir sessizlik oldu. Sonra kadın hıçkırarak söylenmeye başladı:
- Hayır, Raymonde'la olmaz! Raymonde'la olamaz!
Yaşlanmayı kabullenemeyen, bulduğu son genç adamı yitirmek istemeyen bir kadının çığlığıydı bu. Madam Josserand'ın ellerini yakalamış, gözlerinden yaşlar akarak, kadına her şeyi itiraf ediyor, oğluna büyük iyilikler edebileceğini, geri dönerse ona köle gibi hizmet edeceğini söylüyordu. Kuşkusuz, bunları söylemeye gelmemişti, ama yüreğini susturamıyordu. Madam Josserand kızmış gibiydi:
- Susun, madam! Utanmalısınız, içerde iki kızım var, bunları duymalarını istemem. Ben hiçbir şey bilmek istemiyorum. Oğlumla sorunlarınız varsa, onunla çözümleyin.
Fakat, kadına öğüt vermekten de geri durmadı. Onun yaşındaki bir kadın artık gerçekçi olmalıydı. Tanrıyı kızdırmak istemiyorsa, yaşadığı eğlenceli yaşamdan sonra, bir adak niyetine yeğenini Leon'a vermeliydi. Bu arada oğlunu iyice övdü:
- Düşünün, madam, oğlum henüz otuz yaşında. Kusura bakmayın ama, annesi yaşındasınız. Elbette, size çok şey borçlu olduğunu biliyor; ben de size minnet duyuyorum. Ama, bittiyse biter. Onu sonsuza kadar tutmayı düşünmüyordunuz herhalde!
Kadın bunları dinleyecek durumda değildi; hemen orada oğlunu isteyince Madam Josserand bu kez sahiden kızdı:
- Ee, fazla oluyorsunuz, madam! Çocuk sizi istemiyor işte! Niçin istemediği yüzünüze bakınca anlaşılıyor. Zaten, hâlâ sizin isteklerinize katlanacak olsaydı, annelik hakkımı kullanıp onu önlerdim. Zaten bugün gelecek, eğer beni...
Madam Dambreville bu sözlerden yalnızca son tümceyi yakaladı. Bir haftadır Leon'un yüzünü görebilmek için peşindeydi. Yüzü aydınlandı:
- Ah! O gelecekse, ben de beklerim!
Kadın hemen oradaki bir koltuğa çöktü ve gözlerini boşluğa dikerek, darbelere aldırmayan bir yük hayvanı gibi dalıp gitti. Madam Josserand salonuna düşen bu kadınla ne yapacağını bilemedi, kovmaya cesaret edemeyip onu yalnız bırakmak zorunda kaldı. Zaten yemek odasında kopan bir gürültü Auguste'ün geldiğini haber veriyordu.
Gerçekten de Auguste dünden beri istediği açıklamayı almak üzere gelmişti. Mösyö Josserand kızlarını parka götürmeyi düşünüyordu ki Adele Berthe'in kocasının geldiğini bildirdi. Bunu duyunca genç kadının yüzü sararmıştı. Babası şaşırdı:
- Nasıl? Kocanın Lyon'da olduğunu söylemiştin. Ah! Yalan söyledin, bir felaket olduğunu biliyordum işte!
Kızının odadan çıkmak istediğini görünce onu tuttu:
- Konuş, yine kavga mı ettiniz? Para için, değil mi? Ona ödemediğimiz on bin frank için...
- Evet, evet... diye kekeleyen Berthe kurtulup kaçtı.
Hortense de kalkıp kız kardeşiyle birlikte yemek odasından çıktı. Baba masanın önünde yalnız kaldı. Sabahki sıkıntısı yine gelmiş, bıktığı yaşamın yorgunluğu üzerine çökmüştü. Endişeli bir utançla beklediği an gelmişti; damadı ondan hiç yaptırmadıkları çeyiz sigortasını soracaktı elbette.
- Girin, girin, sevgili Auguste, diye karşıladı. Berthe bana tartıştığınızı söyledi. Herhalde size söz verdiğimiz parayı konuşacaktınız. Biliyorum, benim hatam...
Baba bir suçlu gibi para konusunu anlatırken Auguste şaşkın gözlerle onu izliyordu. Genç adam aslında çeyiz konusunda araştırmış, gerçeği çoktan öğrenmişti, ama on bin frankı doğrudan istemeye cesaret edemiyordu çünkü korkunç Madam Josserand'ın ondan babasının mezarına götürdüğü paranın hesabını sormasından çekiniyordu. Fakat konu açıldığına göre karşılık vermesi gerekiyordu:
- Evet, bayım, beni nasıl kazıkladığınızı biliyorum. Beni üzen para değil, bu ikiyüzlülüktür. Bu sigorta yalanına ne gerek vardı? Beni duygulu ve sevecen havalarınızla kandırdınız, ama beş kuruşunuz yokmuş! Bu tür davranışın bu ülkede bir adı vardır, bilir misiniz?
Mösyö Josserand ağzını açıp, "Ben değil, onlar yaptı!" diyecek oldu. Fakat aile gururunu düşünerek sustu ve başını önüne eğerek suçlamayı kabullendi. Auguste ekledi:
- Zaten, dolandırmak için herkes bana karşı birleşmişti! Bu sigortayı evlilik sözleşmesine yazdırmak istediğimde Duveyrier ve hırsız noteri beni engelledi. Dediğimi yapmış olsaydım, şimdi siz bir dolandırıcı olacaktınız, bayım!
Babanın yüzünde renk kalmadı; yanıt vermek için yerinden kalktığı sırada Madam Josserand içeri girdi.

Kadın hemen söze girdi:
- Ne? Kimmiş dolandırıcılıktan söz eden? Ah! Siz misiniz, bayım? Önce Pere-Lachaise Mezarlığı'na gidip bir bakın, babanızın kasası belki oradadır!
Auguste bu suçlamayı bekliyordu, ama yine de ağırına gitti. Kadın sürdürüyordu:
- Sizin on bin frankınız hazır! Evet, şuradaki çekmecede duruyor. Ama babanız geri gelip sizinkini verinceye kadar bekleyeceğiz. Ah! Ne aileymiş sizinki! Kumarbaz bir baba ve tüm mirası cebine atan hırsız bir enişte!
Auguste'ün sabrı tükeniyordu. Karşılık vermeye çalıştı:
- Hırsız mı? Hırsızlar burada, madam!
İkisi de yüzleri kıpkırmızı horoz gibi dikiliyor. Mösyö Josserand onları ayırmaya çalışıyordu. Adam yine sendeleyip oturmak zorunda kaldı. Bir süre sonra damat yine söze başladı:
- Her neyse, ben evimde ahlaksız kadın istemiyorum. Paranızı ve kızınızı alın başınıza çalın!
- Konuyu değiştiriyorsunuz, dedi kaynana. Pekâlâ, bundan konuşalım bakalım.
Fakat, kalkmaya gücü olmayan baba dehşet dolu gözlerle onlara bakıyordu. Artık hiçbir şey anlamıyordu. Kimdi ahlaksız kadın? Sonra, konuşmalardan bunun kızı olduğunu anladı ve yüreğinde bir şeylerin yırtıldığını, canının oradan aktığını duyumsadı. Tanrım! Demek yaşamındaki zayıflıkların cezasını kızı çekecekti. Damadına borçlu yaşamanın verdiği ayıp yetmiyormuş gibi, şimdi de kızının zina yaptığını öğrenmek bu basit adamın dünyasına sığınıyordu. Ses çıkaramadan onları dinliyordu.
- Kızınızın beni aldatacağını size söylemiştim! diye bağırdı Auguste.
- Ben de buna sizin neden olacağınızı söylemiştim, bayım! Ah, Berthe'i onaylıyor değilim, hele beklesin onunla işim bitmedi. Ama size şunu söyleyeyim: Suç sizde!
- Nasıl?!
- Elbette, bayım. Siz kadınları anlamıyorsunuz. Örnek mi istiyorsunuz? Benim salı günlerime hiç geldiniz mi? Hayır, en çok üç kez geldiniz ve yarım saat kalıp gittiniz. Başınızın ağrıyor olması kabalığınıza özür olamaz. Siz görgü kurallarını bilmiyorsunuz.
Kadının sesinde birikmiş tüm hıncı vardı; çünkü kızını evlendirince tüm sosyeteyi evinde görmek istiyordu. Ama damadı kimseyi getirmiyordu; Duveyrierlerin piyano başındaki korolarına karşı savaşım veremeyecekti.
Konu Berthe'i aşmış, bu kişisel kavgada zina olayı unutulmuştu. Mösyö Josserand bir karabasan içinde gibi onları dinliyordu. Kızının bunu yapması mümkün değildi; sonunda adam kalktı ve bir şey söylemeden Berthe'i getirmeye gitti. İçerde Hortense kız kardeşini kocasından özür dileyip barışması için sıkıştırıyordu; çünkü daha bir günde kardeşinden bıkmış odasını paylaşmak istemiyordu. Genç kadın direniyordu; sonra babasının peşinden gitti. Yemek odasındaki tartışma sürüyordu.
- Hayır, bayım, size sempati duymuyorum!
Madam Josserand kızını görünce sustu ve ayıplar gibi yana çekildi. Auguste de karısını gördüğünde sanki yolumdan çekilsin der gibi bir davranışta bulundu. Bay Josserand yumuşak bir sesle konuşmak istedi:
- Kuzum, ne oluyor sizlere? Hiçbir şey anlamıyorum, beni delirtmek mi istiyorsunuz? Söylesene kızım, kocan yanılıyor olmalı, ona açıklarsan her şey düzelir. Biraz yaşlı babanıza acıyın, sarılın birbirinize.
Berthe kocasına sarılmak isterdi, ama Auguste'ün tiksinir gibi uzak durması bunu olanaksızlaştırıyordu. Babası üsteledi:
- Niçin istemiyorsun, kızım? İlk adımı sen atmalısın. Ya siz, oğlum, ona cesaret verin.
Koca sonunda patladı:
- Cesaret vermek mi? Bayım, onu bir adamla yatakta çırılçıplak buldum! Benimle alay mı ediyorsunuz?
Mösyö Josserand'ın ağzı açık kaldı. Sonra Berthe'i kolundan tuttu:
- Bir şey söylemiyorsun, demek doğru, öyle mi? Diz çök ve özür dile!
Bu arada Auguste kapıya doğru yöneldi:
- Artık güldürünüz işe yaramıyor, onu bir kez daha üstüme yamamak istiyorsanız, yararı yok! Duydunuz mu? Size yük oluyorsa, başka birine verin! Zaten sizler de ondan aşağı değilsiniz!
Genç adam hole çıktığında son bir aşağılamayla içini boşalttı:
- İnsanın ahlaksız kızı varsa, namuslu bir adamın başına sarmamalı!
Dış kapı şiddetle çarptı. Sonra bir sessizlik oldu. Berthe robot gibi masadaki yerini almış, önündeki fincana bakıyordu. Anne öfkeyle odada dolanıyordu; babaysa çarpılmış yüzüyle odanın diğer ucunda bir sandalyeye oturmuş, yüzünü duvara dönmüştü. Fakat karısı onu rahat bırakmadı:
- Bu kaba herif gittiğine göre artık konuşabiliriz. Ah! Efendim, pısırık oluşunuzun sonuçlarını görüyorsunuz işte. Yanlışınızı anlıyor musunuz? Yanında çalıştığınız Bernheimlara biri gelip de böyle konuşabilir miydi? Beni dinleseydiniz, patronlarınızı avucunuza alabilseydiniz, şimdi bu terbiyesiz dizlerimize kapanmış olurdu. Paranız varsa saygı görürsünüz, bayım! Kendini acındıracağına imrendir. Ben hep, yirmi kuruşum varken, kırk kuruşum var derim. Ama sizin, benim çıplak ayakla gezmem bile umurunuzda değil! Karınızı ve kızlarınızı yoksul bir yaşama mahkûm ederek aldattınız. Karşı çıkmayın, her şeyin başı budur!
Mösyö Josserand'ın gözleri sönmüş, yanıt bile vermiyordu. Kadın daha da kızıp karşısına dikildi:
- Evet, kibirli olun bakalım, ama artık bana sökmüyor. Şimdi ailenizde olandan sonra, bakalım benim aileme artık dil uzatabilecek misiniz? Bachelard Dayı yiğit adamdır, kız kardeşimin kibarlığına ne denir? Ama sizin

babanıza gelince...
Yaşlı adamın rengi iyice sararıyordu; mırıltıyla karşılık vermek istedi:
- Rica ederim, Eleonore... Babamı, tüm ailemi ne yaparsan yap... Ama lütfen beni yalnız bırak. Kendimi iyi duyumsamıyorum.
Durumu gören Berthe başını kaldırdı:
- Anne, bırak lütfen.
O zaman Madam Josserand kızına dönüp daha şiddetli sürdürdü:
- Sen! Seninle işim yeni başlıyor! Dünden beri burama geldi. O palyaçoyla, öyle mi? Senin gururun nerede? Ben senin onu kullandığını, yalnızca armağanlar alabilmek için ona şirin göründüğünü sanıyordum. Söyle bana, bundan ne yarar bekliyordun?
- Hiçbir şey... diye mırıldandı genç kadın.
- O zaman niye bu kadar ileri gittin? Aptal mısın sen?
- Ne tuhafsın, anne. Bu işlerde insan bilemiyor ki.
- Ah! Bilemiyormuş! Bilmen gerekirdi, budala! Sizi biraz sosyetik yetiştireyim dedim, ama kocanı aldat mı dedim sana? Ben babanı hiç aldattım mı? İşte orada, sor bakalım, beni hiçbir erkekle yakalamış mı?
Kadın yine odada dolanmaya başladı.
- Hayır, hiç kusur etmedim, iffetli bir yaşamım oldu. Ama Tanrı bilir babandan çektiklerimi başka bir kadın yaşasaydı neler yapmazdı? Görüyorsun işte, bir sözcük bile edemez bana. Ah! Küçük budala, ne yaptığını bir bilsen!
Kadın çok doğal bir biçimde zina konusundaki görüşlerini anlatmaya koyuldu. Şimdi Auguste'ün eline öyle bir silah vermişti ki, yine birlikte yaşamaya başladıklarında adama artık hiçbir şey yaptıramazdı. Artık uysal bir kocadan elde edebileceği küçük mutluluklara hoşça kal demeliydi. Bir kadın evinde egemen olamayacaksa, iffetli yaşamak daha yeğ olurdu.
- Vallahi, imparator bile bana kur yapsaydı, kendimi tutardım. Bu iş yitirdiğine değmezdi.
Kadın bir süre dolaşıp düşündü ve ekledi:
- Ayrıca bu, utanç verici bir durum.
Mösyö Josserand dudaklarını ısırıp bu acımasız görüşleri dinliyordu. Ama Berthe annesinin verdiği dersi kabullenemiyordu. Bir ara karşı çıktı:
- Ne yapayım yani? Beni sevmediğim biriyle evlendirmeseydiniz! Ondan nefret ettim ve yerine bir başkasını aldım, hepsi bu.
Sözünü sürdürüp evlilik macerasının tüm zorluklarını parça parça anlattı: üç yıl boyunca kar kış demeden koca avına çıkışları, onu kollarına attıkları sayısız erkeğe sevimli görünmeye zorlanışını ve parasız ailelerin kızlarına öğrettikleri sınırlı ahlaksızlıkları: Dans ederken yakınlaşmalar, bir kapı aralığında elini öptürmeler ve sonunda bir perde aralığında şehvetine egemen olamayan bir kocanın oltaya takılışı. Sonra ekledi:
- Kısacası, o beni sevmiyor, ben de onu. Birbirimizle anlaşamıyoruz işte, bunda benim suçum ne? Daha evliliğimizin ertesi günü kendisini aldattığımızı düşünmeye başladı. Ben de evliliğin güzel bir yanını hiç göremedim ve sonunda aklım çelindi.
Genç kadın biraz daha cesaret bulup ekledi:
- Ah! Anne, artık seni o kadar iyi anlayabiliyorum ki! Anımsar mısın? Bize bazen ne kadar bıktığını söylerdin?
Madam Josserand dolaşmayı kesti, şaşkınlıkla dikildi:
- Ben mi öyle dedim?
Berthe üsteledi:
- Belki yirmi kez söylemiştin bize. Hem benim yerimde olsaydın görürdün; Auguste babam kadar anlayışlı değil. Para için her gün kavga ederdiniz. Erkek milleti her şeye müstehak demekte haklı olurdun.
- Bunu ben mi söyledim? diye kızdı annesi.
Kadın öfkeyle kızının üzerine yürürken babanın gözlerinden sessizce yaşlar akıyordu. İki kadının şirret sesleri yüreğine saplanıyordu. Anne sözünü artık sakınmıyordu:
- Bak şu haspaya! Şimdi de sürtmesinin suçunu bana atıyor. Nerdeyse kocasını aldatan ben olacağım. Öyle mi, benim suçum mu? Söyle!
Berthe iki dirseğini masaya dayamış, yüzü bembeyaz ama kararlıydı:
- Evet, belki bizi farklı yetiştirmiş olsaydın...
Sözünü bitiremeden ağır bir tokat yüzünde şakladı; genç kadının yüzü muşambaya yapıştı. Dünden beri bu tokat annenin avucunu kaşındırıyordu.
- Al sana! Al senin yetişmene! Kocan senin kafanı kırmalıydı!
Genç kadın yığıldığı yerde hıçkırmaya başladı. Yirmi dört yaşında olduğunu unutmuş, bu tokatla mutsuz çocukluğuna dönmüştü. Genç kadın kararlılığı bir anda yitip gitmişti.
Kızın ağladığını gören babanın içi dolmuştu. Yavaşça yerinden kalkıp anneyi uzaklaştırmaya çalıştı:
- Kesin dedim size, yalvarırım kesin. Beni öldürmek mi istiyorsunuz?
Madam Josserand rahatlamış olup gururlu bir sessizlikle odadan çıkıyordu. Fakat kapı aralığında

Hortense'ın başını gördü ve yeniden parladı:
- Ah! Bu pislikleri sen de dinledin, öyle mi? Maşallah, biri halt işler, diğeri zevklenir. Tanrım, kim terbiye etti sizleri?
Hortense bu sözlerden etkilenmeden içeri girdi:
- Kapıyı dinlememe gerek yoktu, tüm apartman sizi kolayca duymuştur. Hizmetçiler kırılıyorlar gülmekten. Hem, ben evlenecek yaştayım, bilmemde ne sakınca var?
Anne acıyla dudak büktü:
- Öyle ya, Verdier'yi düşünüyorsun. Annene verdiğin güzel habere bak: Kızım evlenmek için bir çocuğun ölmesini bekliyor. Çok beklersin, çocuğun nur topu gibi olduğunu söylediler bana.
Genç kızın zayıf yüzü yılların biriktirdiği acı ve istekle sararmıştı. Dişlerini sıkıp karşılık verdi:
- Nur topu gibiyse, Verdier onları daha kolay bırakır. Ben onu bıraktırmasını bilirim. Hepiniz karşı çıkın, yalnız da evlenirim ben. Senin tezgahladığın evlilikler pek sağlam oluyor sanki!
Ama, annesinin üzerine yürüdüğünü görünce diklendi:
- Dikkat et! Beni tokatlamak kolay değil, haberin olsun!
Ana kız karşılıklı bakıştılar, sonra Madam Josserand geri adım attı. Fakat baba yeni bir kavga başladığını sanmıştı. Bu üç kadını, sevdiğini sandığı bu ana ve iki kızını böyle birbirini yerken gördüğünde tüm dünyası çöküverdi; hıçkırarak odanın bir köşesine sığındı:
- Dayanamıyorum!.. Artık dayanamıyorum.
Yemek odasında bir sessizlik oldu. Berthe içini çekerek yatışmaya başlamıştı. Hortense dingin bir edayla masanın öbür ucuna ilişip kendine bir yağlı ekmek yapmaya koyuldu. Sonra, kız kardeşini aklı sıra avutmaya çalıştı: Bu ev artık yaşanmaz olmuştu; onun yerinde olsa, annesinin tokadı yerine kocasının dayağını yeğlerdi. Zaten kendisi Verdier ile evlendikten sonra, böyle sahneler yaşamamak için annesini evine sokmayacaktı. Bu arada Adele masayı kaldırmaya geldi. Hizmetçi de aynı düşüncedeydi, bu ev yaşanmaz olmuştu; diğer hizmetçiler mutfak pencerelerinden kafalarını uzatıp dinliyor ve alay ediyorlardı. Bu sırada salonda bir gürültü koptu; herkes kulak kabarttı.
Gerçekten de Madam Josserand mağrur bir tavırla çıkıp salondan geçerken birden orada oturmakta olan bir kadın görüp şaşırmıştı.
- Nasıl siz hâlâ burada mısınız? diye bağırdı.
Gerçekten de Madam Dambreville tüm bu aile kavgası sırasında dünyadan habersiz, koltukta kıvrılıp kalmıştı. Bitkin ve yorgun görünüyordu, ama gözlerinde bir ışıltı belirmişti; ne pahasına olursa olsun biraz mutluluk kırıntısı satın almaya karar vermişti.
Madam Josserand, onu göndermeye kararlı, kızgın bir sesle:
- Bakın burada yatacak değilsiniz herhalde, dedi. Oğlumdan haber geldi, bugün gelmeyecekmiş.
Madam Dambreville'nin uykudan uyanır gibi dili dolaşıyordu:
- Gidiyorum, özür dilerim. Ona söyleyin, düşündüm ve razı oluyorum. Onu yeğenimle evlendireceğim. Ama gelip onu benden istemesi gerekiyor. Anlıyor musunuz, yeter ki gelsin!
Kadının sesi titriyordu. Her şeyden özveride bulunan bir kadının inatçı tutumuyla, yavaş bir sesle ekledi:
- Onunla evlensin, ama benim evimde kalsın. Başka türlüsüne razı değilim.
Kadın ayağa kalktığında Madam Josserand ona kibar davranmaya başladı. Neşesi yerine gelmişti; bu akşam oğluyla konuşup onu görmeye razı edecekti. Madam Dambreville'in arkasından kapıyı kapatırken mırıldandı:
- Zavallı çocuk! Bu kadın ona pahalıya ödetecek bunu.
Bu sırada döşemeleri titreten yeni bir gürültü koptu. Ne oluyordu? Yoksa hizmetçi yine bir şeyler mi kırmıştı. Madam Josserand hemen yemek odasına koştu, kızlarına seslendi:
- Ne oluyor? Mutfaktan mı geldi bu ses?
- Hayır, anne... Bilmiyoruz.
Kadın Adele'i aramaya koyuldu ve sonunda onu yatak odasının kapısını dinlerken buldu.
- Ne yapıyorsun sen? Mutfakta her şey dökülüyor, sen beyefendiyi kollamakla uğraşıyorsun. Evet, evet, bu işler önce erik çalmakla başlar, başka yollara sapar. Bir süredir sen de bir haller var, kızım sen erkek kokuyorsun.
Hizmetçi iri gözlerle ona bakıyordu. Sonunda madamın sözünü kesti:
- Hayır, öyle değil. Sanıyorum, içerde beyefendi düştü.
Tüm kadınlar içeri koştular. Mösyö Josserand yatağın önünde yerde yatıyordu. Dizleri kesilip düştüğünde başı bir sandalyeye çarpmış, sağ kulağından kan sızıyordu. Anne, iki kızı ve hizmetçi çevresine çöküp baktılar. Yalnızca Berthe ağlıyordu. Birlikte adamı kaldırıp yatağa uzatırlarken, adamın cılız bir sesle sayıkladığını işittiler:
- Bitti... Beni öldürdünüz...

Aylar geçti, ilkyaz geldi. Choiseul Sokağı'nda herkes Octave ile Madam Hedouin'in yaklaşan evliliğini konuşuyordu.
Ama işler pek hızlı gitmiyordu. Octave giderek büyüyen Bonheur des Dames mağazasındaki işine yeniden başlamıştı. Madam Hedouin kocasının ölümünden beri artan işlere artık yetişemiyordu. Amcası yaşlı Deleuze artık romatizmasıyla sandalyeye mahkûm olmuş, hiçbir şeye yardım edemiyordu. Bu yüzden genç ve dinamik bir adamın mağazaya gelişi çok yerinde olmuştu. Ayrıca Octave, Berthe ile olan aptalca serüveninden sonra, artık kadınları kullanarak bir yere gelmekten umudu kesmiş, hatta onlardan bucak bucak kaçıyordu. Daha önce Madam Hedouin'in kendisini gülünç duruma düşürdüğünü unutmamış, ona artık yalnızca bir iş kadını olarak davranmaya başlamıştı.
Bu nedenle ilişkileri giderek daha içten oldu. Saatlerce dipteki yazıhaneye kapanıp birlikte çalışıyorlardı. Eskiden böyle başbaşa kaldıklarında fırsattan yararlanmaya, kadına sürtünmeye çalışır ve kur yapardı. Şimdi art niyetsiz, tümüyle kendini işe verebiliyordu. Hatta kadını arzu etmiyordu, ama Berthe'in düğününde dans ettikleri geceyi düşündüğünde içinde bir kıpırdanma olmuyor değildi. Belki bir zamanlar Madam Hedouin'i sevmişti, ama onun dediği gibi, böyle kalmak daha iyiydi, çünkü mağazada yapılacak çok iş vardı ve gün boyu kafalarını karıştıracak ilişkilere girmenin anlamı yoktu.
Böylece birlikte küçük masanın başında, defterleri inceleyip siparişleri verirken kendilerini unutup saatlerce çalışıyorlardı. Böyle anlarda genç adamın büyüme düşlemleri depreşiyordu. Yandaki yapının sahibiyle konuşmuştu; adam satmaya razıydı. Böylece biblocu ve şemsiyeci kiracıları çıkarıp, oraya bir ipek reyonu açabilirlerdi. Kadın ciddi bir yüzle onu dinliyor, henüz görüşünü söylemeye cesaret edemiyordu. Ama Octave'ın ticari zekasına giderek hayranlık duyuyor, onda kendi özyapısını ve emellerini buluyordu. Ayrıca, bu adamda kendinde olmayan bir macera ateşi görüyor ve içini ısıtıyordu. Onu efendisi olarak düşünebiliyordu.
Bir akşam, faturaların önünde başbaşa otururlarken Madam Hedouin konuyu açtı:
- Mösyö Octave, amcamla konuştum. Yandaki yapıyı almayı kabul etti. Ancak...
Adam yerinden fırlayıp bağırdı:
- Tamam, Vabreların işi bitti demektir!
Kadın onu ayıplar gibi gülümsedi:
- Onlardan nefret mi ediyorusnuz? Ama bu doğru değil, onların kötülüğünü isteyen son kişi siz olmalısınız.
Kadın hiç ona Berthe'le olan ilişkisini anımsatmamıştı. Bu imalı söz genç adamı bir an rahatsız etti. Kızarıp kekelemeye başlayınca kadın gülümsedi:
- Hayır, hayır, bu seni ilgilendirmez. Özür dilerim, bu konuyu hiç açmak niyetinde değildim, ağzımdan kaçtı. Siz gençsiniz, kadınlar kendilerine egemen olamıyorlarsa ne yapalım! Kocalar eşlerine sahip olsunlar.
Genç adam onun gücenik olmadığını anlayınca rahatladı.
- Sözümü bitireyim, Mösyö Octave. Diyordum ki, yandaki yapıyı alırsam, işlerim iki katına çıkacak. Bu durumda yalnız yürütmem olanaksız... Evlenmem gerekecek.
Octave şaşırdı. Nasıl? Demek kadın çoktan bir koca ayarlamıştı. Bir an kendi konumunu düşündü. Kadın sürdürdü:
- Evlenmem gerektiğini amcam kendi söyledi. Acelesi yok, tabii. Henüz sekiz aylık yastayım, güzü bekleyeceğim. Fakat ticarette gönül işini bir yana bırakıp, işi düşünmek gerek. Buraya kesinlikle bir erkek gerekiyor.
Kadın bunu doğal bir iş gibi rahatça konuşurken, genç adam onun güzel yüzüne ve düzgün hatlarına bakıyordu. O an, kadına şimdiye kadar kur yapmamış olduğuna hayıflandı.
- Haklısınız, dedi Octave, bu önemli bir konu, ciddi düşünmek gerekiyor.
Kadın da bu düşüncedeydi:
- Üstelik, yaşlanıyorum. Sizden beş yaş büyüğüm, Mösyö Octave...
Genç adam kadının ne demek istediğini anladığında birden çılgına döndü; ellerine sarılıp haykırdı:
- Oh, Madam!.. Oh, madam!
Fakat kadın kendini kurtarıp kalktı:
- Hayır, bugünlük bu kadar yetişir. Sizin çok güzel düşünceleriniz var, bunları uygulamaya koyabilmeniz için sizi düşünmem doğal. Ancak, bir sürü sorun var. Siz de bu tasarıyı inceleyin ve düşünün. Daha sonra yine konuşuruz.
Konu haftalarca bu noktada kaldı. Mağazada normal çalışma sürüyordu. Madam Hedouin gün boyu yüzünde resmi bir gülümsemeyle dolaşıp yakınlaşmasına izin vermediğinden, genç adam da terbiyeli davranıyordu. Bu sayede yaşantısı mutlu ve sağlıklı olmuştu. Kadın iyi şeylerin zamanında geleceğini söyleyip acele etmiyor, çevresinde yayılan dedikodulardan etkilenmiyordu.
Choiseul Sokağı'ndaki apartmanda herkes bu evliliğin kesinleştiğine inanıyordu. Octave odasını boşaltmış, mağaza yakınlarında bir oda tutmuştu. Kimseyle görüşmüyordu; skandaldan rahatsız olan Campardonlar veya Duveyrierlere gidemiyordu. Kapıcı Gourd bile onu selamlamamak için görmezden geliyordu. Yalnızca Marie ve Madam Juzeur, sabahları alışverişe çıkarken onu gördüklerinde durup konuşuyorlardı. Madam Juzeur iştahla onu Madam Hedouin konusunda sorguluyor, rahat konuşabilmek için dairesine çağırıyordu.

Marie yeniden gebe kaldığı için üzüntülüydü; Jules'ün ve kaynanasının ne kadar kızdığını anlatıyordu. Sonunda Octave'ın evliliği iyice ciddileştiğinde durum değişti. Kapıcı Gourd onu selamlamaya başladı. Campardon da, yolun karşı tarafından bir selam gönderdi. Bir akşam karşılaştığı Duveyrier de durup incelik gösterdi. Tüm apartman onu bağışlamışa benziyordu.

Çünkü apartman eski kentsoylu saygınlığına kavuşmuştu. Maun kapılar ardında, yeni ahlak uçurumları kazılıyordu; üçüncü kattaki soylu bey yine haftada bir gece çalışmaya geliyordu. Öbür Madam Campardon hizmetçileri yola getirmişti; merdivenlerin sessizliğini yalnızca piyano sesleri bozuyordu.

Fakat zina olayının rahatsızlığı, bazılarının ahlak anlayışıyla hiç bağdaşmadı. Auguste hâlâ karısını istemiyordu ve Berthe annesinin evinde kaldıkça bu rezalet tümüyle unutulamazdı. Ev sakinleri komşulara bu olayı anlatırken, işin doğrusunu söylemiyorlar, Auguste'ün onbin frank için Berthe'le tartıştığını anlatıyorlardı. Böylece bu konuyu genç kızların önünde konuşabiliyorlardı.

Özellikle Duveyrier, apartmanında olan bu rezaletin ağırlığını omuzlarında duyumsuyordu. Bir süredir Clarisse ona öylesine acı çektiriyordu ki gelip karısının dizinde ağlıyordu. Ama zina olayından etkilenmişti; yoldan geçenlerin durup apartmanı birbirlerine gösterdiklerini söylüyordu. Apartmanının temizlenmesi gerektiğine inanıyor, bu nedenle Auguste'ü barışması için sıkıştırıyordu. Ne yazık ki Auguste, Theophile ve Valerie'nin de kışkırtmasıyla inat ediyordu. Ba sayede Valerie ve Theophile dükkandaki kasanın başına iyice yerleşmişlerdi. Lyon'daki işlerin kötüye gidişi ve dükkanın zarar etmesi üzerine Duveyrier'nin aklına bir öneri geldi; Josserandlar da kızlarını başlarından atmak isterlerdi; Auguste'ün onu geri alacağını, ama söz verilen elli bin frank çeyiz parasıyla birlikte istediğini onlara bildirmek. Belki Bachelard Dayı bu parayı verirdi. Auguste önce karşı çıktı; yüz bin frank bile verseler, yine de dolandırılmış sayılırdı. Ama yaklaşan nisan ödemelerini düşünüp yargıcın önerisine katıldı.

Herkes onaylayınca Clotilde bu nazik konuda arabulucu olarak Rahip Mauduit'yi seçti. Rahip de mahallesinin en önemli ailesinin başına gelen felaketlerden üzüntü duyuyor, arada bir onlara öğüt veriyordu. Fakat Clotilde ona çeyiz parasından söz edip, Auguste'ün Josserandlara sunduğu koşulları duyunca başını öne eğip üzüntüyle sessiz kaldı. Kadın açıkladı:

- Bu para zaten kardeşime söz verilmişti. Anlıyor musunuz, bu bir pazarlık değil. Zaten kardeşim her an vazgeçmek üzere...

- Peki, gerekiyorsa giderim, dedi rahip sonunda.

Josserandlar da bu öneriyi her an bekliyorlardı. Valerie onlara sızdırmıştı; komşular dedikodu ediyorlardı: Kızlarını bu zor durumda tutacak kadar darda mıydılar? Madam Josserand bunu duyduğunda rahatını bozmadı. Ne yani, Berthe'i bir kez evlendirdikten sonra, yine mi aynı işi yapacaktı? Para sorunu yeniden başlamıştı işte. Tüm bunlar kaz kafalı kızının suçuydu. Ev bir cehenneme dönmüştü. Berthe artık hem annesinden, hem de kız kardeşinden söz işitiyordu; artık lokmalarını bile sayıyorlardı. Ne yapacağını bilemeyen genç kadın köşelerde sessizce ağlıyor, aşağı inip Auguste'ün dizlerine kapanacak cesareti bulamıyordu. Yalnızca Mösyö Josserand kızına sevecen davranıyordu. Oysa yaşlı adam ailesinin bu şirretliğinden yatağa düşmüştü. Onu tedavi eden Doktor Juillerat kanında bozulma olduğunu söylüyordu; organları birer birer hastalanıyordu. Adamın başucunda annesi dönüp kızına bağırıyordu:

- Babanı üzüntüden öldürünce mutlu olacaksın, değil mi?

Berthe bu yüzden hasta babasının odasına da giremez olmuştu. Görüşebildikleri kısa anlarda baba kız sessizce ağlıyorlardı.

Sonunda Madam Josserand, bir kez daha aşağılanmayı göze alıp Bachelard Dayı'yı çağırdı. Kadın elinde elli bin frankı olsa, kardeşini yemeğe çağırmamak için çıkarır verirdi. Çünkü bu sefil adam hakkındaki dedikoduları biliyordu.

Bachelard o akşam yemekte her zamankinden daha berbat davrandı. Geldiğinde zaten sarhoştu; Fifi'yi yitirdiğinden beri ayık gezmiyordu. Bereket Madam Josserand başka kimseyi çağırmamıştı. Tatlı sırasında adam açık saçık fıkralar anlatırken uyuyakaldı; babanın odasına götürmek için uyandırmak zorunda kaldılar. Onu yumuşatabilmek için hastanın odasında tam bir sahne hazırlanmıştı. Babanın yatağının önüne iki koltuk konmuştu; birine dayı, diğerine anne oturacak ve iki kız ayakta bekleyecekti. Bakalım dayı verdiği sözleri ölmek üzere olan birinin önünde yine yadsıyabilecek miydi?

- Narcisse, dedi Madam Josserand, durum ciddi...

Ve kadın acılı bir sesle durumu anlattı; kızının hatasını, kocanın fırsatçılığını bildirip, tüm aileyi lekeleyen bu rezaletin temizlenmesi için gerekli elli bin frankı istedi. Sonra kardeşine çıkıştı:

- Verdiğin sözü anımsa, Narcisse... Sözleşmenin yapıldığı akşam, elini yüreğinin üstüne koyup Berthe'in dayısına güvenebileceğini söylemiştin. Nerede şimdi o yürek? Sözünü tutmanın zamanı geldi. Bey, eğer konuşabiliyorsanız bana katılın ve ona görevini anımsatın.

Baba istemiyordu, ama kızının hatırı için mırıldandı:

- Bu doğru; söz vermiştiniz, Bachelard. Ben ölmeden, sözünüzü tuttuğunuzu göreyim.

Fakat Berthe ve Hortense dayıyı yumuşatmak için fazla içirmişlerdi. O kadar sarhoştu ki abartmasına gerek kalmadan dili dolaşıyordu:

- Ha? Ne? Anlamıyorum. Bir daha söyle, Eleonore.

Kadın yinelemeye başladı. Ağlayan Berthe'i onun önüne sürdü, kocasının sağlığı için yalvardı. Fakat boşunaydı, adam hastanın önünde yeniden uyuklamaya başlamıştı. Sonunda Madam Josserand dayanamayıp bağırdı:
- Dinle Narcisse, uzun zamandır içimde tutuyordum: Sen bir alçaksın! Tüm pisliklerini biliyorum. Metresin olan kızı geçenlerde Guelin'le evlendirdin ve onlara elli bin frank verdin. Bu para bizi kurtarırdı. Ağzımızdan ekmeğimizi çekip servetinle sefih bir yaşam sürdürüyorsun, utanmaz adam!
Kadın içini boşaltıyordu. Hortense babasının bardağını alıp çıktı. Hasta adamın ateşi yükselmiş, yatakta kıvranıyor ve yalvarıyordu:
- Rica ederim sus, Eleonore! Bize bir şey vereceği yok. Onu götür, ne söyleyeceksen dışarda söyle.
Berthe de ağlayarak annesine yalvardı:
- Yeter, anne, babamı dinle. Tanrım! Bütün bunlara neden olduğum için ne kadar mutsuzum! Gidip bir köşede ölmek istiyorum!
Bu kez Madam Josserand kardeşine doğrudan sordu:
- Yeğeninin başı dik gezebilmesi için elli bin frankı veriyor musun, vermiyor musun?
Dayı bahaneler bulmak istedi:
- Dinle, Guelin'i Fifi'yle yatakta buldum. Ne yapabilirdim, onları evlendirmek gerekti. Bu benim suçum değil.
- Söz verdiğin çeyiz parasını verecek misin, vermeyecek misin?
Adam kıvranıyor, sarhoş kafasıyla bulabildiği kaçamakları sıralıyordu:
- Verememem... İşlerim iflasın eşiğinde... Olsa vermez miydim... Ant içiyorum.
Kadın sert bir hareketle onu durdurdu:
- Yeter, kes. En kısa zamanda aile meclisini toplayıp seni herkesin evinden aforoz ettireceğim. Dayılar bunayınca, hastaneye yatırırlar.
Dayı birden irkildi. Odaya, zayıf ışığın altında yatan ölümcül hastaya, ona ilaç içirmeye çalışan kızlara baktı ve ağlamaya başladı. Kendisini hiç anlamamışlardı. Zaten Guelin'in ihanetiyle sarsılmıştı, şimdi de onu içirip eziyet ediyorlardı. Sonunda, elli bin frank yerine damarlarındaki kanı vermeyi önerdi.
Madam Josserand içini çekip onu bıraktı; bu sırada hizmetçi Doktor Juillerat'nın yanında rahip Mauduit ile geldiğini haber verdi. İki adam merdivende karşılaşmış, doktor rahibi de içeri çağırmıştı. Doktor hastayı beklediğinden çok daha kötü durumda buldu. Bu arada rahip özel bir konuşma için Madam Josserand'ı dışarı götürmek istedi. Ama kadın onun niçin geldiğini anlayıp yüksek sesle ailesinden saklı bir şeyi olmadığını bildirdi. Doktor da işitebilirdi, çünkü doktor da ailenin gizlerini biliyordu. Bunun üzerine rahip yumuşak bir sesle anlattı:
- Madam, gelişimin tek nedeni iki aileyi barıştırmak isteğidir...
Rahip Tanrı'nın bağışlayıcılığından söz etti, iki ailenin birleşmesinin tüm topluluğu mutlu edeceğini söyledi. Talihsiz çocuk dediği Berthe'in bağışlanacağını bildirdi. Ama sonunda elli bin frank işini ortaya koyunca Madam Josserand ağzını açtı:
- Sayın rahip, izin verirseniz ben konuşayım. Çabanız için teşekkür ederiz. Ama asla, duyuyor musunuz, asla kızımızın onurunu pazarlık konusu etmeyiz! Bu çocuğun sırtından aile zaten bir araya gelmişler! Evet, her şeyi biliyorum, bir pazarlığa razı olmamız utanç verir.
- Ama, bana kalırsa, madam... diyecek oldu rahip.
- İşte! Kardeşim de burada. Ona sorabilirsiniz. Az önce bana diyordu ki: "Eleonore, elli bin frankı getirdim, bu tatsız işi hallediver" diye. Sorun bakalım, sayın rahip, ona yanıtım ne oldu. Ayağa kalk, Narcisse. Doğruyu söyle.
Dayı odanın gerisinde bir koltukta uyukluyordu. Kımıldanıp bir şeyler homurdanmaya çalıştı. Ama kız kardeşi üsteleyince elini yüreğine koyup kekeledi:
- Görevden kaçmam... Ailem her şeyin üstündedir.
- İşitiyor musunuz? diye haykırdı kadın. Para hesap etmiyoruz. Gidin onlara söyleyin, çeyiz parası burada hazır, ödemekten kaçmıyoruz. Ama kızımızın pazarlığı için kullanılmasına izin vermeyiz. Önce Auguste Berthe'i alsın, sonrasını görürüz.
Sesini o kadar yükseltmişti ki doktor seslendi:
- Yavaş konuşun, madam. Kocanız acı çekiyor.
Rahip arabuluculuk ettiği konuda başarısız olduğunu düşünerek, yatağın yanına geldi ve hastayı avutucu birkaç söz etti. Doktor ayrılmadan önce Madam Josserand'ı bir yana çekip hastanın gidici olduğunu bildirdi: artık dikkatli olmalıydılar, en ufak bir sarsıntı onu öldürebilirdi. Kadın allak bullak oldu, uyumak isteyen kocasını bırakıp yemek odasına girdi. İçerde kızları dayılarıyla oturuyordu.
- Berthe, diye mırıldandı kadın, babanın işini bitirdin, kızım. Az önce doktor söyledi.
Üç kadın masanın çevresinde ağlaşırken Bachelard Dayı da bir yandan gözyaşı döküyor, bir yandan da kendine bir içki arıyordu.
Josserandların yanıtı Auguste'e iletildiğinde genç adam küplere bindi, karısı af dilemeye gelirse onu tekmeyle kovacağını söyledi. Aslında karısını özlüyordu, çünkü evinde bir boşluk vardı. Evliliğin sorunları kadar ev kadınının yokluğu da yeni sorunlar yaratıyordu. Berthe'i utandırmak için Rachel'i işinden atmamıştı,

ama hizmetçi kadın şimdi daha arsız olmuş ve çekinmeden onu soymaya devam ediyordu. Genç adam karısıyla birlikte geçirdikleri sıkıcı akşamları, tartışmaları ve daha sonra çarşaflar arasında pahalıya mal olan barışmaları özlüyordu. Özellikle de Valerie ve Theophile'in dükkana yerleşmelerinden hoşnut değildi. Bu ikisinin kasadan cebe attıklarından kuşkulanıyordu. Valerie Berthe gibi çalışkan değildi, kasanın arkasında tahta çıkmış gibi oturuyordu. Ama dükkana erkek müşterileri daha çok çektiği görülüyordu. Genç adam şimdi orada Berthe'in oturmasını isterdi, hiç olmazsa sokağın bütün erkekleri tezgahın önünden geçit yapmazdı. Ama Auguste'ün en büyük derdi başkaydı: Bonheur des Dames mağazası her geçen gün büyüyor, giderek cirosu azalan kendi dükkanı için bir tehdit oluşturuyordu. Bu sefil Octave'ın gidişine üzülmemişti, ama adamın ticari zekası olduğu kesindi. Ah, iyi anlaşmış olsalardı şimdi dükkan ne iyi iş yapardı! Bu pişmanlıklar onu bazen o kadar yıldırıyor, yalnız yaşamının akıp geçtiğine o kadar üzülüyordu ki kendini tutmasa Josserandlara çıkıp Berthe'i hiç karşılıksız geri almaya razı olacaktı.
Bu arada Duveyrier barışması için onu sıkıştırmaktan geri durmuyordu, çünkü bir an önce apartmanın adını temizlemek istiyordu. Hatta Josserandların yanıtına inanmış görünüyordu: Auguste karısını geri alırsa ertesi gün çeyiz parasını eline sayacaklarından emindi. Ama Auguste böyle bir güvenceye daha çok öfkelenince yargıç onun duygularına seslenmeye çalıştı. Adliyeye giderken yanında Auguste'ü de götürüyor, ona bağışlayıcı olmanın erdemi üzerine uzun söylevler çekiyordu. Bu yaşam felsefesine göre, madem ki kadınlardan vazgeçilemiyordu, öyleyse onlara katlanmaktan başka yapacak bir şey yoktu.
Duveyrier'nin giderek bozulan sağlığı apartmanda oturanları endişelendirmeye başlamıştı. Yılgın yürüyüşü, yüzünde artan sivilceler ve sarılık bir yıkımın habercisi gibiydi. Bu arada Clarisse daha da tombullaşıyor ve daha acımasız oluyordu. Şimdi yargıcın onu ailesinin önünde "sen" diye çağırmasını yasaklamıştı. Kadının görgüsüzlüğü yargıca artık daha da dayanılmaz geliyordu. Onun gözü önünde piyano öğretmeninin boynuna sarılmaktan çekinmiyordu. İki kez kadını Theodore'la yakalamış, ama her defasında dizlerine kapanıp kendisi özür dilemek zorunda kalmıştı. Öte yandan kadın onu aşağılamak için sivilcelerini her gün yüzüne vuruyordu. Bazen yargıcı hizmetçilerden birine devretmeyi düşündüğünü söyleyerek alay ediyordu. Böylece, evinden kaçarak yaşamaya çalıştığı bu metres evinde cehennemi bulmuştu. Clarisse'in ailesi onun sırtından geçiniyor, onu açıkça dolandırmaktan geri durmuyorlardı. Parasal durumu giderek bozuluyordu: Para suyunu çektikçe, adliyedeki konumu tehlikeye girecek diye korkuyordu. Pislik ve gürültü içindeki bu evden kaçıp Choiseul Sokağı'ndaki evine sığındığındaysa, karısının kin dolu soğukluğu adamı bitiriyordu. Artık sabahları işine giderken Seine Irmağı önünde durup, aklından kendini suya atmayı geçiriyordu.
Clotilde kocasındaki bu değişikliği fark etmiş, dostunu mutlu edemeyen bu metresi merak eder olmuştu. Hizmetçisi Clemence bir sabah tavan arasına bir mendil almak için çıktığında kendi yatağında Hippolite'i küçük Louise'le yakalamıştı. O günden beri her fırsatta adama mutfakta tokadı yapıştırıyordu. Birbiriyle yavuklu sayılan bu iki hizmetli arasındaki gerginlik evdeki hizmeti aksatıyor, apartmandaki diğer hizmetçiler arasında alay konusu oluyordu. Clotilde onları tutabilmek için evlendirmeyi planlamıştı, çünkü Clemence'dan çok hoşnuttu. Ama birbirini sopalayan iki aşığı bu işe razı edebilmesi artık çok güçtü; bunun üzerine Rahip Mauduit'nin yardımını istemeye karar verdi. Diğer hizmetçileri de rahat durmuyorlardı. Kır evine gittiklerinin haftasında oğlu Gustave'ın aşçı Julie'nin peşinden ayrılmadığını fark etmişti. Bir an Julie'yi kovmayı düşündü, ama onun yemeklerinden hoşnuttu. Sonunda oğlunun kız peşinde koşacaksa, evdeki hizmetçiyi kovalamasının daha uygun olacağını düşünüp vazgeçti; toy bir delikanlının dışarda ne yapacağı belli olmazdı.
Bir sabah Madam Duveyrier rahibe gitmeye hazırlanırken Clemence rahibin yukarda Mösyö Josserand'a günah çıkarttığını söyledi. Clotilde kiliseye gidip rahibin dönüşünü bekledi. Daha sonra gelen rahip kadını üzüntüyle dinledi ve hizmetçilerine nasihat edeceğine söz verdi. Zaten kısa sürede apartmana yine gideceğini sanıyordu, çünkü zavallı Mösyö Josserand'ın geceyi geçiremeyeceğini kestiriyordu.
Gerçekten de akşam saat yediye doğru Mösyö Josserand kötüleşmeye başladı. Bütün aile başında toplanmıştı; Bachelard Dayı tüm kahvelerde aranmış ama bulunamamıştı, Saturnin de hâlâ akıl hastanesindeydi. Leon yüzünü buruşturarak babasının başında duruyordu; bu durumun evlililiğini geciktireceğini düşünüyordu. Madam Josserand ve Hortense kendilerini tutabiliyorlardı, ama Berthe o kadar sesli ağlıyordu ki hastayı rahatsız etmemek için mutfağa sığınmıştı. Mösyö Josserand'ın ölümü de sade oldu, dürüstlüğü onu bitirmişti. Ömrü boşa geçmiş, yaşamın çirkinliklerinden bıkmış ve sevdiklerinin düş kırıklığında boğulmuştu. Saat sekizde Saturnin'in adını sayıkladı, sonra duvara dönüp bu dünyadan gitti.
Kimse onun öldüğüne inanmadı. Bir süre uyuduğunu sandılar, sonra ellerinin soğuduğunu görünce Madam Josserand Hortense'a bağırıp çağırmaya başladı; çünkü daha önce kızına Auguste'ü çağırmasını söylemişti. Bu elemli saatte hâlâ Berthe'i onun kollarına atabileceğini umuyordu.
- Ama anne, dedi kız ağlayarak, babamın bu kadar çabuk öleceğini bilemedim. Sen bana Auguste'ü saat dokuza doğru çağırmamı söylemiştin.
Bu tartışma aileye acısını unutturdu, işte bir fırsat daha kaçırılmıştı. Belki de cenaze töreninde bir fırsat bulabilirlerdi.
Cenaze töreni Mösyö Vabre'ninki kadar kalabalık olmadı. Ölen adam yaşlı ve parasız olduğu için çok kimse sıkıntıya girmedi. Madam Juzeur sabah uykusundan vaz geçmedi, kapıcı Gourd başıyla selamlamakla

yetindi. Dün geceden beri doğum sancıları çeken Marie üzüntüsünü bildirdi. Fakat bütün apartman halkı mezarlığa geldi: Duveyrier, Campardon, Vabre aileleri. Beklerken ilkyazın yağmurlu geçmesinden, ürünlere zarar vereceğinden söz edildi. Campardon Duveyrier'in hastalıklı yüzüne şaşkınlıkla bakıyordu. Ölüyü mezara indirdiklerinde yargıcın kötüleştiğini görünce mimar mırıldandı:
- Bu da toprağın kokusunu aldı galiba... Bu gidişle apartmanda kıran var sanacaklar.
Madam Josserand ve kızları ancak kollarına girerek arabalarına götürülebildiler. Leon ve Bachelard Dayı acele ederken, en arkada Auguste sıkıntılı duruyordu. Genç adam Duveyrier ve Theophile ile aynı arabaya bindi. Bu arada Clotilde Rahip Mauduit'yi kendi arabasına bindirdi; kadın evindeki hizmetçi sorununu çözmesi için zamanın uygun olduğunu düşünüyordu.
Cenaze kafilesi Choiseul Sokağı'na üç arabayla geri döndü. Theophile mağazada bekleyen Valerie'nin yanına gitti. Kadın bir yandan toparlanıyordu. Kocasına:
- Sen de alacaklarını al, dedi. Hepsi Auguste'ü sıkıştırıyor, bahse girerim gidip karısından özür dileyecektir!
Gerçekten iki aile de bu kırgınlığın bitmesini istiyordu. Arada kalmış olan Auguste herkesin beklentisini anlıyordu; ama kendini yapayalnız ve güçsüz duyumsuyordu. Bütün kafile merdivenleri sessizce çıktı. Auguste önden gidip dairesine kapanmak istedi, ama Clotilde ve Rahip Mauduit onu kapıda durdurdular. Arkadan, annesinin koluna girmiş olan Berthe karalar giymiş olarak göründü. Her üçünün de gözleri ağlamaktan kızarmıştı. Rahip usulca genç adama fısıldadı:
- Haydi, oğlum...
Bu söz yeterliydi; Auguste böyle acılı bir günde barışmanın daha iyi olacağını düşünerek kabul etti. Berthe'in yanına gitti:
- Gel içeri... Bundan böyle daha iyi olmaya çalışalım.
O zaman bütün aile kucaklaştı. Clotilde kardeşini kutluyordu; Madam Josserand acılı bir yüzle damadına gülümsedi; ölen kocasını da bu sevince ortak etti:
- Siz görevinizi yapıyorsunuz, damadım. Rahmetli sağ olsaydı size teşekkür ederdi.
Merdivenlerde büyük bir ferahlama yayıldı. Bayanlar rahibe teşekkür ettiler. Sonra Clotilde rahibi alıp öbür iş için götürmek istedi. Arkadan gelen Duveyrier'nin yüzü iyice sararmıştı, barışmayı ona anlattıklarında bir şey anlamadan baktı, oysa bunun için çok uğraşmıştı. Karısıyla rahibin peşinden gitti. Dairelerine girerken merdiven boşluğunda bir çığlık koptu. Hizmetçi Hippolyte açıkladı:
- Bir şey yok, madam. Dördüncü kattaki hanım doğum yapıyor. Az önce doktoru çıkarken gördüm.
Clotilde rahibi salona yerleştirdi, Clemence'ı göndereceğini söyleyerek içeri gitti. Yatak odasına girdiğinde kocasını makyaj masası önünde oturur durumda buldu.
Sabahtan beri Duveyrier boğuluyordu. Clarisse'i bir kez daha Theodore'la birlikte yakalamıştı. Karşı çıkmaya kalkınca anne ve kardeşleriyle birlikte tüm aile üzerine yürümüş, tekme tokat onu merdivenden aşağı atmışlardı. Bu arada Clarisse ona bağırıyor, bir daha evine gelirse polis çağıracağını söylüyordu. Yargıcın durumuna acıyan kapıcı, bir haftadır yaşlı bir zenginin bayanın giderlerini karşıladığını söyledi. Bir kaçak gibi sokaklarda dolaşan Duveyrier sonunda bir silah dükkanına girip ufak bir tabanca almıştı. Yaşamdan bıkmış, uygun bir köşe bulduğunda canına kıymaya karar vermişti. Choiseul Sokağı'na dönüp bir makine gibi Mösyö Josserand'ın cenaze törenine katıldığında mezarlıkta kendini öldürmeyi aklına koydu. Fakat tabutu mezara indirirlerken toprağın soğukluğu onu düşündüğünü yapmaktan alıkoydu. Morali daha da bozuk bir biçimde eve döndüğünde yatak odasına kapanıp ne yapacağını düşünmeye başlamıştı.
Clotilde onu görünce şaşırdı:
- Lütfen beni yalnız bırakır mısınız?
Yargıç tabancayı cebinde tutuyordu:
- Niçin?
- Çünkü yalnız yapmam gereken bir işim var.
Adam kadının üstünü değişeceğini sandı; kendisinden o kadar iğreniyor olmalıydı ki çıplak omuzlarını bile kocasına göstermek istemiyordu işte. Bir an karısının iri gözlerine, örgülü altın sarısı saçlarına ve mermer gibi beyaz tenine baktı. Ah! Kendisini yatağına kabul etseydi, bu kadınla her şey ne güzel olurdu! Sendeleyerek ayağa kalktı, karısını tutmak için kollarını uzattı.
- Ne oluyor size? diye şaşırdı kadın. Gene başlamayın lütfen... Hem, diğer hanıma ne oldu?
Kadının yüzünden öyle bir tiksinti okunuyordu ki adam geri çekildi. Tek söz etmeden odadan hole çıktı, nerede olduğunu bilemeden önüne ilk çıkan kapıyı açıp tuvalete girdi. Orada küçük tabancanın namlusunu ağzına soktu, tetiği çekti.
Fakat Clotilde sabahtan beri kocasında bir garip haller olduğunu fark etmişti. Yine Clarisse'e dönüp kendisini rahat bırakıp bırakmayacağını anlamak için onu izlemeye başlamıştı. Az önce kapıyı çekip çıktığında rahat bir soluk alacağını düşünerek zili çalıp Clemence'ı çağırmak üzereydi ki bir patlama duydu. Ne olabilirdi bu? Hemen sesin geldiği yana gitti, tuvaletin kapısını açmaya çekinerek tıklattı. Sonunda kapıyı ittiğinde kendiliğinden açıldı. Duveyrier oturağın üstünde, yüzünden kanlar akarken, acıdan çok şaşkınlıkla çevresine bakınıyordu. Bir kez daha başarısız olmuştu; kurşun çenesini sıyırıp sol yanağından çıkmıştı. İkinci bir kurşun sıkacak cesareti yoktu.

Kadın öfkeyle haykırdı:
- Ne yapıyorsunuz burada? Gidin! Kendinizi başka yerde öldürün!
Bu trajik görünüm kadını duygulandıracağı yerde daha da kızdırmıştı.
Adamı hizmetçilerin görmemesi için koltuklarından tutup kabaca sürüklemeye başladı. Duveyrier, boğazı kanlar içinde ve dişlerini tükürürken kekeledi:
- Beni hiç sevmedin!
Adam hıçkırıyor, ölü doğan evliliğine, deremediği o çiçeğe yanıyordu. Clotilde onu yatağına götürüp uzattı ve hemen dışarı koştu. Çünkü az önceki patlamaya Clemence ve Hippolite koşarak geliyorlardı. Kadın onlara bir kaza olduğunu, beyefendinin çenesi üzerine düştüğünü söyledi. Fakat bu masalı kısa sürede değiştirmek zorunda kaldı, çünkü hizmetçi tuvaletteki kanları temizlemeye gittiğinde kurşunu buldu. Bu arada yaralının sürekli kan yitirdiğini gören hizmetçi kadın Doktor Juillerat'nın Madam Pichon'un doğumu için üst katta bulunduğunu anımsadı, hemen koşup haber verdi. Doktor kısa sürede Clotilde'e durumu özetledi: Kocasının çenesi çarpık kalacaktı, ama yaşamı tehlikede değildi. Doktor hemen pansumana girişirken, bütün bu gürültünün nedenini öğrenmek isteyen Rahip Mauduit içeri girdi:
- Ne oldu?
Bu basit soru Madam Duveyrier'nin sinirlerinin boşalmasına yetti. Kadın açıklamak isterken, daha ilk sözcüklerde birden ağlamaya başladı. Rahip hemen anladı, çünkü sürüsünün gizli günahlarını iyi biliyordu. Ama rahibin vicdanı rahatsızdı; az önce kocasının evine gönderdiği ama hiç pişmanlık duymadığı belli olan kadını düşünüyordu. İçinde bir kuşku Tanrı'nın bunları onaylamadığını söylüyordu. Yargıcın kırık çenesini gördüğünde rahibin sıkıntısı iyice arttı. Yanına gidip intiharın günah olduğunu söyleyecekti, ama çok meşgul olan doktor onu geriye itti:
- Benden sonra, sayın rahip... Gördüğünüz gibi, adam bayılmış, sizi duyamaz.
Duveyrier doktorun ilk müdahalesiyle kendinden geçmişti. Clotilde hemen meraklı hizmetçileri gönderdi.
- Hemen salona gidin... Sayın rahibin sizinle konuşacakları var.
Rahip iki hizmetçiyle gitmek zorunda kaldı. İşte pis bir iş daha. Hippolyte ve Clemence şaşkın gözlerle onu izlediler. Yalnız kaldıklarında rahip onlara uzun bir söylev çekti: Tanrı namuslu yaşamı ödüllendirir, ama tek bir günah için bile cehenneme gönderirdi. Günahkar yaşama hemen son verip kurtuluşu aramalıydılar. O böyle konuşurken hizmetçilerin şaşkınlığı daha da arttı; ağızları açık, bakışıyorlardı. Clemence içinden acaba madam çaldığım havluları mı keşfetti? diye düşünüyor, Hippolyte ise her akşam götürdüğü birkaç şişe şarabı aklına getiriyordu.
- Çocuklarım, çevrenize kötü örnek oluyorsunuz. İnsanın yaşadığı çevreyi düşünmesi gerekir. Evet, sizler artık herkesin bildiği günahkar bir yaşamı sürdüremezsiniz. Ayrıca her gün kavga ediyormuşsunuz.
Rahip daha açık konuşamadığı için kızarıp bozarıyordu. İki hizmetçi durumu anlayıp rahatladılar. Demek sorun buydu! Clemence erkek arkadaşına bir göz atıp söz aldı:
- Fakat, artık bitti, sayın rahip. Barıştık, yine birlikteyiz.
Rahibin üzüntüsü daha da arttı:
- Beni anlamıyorsunuz, çocuklarım. Böyle bir arada yaşayamazsınız, Tanrı'yı gücendirirsiniz... Evlenmeniz gerek.
İki hizmetçi bu kez iyice şaşırdılar. Evlenmek de ne oluyordu?
- Ben istemiyorum, dedi Clemence. Daha başka bir düşüncem var.
Rahip Hippolyte'i kandırmaya çalıştı:
- Bak, oğlum, sen erkeksin. Ona iffetli olmayı anlat. Zaten yaşamınızda bir şey değişmeyecek. Evlenin artık.
Hippolyte gülmeye başladı. Sonunda kendini toparlayıp açıkladı:
- İyi olurdu, ama ben zaten evliyim.
Bu yanıt rahibi susturmaya yetti. Bir söz söylemeden, dini gerekçelerini toplayıp bavuluna koydu, çok sevdiği Tanrısını bu işlere karıştırdığına üzülerek çıktı. O sırada gelmekte olan Clotilde son sözleri duymuştu; bir işaretle hizmetçileri gönderdi. Bir süre susan rahip sonunda dayanamayıp ona çattı: Neden onu böyle işlere alet etmişti? Kapalı kalması gereken şeyleri neden karıştırıyorlardı? Şimdi daha da ayıp bir durum vardı ortada. Clotilde ellerini iki yana açıp yanıt veremedi; başında çok daha büyük dertler vardı.
Doktor biraz sonra çıkıp geldi:
- İyileşecek, ama tam bir dinlenmeye gereksinmesi var. Fazla yorulmaması gerekir... Siz de cesur olun, madam.
Doktor rahibe dönerek ekledi:
- Ona sonra vaaz verirsiniz, sevgili dostum. Henüz onu sizin ellerinize bırakmadım. Eğer kiliseye dönüyorsanız, yolda size arkadaşlık edebilirim.
Doktor ve rahip ayrıldılar.
Madam Juzeur mezarlıkta geride kalıp Trublot'yu lafa tutmuştu. İstemeyerek de olsa koket tavırlarla genç adama iltifat edip onu arabasına almıştı. Yolda ona küçük Louise'in başına açtığı işi anlattı. Hizmetçi Hippolite'le yatakta yakalanınca dün küçük kızı öksüzler yurduna geri göndermişti. Ne kadar şanssız bir kadındı, iffetli bir hizmetçi bulamayacak mıydı? Apartmana geldiklerinde Madam Juzeur genç adamı likör

içmeye çağırdı, fakat Trublot işlerini bahane ederek ayrıldı.
Aynı anda Öbür Madam Campardon geçiyordu. İki kadın selamlaştılar. Kapıcı Gourd, Marie Pichon'un doğurma haberini verdi. Orada kadını çekiştirdiler: Bir işçi ailesinin üç çocuk yapması çılgınlıktı. Kapıcı eğer dörde çıkarırlarsa evden atılabileceklerini ima etti. O sırada yüzü tülle örtülü bir bayan yanlarından ağır bir parfüm kokusuyla geçince sustular. Kapıcı Gourd o sabah üçüncü kattaki soylu beyefendinin dairesini temizlemiş, yorucu bir gece çalışması için hazırlamıştı.
O sırada ikinci kattakilerin arabası çıkıyordu. Kapıcı diğerlerine bağırdı:
- Yana çekilin! Neredeyse bizi ezecekler.
Arabanın penceresinden baba, anne ve sarı saçlı iki kız görünüyordu. Kapıcı öfkeyle söylendi: Bu aile cenazeye bile zahmet edip gitmemişti. Oysa, sağlam ayakkabı değillerdi. Geçen gün polis gelip soruşturmuştu. Evet, o kadar pis bir roman yazmıştı ki belki de hapse atacaklardı. Kapıcı ekledi:
- Romanda neler yokmuş ki? Kibar ailelere çamur atıyormuş, hatta bizim mal sahibi de romanda varmış; evet Mösyö Duveyrier'nin ta kendisi! Bu ne küstahlık! Pislik yazıp altın fiyatına satıyor, sonra da arabalarda geziyorlar!
Trublot edebiyatla ilgilenmediğini, Madam Juzeur de yalnızca şiir okuduğunu söyledi. O sırada avlunun gerisinden bağrışmalar yükseldi:
- Orospu karı! Senin adamını mutfaktan kaçırırken iyiydi!
Bağıran Rachel'di. Berthe onu evden kovmuş, kadın da avluda içindekileri sıralamaya başlamıştı. Diğer hizmetçilerin bile ağzından laf alamadıkları bu sessiz ve saygılı kız, ağzından dökülen sövgülerle şimdi herkesi şaşırtıyordu. Hanımının evden gidişiyle birlikte evi daha rahat soymaya başlayan hizmetçi kadın, önce hanımın geri dönüşüne bozulmuş, sonra da sandığını toplaması için haber gönderildiğinde kendini kaybetmişti. Mutfakta dikilen Berthe bu sövgüleri dinlerken sararıyor, Auguste ise bir şey söyleyemiyordu.
- Evet evet, diye sürdürüyordu Rachel, boynuzlu kocan görmesin diye senin çamaşırlarını saklarken iyiydim! Senin apış aran soğusun diye kocanı kapıda oyaladığım günleri ne çabuk unuttun?
Berthe kulaklarını tıkayarak içeri kaçtı. Ama Auguste kaçamazdı, avludan yayılan bu pis ayrıntıları titreyerek dinlemek zorunda kaldı. O sırada tüm hizmetçiler mutfak pencerelerine doluşmuş, tek sözcüğünü kaçırmadan dinliyorlardı. Fakat Rachel'in kininde öyle korkutucu bir yan vardı ki onlar da tepki duydular. Lisa diğerleri adına karşılık verdi:
- Hey, yeter artık! Gevezelik iyi ama, insan efendilerine böyle saldırmaz!
Yavaşça herkes çekildi ve içini boşaltan kızı yalnız bıraktılar, çünkü iyice dağıtmış ve tüm apartmanı sayıp dökmeye başlamıştı.
- Ben bir hizmetçi parçasıyım, ama hiç olmazsa onurum var! Bu kerhanenizdeki hanımlardan daha namusluyum! Gidiyorum, çünkü burada içim kalkıyor!
Rahip Mauduit ve doktor Juillerat merdivenlerden inerken her şeyi duymuşlardı. Avlu boşalınca apartman bir sessizliğe büründü. Ana kapıda rahip yorgun gibi bir an duraladı:
- Tanrım, ne kadar da sefillik var!
Doktor başını salladı:
- Yaşam bu.
Bu iki adam bir doğum veya cenazeden birlikte çıkarken birbirlerine böyle içlerini dökerlerdi. İkisi de aynı gizleri paylaşırlardı: Rahip itirafları dinlerken, doktor da anaları doğurtur ve kızları tedavi ederdi. Karşıt düşüncede olmalarına karşın insanın yetersizliği konusunda anlaşmışlardı.
- Tanrı bizi bırakıyor, dedi rahip.
- Hayır, Tanrı'yı bu işe karıştırmayın. Bu insanlar ya sağlıksız yahut da kötü eğitim kurbanı, hepsi bu.
Doktor yanıt beklemeden konuyu dağıtıp siyasi iktidarı suçladı. İkinci İmparatorluk ülkeye yaramamıştı, cumuhuriyetçi bir rejimde her şey daha iyi olurdu. Doktorun bu genellemeleri yanında pratik yaşam gözlemleri daha inandırıcı oluyordu. Tüm mahallenin kadın ve erkeklerini tanıyor, özellikle kadınları suçluyordu. Bir bölümü bebek davranışı görüp aptallaşıyor veya ahlakı bozuluyor, diğer bir bölümü de kalıtımdan gelen nevrozların etkisiyle duygu ve tutkularını çarpıtıyor, ama tümü de zevk almadıkları bir çukurda kirleniyordu. Erkekler de onlardan iyi değildi: Kibar giysileri altında hayvanca istekleriyle yaşamlarını karartıyorlardı. Doktor bu jakoben görüşler ışığında kentsoylu sınıfının kokuşması ve yok oluşunun çanlarını çalıyordu. Sonra yeniden ipin ucunu kaçırıp evrensel mutluluğa inandığını söyledi:
- Aslında ben sizden daha dindarım, sayın rahip.
Rahip onu sessizce ve düşünceli bir yüzle dinliyordu. Bir süre sonra mırıldandı:
- Ne yaptıklarını bilmiyorlar, Tanrı onlara acısın!
Sonra fazla konuştuklarını düşünerek yürümeyi sürdürdüler. Saint Augustin Sokağı'na geldiklerinde Bonheur des Dames mağazasının kapısında duran Madam Hedouin onları neşeyle selamladı. Arkada duran Octave da gülümsüyordu. O sabah birbirleriyle konuşup evlenmeye karar vermişlerdi.
- İyi günler, sayın rahip! diye seslendi Madam Hedouin. Yine çok işiniz var, sayın doktor!
Doktor kadına ne kadar sağlıklı göründüğünü söylediğinde kadın güldü:
- Ah! Herkes benim gibi olsaydı, işsiz kalırdınız!

Durup biraz sohbet ettiler. Doktor Marie Pichon'un doğum yaptığını bildirince, Octave şaşırdı. Bebeğin kız olduğunu duyunca genç adam:
- Kocası bir oğlan yapmayı beceremiyor muymuş? dedi. Kadıncağız şimdi annesine bu kızı hiç kabul ettiremez.
- Sanıyorum öyle, dedi doktor. Marie'nin anne ve babası haberi duyunca yatağa düşmüşler. Bir noter çağırıp damatlarını mirastan çıkarmışlar.
Bu habere diğerleri güldü, ama rahip düşünceli sessizliğini koruyordu. Madam Hedouin ona rahatsız olup olmadığını sordu. Evet, biraz yorgundu, gidip dinlenmek istiyordu. Diğerlerini selamlayıp Saint-Roch Sokağı'ndan aşağı, yine doktorla birlikte yola koyuldu. Kilisenin önünde doktor birden sordu:
- Ne oldu? İşinize gelmedi mi?
- Nasıl? diye sordu rahip şaşırarak.
- Kumaşçı kadından söz ediyorum. İşte size ve bana gülüp geçen biri. Ne Tanrı'ya, ne de ilaçlara gereksinmesi var:
Doktor uzaklaşırken rahip kiliseye girdi. Geniş ve mavi-beyaz vitraylı pencerelerden içeri dolan gün ışığında kilisenin içinde erinç veren bir sessizlik vardı. Yalnızca Yedi Acılı Meryem köşesinde bir kadın, yaktığı mumların önünde dua ediyordu.
Rahip Mauduit odasına çıkmak istiyordu, fakat anlayamadığı bir iç sıkıntısı yakasını bırakmadı. Ona öyle geliyordu ki Tanrı onu çağırıyor, açık işitemediği buyruklar gönderiyordu. Kilise içinde yürüyüp yatışmak istedi; biraz ilerleyip koro yerinin arkasına dolandığında karşılaştığı görünüm onu sarstı.
Erden Meryem Tapınağı'nın mermerleri arkasında, yedi kandilin aydınlattığı bu gizemli karanlığın gerisinde sade ve iç parçalayıcı bir görüntü vardı: Ağlaşan Meryem ile Magdalena yontuları arasında çarmıha gerili İsa. Arkadaki duvarın çıplaklığı önünde bu beyaz yontular, sonsuz acının tanrısal bir simgesi olarak büyüyorlardı.
Rahip dizleri üstüne düştü. Bu köşeyi kendi hazırlatmıştı, mimar ve işçiler gittikten sonra ilk çarpılan kendisi oldu. Çarmıhtan yükselen suçlayıcı bir soluk onu boğuyordu. Tanrı'nın yakınında olduğunu duyumsuyor, belki de kötü bir din adamı olduğunu düşünerek acı çekiyordu.
Ah! Tanrım, bu çürüyen dünyanın yaralarını artık din şalıyla örtemeyecekleri saat yaklaşıyor muydu? Sürüsünün ikiyüzlülüğüne artık yardakçılık etmemeli veya her defasında hazır bulunup budalalık ve ahlaksızlık düzenlerini onaylamamalı mıydı? Kilisenin de yıkıntıları altında kalma pahasına, her şeyin yıkılmasına seyirci kalmak daha doğru olmaz mıydı? Evet, insanın sefilliğini daha ileri götürmesine yardımcı olacak gücü artık kalmamıştı. Sabahtan beri tanık olduğu kötülükler yüreğini sıkıştırıyordu. Rahip ellerini İsa'ya uzatıp bütün gün söylediği yalanlar ve sahtelikler için af diledi. Barsaklarını düğümleyen bir Tanrı korkusu, adını bir daha kullanmayı yasaklıyor, günah işleyen sürüyü artık cezalandırmaya kararlı olduğunu söylüyordu. Dünyanın tüm hoşgörüleri bu vicdanın önünde birer birer yıkılıyor, geriye yalnızca kurtuluşa inananların inancı kalıyordu. Oh! Tanrım, rahiplerine kadar çürümüş bu toplumun ortasında doğru yolu göster bana!
O vakit Rahip Mauduit Çarmıhtaki İsa'ya bakıp hıçkırıklara boğuldu. Meryem ve Magdelena gibi, yok olan gerçeğe, boş gökyüzüne ağlıyordu. Mermerlerin ve yaldızların gerisinde duran, alçıdan yapılmış İsa'nın bir damla bile kanı yoktu.

18

Aralıkta, yani yasının sekizinci ayında Madam Josserand ilk kez topluluk içine çıkmayı kabul etti. Bu, Duveyrierlerin evinde bir yemek çağrısıydı; Clotilde yeni sezonu ilk cumartesi çağrısıyla açıyordu. Bir gün önceden Adele'e haber verip, bulaşık için Julie'ye yardım etmesini buyurmuştu. Çağrı günleri hanımlar birbirlerine yardımcı oluyorlardı.
Madam Josserand hizmetçisine sıkı tembih etti:
- Özellikle hamarat ol. Senin de yapında ne var, bilmiyorum. İyice ağırlaştın.
İşin doğrusu Adele dokuz aylık gebeydi. Hizmetçi kız buna anlam veremiyor, bütün gün aç gezmesine karşın, karnı şiştikçe öfkeleniyordu. Bu arada Madam Josserand konuklarına onu gösterip, hizmetçisini ne kadar iyi beslediğini söylüyordu. Saf kız sonunda başına geleni anlayınca, hanımının karşısına geçip işin doğrusunu haykırmayı, aç olduğunu bağırmayı çok düşündü, ama kendini her defasında tuttu.
Fakat o günden sonra içini bir korku kapladı. Köyünden aldığı düşünceler bu dar kafanın içinde yer etmişti. İlençli olduğunu sanıyor ve gebeliğini açıklarsa jandarmaların gelip onu götüreceğinden korkuyordu. Böylece tüm zekâsıyla bunu saklamaya çalıştı. Mide bulantıları ve başağrılarından hiç yakınmadı. İki kez ocağın önünde sosları karıştırırken bayılacak gibi oldu. Bereket versin vücudu yana doğru genişliyor, karnının şişkinliği pek belli olmuyordu. Zavallı bir yandan da korselerle vücudunu iyice sıkıyor, bulaşık yıkarken bile bu sıkıntıya katlanıyordu. Ama son iki ay dayanılmaz olmuştu.
O akşam Adele saat on birde yatmaya çıktı. Ertesi akşamki çağrıyı karabasan gibi düşünüyordu: Gündüzki işin üzerine yine saatlerce çalışmak, Julie'nin aşağılamalarına katlanmak. Oysa karnı allak bullaktı, daha

fazla çalışamıyordu. Doğum anını ise hiç düşünmek istemiyordu; bu nedenle hiç hazırlık yapmamış, belirtileri konusunda bilgisiz, tarihleri aklında tutamayacak kadar cahildi. Yalnızca yatağına uzanabildiği zamanlar rahat edebiliyordu. Dünden beri hava buz tutmuş olduğundan, çoraplarını çıkarmadan yatmış, ısınmaya çalışıyordu. Biraz dalmıştı ki ufak sancılar başlayınca gözlerini açtı. Önce karnını sivrisinek ısırdı sandı. Sonra bu ısırmalar durunca rahat bir soluk aldı. Kötü bir uykuyla geçen yarım saat sonra birden derin bir ağrıyla yeniden uyandı. Bu kez kızdı; şimdi de barsakları bozulmuştu galiba. Bütün gece tuvalete koşarsa yarın hali ne olurdu? Karnını ovarak kendini tutmaya çalıştı. Çeyrek saat sonra ağrı daha güçlü olarak başladı.

- Ah, lanet olsun! diyerek kalktı.

Karanlıkta lazımlığı el yordamıyla bulup çömeldi, sonuçsuz çabalayıp yoruldu. Oda buz gibiydi. On dakika sonra karın ağrısı geçince yine yattı. Fakat yine kısa süre sonra karnını neredeyse yırtacak gibi bir sancıyla fırladı. Sanki bir el karnında bir yeri sıkıyordu. Sonunda ne olduğunu anladı:

- Tanrım! Oh tanrım! Demek buydu!

Yatakta daha fazla kalamadı; mumu yaktı ve ağrısını atabilmek için kalkıp odada yürümeye koyuldu. Ağzının içi kuruyor, yanakları pembe pembe yanıyordu. Ani bir sancı geldiğinde ya duvara yaslanıyor, ya da bir mobilyaya tutunuyordu.Böylece hiç bağıramadan, sırtında şalıyla ısınmaya çalışarak saatlerin geçmesini bekledi. Önce saat iki, sonra üç oldu. İçinden:

- Ah! Haksızlık bu, diyordu. Hiç bitmeyecek mi?

Ama karnındaki devinim sürüyor, ağırlık kalçalarına doğru iniyordu. Acısını hafifletmek için iki eliyle kalçalarını tutuyor, dizlerine kadar çoraplı çıplak bacaklarını bastırıyordu. Hayır, Tanrı'nın adaleti yoktu! Bu gebeliği de diğer bir angarya gibi kabullenen beyninde bu acının verdiği başkaldırıyı duyuyordu. Bütün gün aç ve pis gezdiği yetmiyormuş gibi, şimdi de bu çıkmıştı. Yüzlerinin ne hale geldiğini görmek için gidip hanımının paspası üzerinde doğurmak isterdi. İki sancı arasında güçlükle mırıldanıyordu:

- Allahsızlar! Olacak iş mi bu? Ölüyorum sanki.

Çevresinde hiç ses yoktu, herkes odasında uyuyordu. Saat dördü vurduğunda birden karnının yırtıldığını sandı. Sancıyla birlikte içinde bir kopma oldu ve bacaklarından aşağı sular indi. Adele bir an korku ve şaşkınlıkla duraladı, sanki yaşamı bacaklarından akıp gidiyordu. Odanın bir köşesindeki sandığın üzerine oturup bir dakika kadar dinlendi. Pis odayı aydınlatan mum ışığı da giderek azalıyordu. Kalkıp Madam Josserrand'ın verdiği eski bir muşambayı yatağın üzerine serdi ve öylece yatağa girdi. Henüz uzanmıştı ki doğum devinimi yeniden başladı.

Böylece bir buçuk saat boyunca giderek artan sancılarla boğuştu. İçindeki kasılmalar artık durmuş, şimdi kendisi zorlamaya başlamıştı. Bütün gücüyle ıkınıyor, vücudunu saran bu ağırlıktan kurtulmak istiyordu. Her kasılışında vücudu titriyor, yüzü yanıyor ve boynundan terler akıyordu. Bu acıya dayanabilmek için çarşafı ısırıyor ve arada söyleniyordu:

- Olacak şey değil... Çıkmayacak... Galiba çok büyük...

Kadın gerdanı iyice geride ve bacakları ayrık olarak yatağın demirlerine yapışmış sarsılıyordu. Çok şükür bebeğin gelişi normaldi, çünkü kafasını görebiliyordu. Kafa bazan çıkıyor, sonra dokuların esnekliğiyle yine içeri giriyordu. Sonunda kadının leğen kemikleri gerildi, içi çatlayacak gibi oldu ve bacaklarının arasından kanlı dokularla sıvalı çocuk yatağın üzerine düştü.

Adele o anda bir çığlık attı; muzaffer annelerin çığlığıydı bu. Yan odalarda hemen kıpırtılar oldu, uykulu sesler yükseldi: "Ne oluyor yahu? Adam mı öldürülüyor?" Adele korkuyla çarşafı yine ağzına aldı; yorganıyla çocuğu örttü, çünkü kedi yavrusu gibi miyavlamaya başlamıştı. Ortalık yeniden sessizleşince kadın hiç olmazsa on beş dakika bir ferahlık, sonsuz bir dinginlik yaşayabildi.

Sonra sancılar yine başladı. İçini bir korku kapladı: Yoksa bir tane daha mı geliyordu? İşin kötüsü, gözlerini açtığında odayı zifiri karanlık bulmuştu. Yedek bir mumu bile yoktu. Ve bu çatı odasında yapayalnız, terden ıpıslak ve bacaklarının arası yapış yapış kalan kadın ne yapacağını bilemiyordu. Köpekler için bile doktorlar vardı, ama kendisi için yoktu işte. Sen ve çocuğun, geberin öyleyse! Dün alt kattaki Madam Pichon'a doğumu sırasında yardım edişini anımsadı. Kadını örselememek için nasıl da özen gösteriyorlardı! Bu arada çocuğun ağlamadığını fark etti, elini uzatıp yokladığında karnından uzanan bir hortuma rasladı. Köyden biliyordu; bunu düğümleyip kesmek gerekiyordu. Gözleri karanlığa alışınca el yordamıyla uzanıp yatağının arkasına astığı önlüğünü aldı. Askılardan birini koparıp bebeğin göbeğini düğümledi ve önlük cebindeki makasla kesti. Ter içinde yeniden yatarken, bu küçüğü ölmeye bırakamayacağını düşünüyordu.

Fakat sancısı sürüyordu. Göbek kordonu bacaklarının arasından sarkıyordu; ucundan tutup önce yavaş sonra daha güçlü çekmeye başladı. O çektikçe arkası geliyordu, sonunda lök gibi bir şey düştü. Bu kez, çok şükür! Sancısı kesilmiş, her şey bitmişti. Yalnızca bacaklarının arasından ılık bir kan akıyordu.

Bir saat uyuyakaldı. Saat altıyı vurduğunda, bilinçaltındaki bir zorlamayla uyandı. Soğuk ayışığı odayı aydınlatıyordu. Fazla zamanı yoktu, güçlükle kalkıp bir makine gibi bebeği eski çamaşırlara sardı, dışını gazete kâğıtlarıyla örttü. Bebeğin sesi çıkmıyordu, ama yürek atışlarını duyabiliyordu. Kadın birden yavrusunun cinsiyetini bilmediğini anımsadı, gazeteyi açıp baktı. Bu bir kızdı. Yine bir talihsiz daha! Şu küçük Louise gibi, bir kapı aralığına bırakılan, sonra da arabacı veya uşaklara kasık mancası olacak bir

zavallı. Hizmetçiler hâlâ uyuyorlardı. Merdivenlerden indi, uyuklayan kapıcının kordonu çekip açtığı kapıdan sokağa çıktı. İlerdeki Choiseul Geçidi'ne geldiğinde demir kapıların önüne elindeki paketi bıraktı. Kimseye raslamamıştı. Yaşamında bir kez şansı yaver gitmişti!
Hemen dönüp odasını temizlemeye koyuldu. Muşambayı katlayıp yatağın altına sakladı, lazımlığı boşalttı, bir sünger alıp her yanı iyice sildi. İşini bitirdiğinde yorgunluk ve kasıklarından sürekli akan kan yüzünden yüzü mum gibi beyaz olmuştu. Bir havluya silinip yattı.
Madam Josserand saat dokuza doğru meraklanıp yukarı çıktığında Adele'i berbat durumda buldu. Hizmetçi ishal olduğunu, bütün gece uyuyamadığını söyleyince çıkıştı:
- Yine çok yemekten, tabii! Tıkınmaktan başa şey düşünmezsin ki!
Kızın suratını sararmış görünce bir doktor çağırmayı önerdi. Ancak Adele biraz dinlenirse geçeceğini söyleyince üstelemedi; üç frankı cebinde kalmış olurdu. Kocasının ölümünden bu yana Madam Josserand, kızı Hortense ile birlikte, Bernheim Şirketi'nin bağladığı dul maaşıyla geçiniyordu. Bu az paraya karşın salı günü davetlerinden vazgeçmediği için parayı denkleştirmekte zorlanıyordu.
- Pekâlâ, uyu bakalım. Öğle yemeğinde dünden kalanı yeriz, akşama da dışarda olacağız. İyileşirsen inip Julie'ye yardım edersin.
O akşam Duveyrierlerdeki çağrı pek içten oldu. Tüm aile, Vabrelar ve Josserandlar, hatta Bachelard Dayı hazır bulunuyorlardı. Dayı birlikte Trublot'yu getirmiş, Leon'dan ayırmamak için Madam Dambreville'i de çağırmışlardı. Leon, yeğenle evlendikten sonra, hâlâ desteğine gerek duyduğu teyzenin kollarına yeniden düşmüştü. Artık tüm çağrılara birlikte gidiyorlar, genç hanımın grip olduğunu söyleyip gelemediği için onun adına özür diliyorlardı. O akşam da tüm konuklar gelin hanımı hâlâ göremedikleri için serzenişte bulundular. Sonra Clotilde'in bu gece için hazırladığı konseri tartıştılar. Programda yine Hançerli Yemin korosu vardı, ama bu kez evin hanımı tam beş tane tenor bulmuştu. İki aydır Duveyrier de neşesini bulmuş, rasladığı aile arkadaşlarını "Sizi evimizde göremiyoruz, kesinlikle gelin. Karım koro çalışmalarına yine başlıyor" diye çağırıyordu.
Kahveler içildikten sonra, bayanlar büyük salondaki şöminenin çevresinde otururken, küçük salonda ciddi konuları tartışan baylardan küçük bir öbek oluştu. İlk tümceden sonra hemen politika konuşulmaya başlandı. Parlamentodaki tartışmalar herkesi alevlendirmişti. Özellikle Paris bölgesinde mayıs seçimlerinde hepsi meclise giren muhalefet milletvekillerinin durumu konuşuluyordu. Yenilikçi kentsoyluların bu başarısı, görünürdeki hoşnutluğa karşın, konukları derinden endişelendiriyordu. Leon söz aldı:
- Doğrusu, Mösyö Thiers (*) çok yetenekli bir konuşmacı. Fakat İmparator'un Meksika Seferi'ne karşı çıkarken kullandığı dil yenilir yutulur gibi değil.
Genç adam Madam Dambreville'in girişimleriyle meclis idare amirliğinde bir göreve getirilmiş, bunun gereği olarak İmparator yanlısı olmuştu. Artık karnı aç demagog söylemlerini unutmuştu, kuramlara düşmandı.
- Siz hükümetin yanlış politikasını eleştirirdiniz, diye anımsattı Doktor Juillerat. Umarım geçen seçimlerde Mösyö Thiers'e oy vermişsinizdir.
Genç adam yanıt vermekten kaçındı. Bu arada yeniden karısından kuşkulanmaya başlayan Theophile söze karıştı:
- Ben ona oy verdim... İnsanlar kardeşçe yaşamayı kabullenmiyorlarsa, sonuçlarına katlanırlar!
Az konuşan ama sözleri bazen derin olabilen Duveyrier mırıldandı:
- O zaman siz de katlanırsınız, değil mi?
Auguste de Mösyö Thiers'e oy vermişti, ama burada açıklamaya cesaret edemiyordu. Campardon seçimde çekimser kalmıştı, çünkü sarayın adayı olan Dewinck dinsel konularda güvence veremiyordu. Mimar o sıralarda yayınlanmış olan İsa'nın Yaşamı adlı kitaba öfkeyle söylenmeye başladı:
- Dinimizi aşağılayan bu kitabı değil, yazarını yakmalı!
Rahip Mauduit hoşgörüyle onun sözünü kesti:
- Siz fazla köktencisiniz, dostum. Ama, ortamın iyice karıştığı kesin. Mecliste Papayı kovmaktan söz ediliyor, uçuruma doğru bir gidiş var.
- Çok iyi! dedi Doktor Juillerat.
Diğerleri ona karşı çıktılar, ama doktor kentsoylulara karşı saldırıya geçmişti bir kez. Halkın yakında kentsoyluları çöp gibi süpüreceğini söylerken diğerleri kentsoyluluğun bir erdem kaynağı, iş ve ekmek kapısı olduğunu öne sürdüler. Duveyrier araya girip kendisinin Dewinck'e oy verdiğini itiraf etti; adayı beğenmiyordu, ama düzeni temsil ettiği için ona oy vermişti. Evet, Fransız Devrimi'nin Terör Dönemi'ne benzer bir çağ gelebilirdi. Sonra ekledi:
- Muhalefet listesinin zaferi çatıdaki ilk çatlaktır. Çökerse sizler de altında kalmayasınız!
Topluluk bir an sessiz kaldı. Kibar beyler İmparatora karşı çıkarken kişisel güvenliklerini tehlikeye atmış olmanın korkusunu yaşıyorlardı. Kömür ve kana bulanmış işçilerin kendi evlerine girdiklerini, hizmetçilerin ırzına geçip şaraplarını içtiklerini düşleyebiliyorlardı. Kuşkusuz imparatora bir ders verilmeliydi; ama dersin fazla ileri gitmiş olmasından pişman gibiydiler.
- Ama içiniz rahat olsun! diye bağladı doktor. Hepinizi kurşuna dizerek kurtarırlar!
Bu arada yeni konuklar geliyordu. Valerie ve Berthe başbaşa, eski dostlar gibi dedikodu yapıyorlardı.

Mimarın yanında getirdiği Öbür Madam Campardon ile Madam Josserand çamaşır beyazlatmak için yeni bir formülü tartışırken, bir kıyıda yalnız başına duran Hortense gözlerini kapıdan ayırmıyor, Verdier'nin gelişini bekliyordu. O sırada Clotilde yerinden kalkıp kollarını açarak kapıya doğru ilerledi. Gelen kadın, eski Madam Hedouin veya Octave Mouret'nin yeni eşiydi. Nikah, kadının yastan çıkmasıyla kasımın ilk günlerinde kıyılmıştı.

- Ya kocan? diye sordu ev sahibi. Umarım koro için verdiği sözü tutacaktır.

- Hayır, hayır, diye güldü Caroline Mouret. Arkadan geliyor, son anda bir işi çıktı.

Konuklar gelen kadını merakla izleyip aralarında fısıldaşıyorlardı; güzel Madam Mouret yaptığı her işte başarılı bir kadının kendinden emin haliyle gülümsüyordu. Madam Josserand gelip elini sıktı. Berthe ve Valerie aralarındaki konuşmayı bırakıp uzaktan kadını süzdüler. Fakat, geçmişin dingin bir biçimde unutulduğu bu ortamda Auguste, küçük salonun kapısına dikiliverdi. Nasıl? Ablası bu ahlaksız adamı ve karısını evinde kabul ediyordu! Kıskanç kocanın tepkisinde, batan bir tüccarın kıskanç öfkesi de yok değildi; çünkü yeni bir ipek reyonu açan Bonheur des Dames mağazası daha da büyümüş ve Auguste'ün müşterisini öylesine kurutmuştu ki genç adam yeni bir ortak almak zorunda kalmıştı. Konuklar Madam Mouret'yi kutlarken Auguste Clotilde'e yaklaştı:

- Bunu kabul edemeyeceğimi bilmen gerekir.

- Nasıl? diye şaşırdı kadın.

- Hadi karısı neyse, bana bir kötülüğü olmadı.. Ama o herif gelirse Berthe'i kolundan tutup herkesin önünde çeker götürürüm!

Clotilde Auguste'ün yüzüne baktı, sonra omuzlarını silkti. Kardeşinin kaprisi yüzünden kırk yıllık arkadaşı Madam Mouret'yi geri çevirecek değildi herhalde. Zaten kim anımsıyordu ki o eski olayı? Kendi kafasındaki sorunlar için ortalığı karıştırmanın alemi yoktu. Auguste bir destek arar gibi Berthe'in yanına gitti; onun yerinden kalkıp peşinden geleceğini umuyordu; ama karısı kaşlarını çattı: Deli miydi ne? Zaten yeterince gülünç olmak ona yetmemiş miydi? Adam şaşırmıştı:

- Ama gülünç olmak istemiyorsak, gitmemiz gerekir! diye sızlandı.

Bunun üzerine Madam Josserand damadının kulağına eğildi:

- Herkes size bakıyor. Bari bu kez uygar bir bey gibi davranın.

Kocanın aklı yatmamıştı, ama susmak zorunda kaldı. O andan başlayarak bütün hanımlar alarmda beklemeye başladılar, yalnızca Madam Mouret oturduğu yerden rahat gülebiliyordu. Auguste vaktiyle evliliğine karar verilen pencerenin yanına çekilirken öfkeden başağrısı artıyordu; tüm hanımlar belli etmeden onu izliyordu.

Octave iyice geç geldi. Genç adam merdivende Madam Juzeur'le karşılaştı; omuzlarına bir şal örtmüş olan kadın göğsünün ağrıdığını, ama Duveyrierleri kırmamak için geldiğini söyledi. Ama genç adamın koluna girmekten de geri durmadı:

- Kutlarım, çok güzel bir evlilik yaptınız. Bazen sizin başaramayacağınızı düşünüp umudumu yitiriyordum. Söylesenize, onu nasıl razı ettiniz, bakayım?

Octave gülerek kadının parmaklarını öptü. Fakat merdivende bir devinim duyunca çekildi. Bu, tavşan çevikliğiyle merdivenleri çıkan Saturnin'di. Bir haftadır eve dönmüştü; akıl hastanesinde müdür onu daha fazla tutmaya razı olmayarak eve göndermişti. Yine, eskiden annesinin çağrılara gittiği akşamlarda yaptığı gibi, Marie Pichon'un yanına çıkıyordu. Octave üst kattan Marie'nin mırıldandığı bir ninniyi duyar gibi oldu. Düşleminde bu sevecen ve umarsız kadını hep yalnız ve kızı Lilitte'in başucunda canlandırıyordu.

Madam Juzeur Octave'ın ellerini avuçlarına alıp:

- Size mutlu bir evlilik dilerim! diye yineledi.

Octave içeri onunla birlikte girmemek için girişte oyalanırken yanına Trublot geldi. Genç adamın yüzü endişeliydi:

- Biliyor musunuz, bu kızın halini hiç beğenmiyorum!

- Kim? diye sordu Octave.

- Adele, üst kattaki hizmetçi kız.

Trublot davet masasından kalkar kalkmaz soluğu hizmetçilerin katında almış, Adele'in hasta yattığını görmüştü. Onu iyileştirmek için bazı öneriler sıralarken, arkadaşının gülümsediğini fark edip durdu:

- Sahi unutuyordum, siz artık evlisiniz. Bunlar sizi ilgilendirmiyor. Ama az önce Madam Juzeur'la sizi görünce...

Birlikte içeri girdiler. O sırada bayanlar da hizmetçilerinden söz ediyorlardı. Madam Duveyrier Clemence ve Hippolyte'i neden hâlâ tuttuğunu açıklıyordu; diğer bayanlar bu tutumu onaylıyorlardı. Valerie ve Berthe hâlâ uygun birer hizmetçi bulamamışlardı; haftalardır işçi bulma bürolarından kızın biri gelip iki gün durduktan sonra gidiyor, diğeri geliyordu. Madam Josserand Adele'in pasaklı hizmetinden yeni örnekler veriyordu. Öbür Madam Campardon ise Lisa'ya övgüler yağdırıyor, ödüllendirmekten söz ediyordu:

- Şimdi Lisa aileden biri gibi, diye ekledi. Küçük Angele'i okuluna o götürüp getiriyor. Ah! Bütün gün dışarda kalsalar merak etmem doğrusu.

Bayanlar o an Octave'ı fark ettiler. Genç adam Clotilde'i selamlamak için yaklaşıyordu. Berthe bir an ona

baktı, sonra fark etmemiş gibi Valerie'yle konuşmayı sürdürdü. Diğerleri fazla üzerine düşmeden onunla ilgilendiler.
- Ah, işte geldiniz! dedi Clotilde. Koroyu eksik bırakacağınızdan endişe ediyordum.
- Elimde değildi, madam. Ama şimdi buyruğunuzdayım.
Fakat bayanlar pencere yanındaki Auguste'ü de gözlüyorlardı. Octave'ın sesini duyan adamın başını çevirdiğini görünce yürekleri hopladı. Auguste'ün başağrısı iyice artmış, gözleri bulanmıştı; yine de kız kardeşinin yanına geldi ve kulağına mırıldandı:
- Onu gönder, yoksa biz gidiyoruz.
Clotilde yeniden omuz silkti. Auguste ona düşünme zamanı bırakmak için birkaç dakika beklemeye karar verdi; zaten erkekler de Octave'ı küçük salona götürüyorlardı. Bayanlar yine de rahat edemediler, çünkü Auguste karısına fısıldadığında herkes duydu:
- O adam bu odaya yine girerse, kalkıp peşimden geleceksin... Aksi durumda annenin evine dönebilirsin.
Küçük salonda erkekler de Octave'ı neşeyle karşıladılar. Yalnızca Leon soğuk durdu, ama Bachelard Dayı ve hatta Theophile her şeyi unuttuklarını göstermek üzere onunla tokalaştılar. Genç adam Campardon'a yaklaşıp kutladı; mimar iki gün önce Legion D'Honneur nişanı almıştı. Gururu yüzünden okunan mimar akrabası eve artık uğramadığı için karısının sitem ettiğini bildirdi. Fakat Octave yargıcı görünce şaşırdı; Duveyrier'nin çarpık çeneli durumunu daha önce görmemişti. Yargıç konuştuğunda sesi bir mağaradan çıkıyor gibi boğuklaşmıştı. Trublot arkadaşına fısıldadı:
- Bu sesle şimdi mahkemelerde daha popüler oldu. Geçenlerde bir davasını izledim, daha bir görkemli duruyordu.
O sırada Duveyrier yeni bitirdiği bir davayı anlatıyordu; bu davayı yönetişi o kadar beğenilmişti ki kendisine nişan vermekten söz ediliyordu. Davalı bebeğini öldüren bir anneydi; üstelik bu kadın karnı büyüdüğü için geçen yıl evden kovduğu ayakkabı tamircisi kadındı. Budala kadın yasalara o kadar saygısız, yakalanacağından o kadar habersizdi ki çocuğunu ikiye kesip bir ayakkabı kutusuna saklamıştı. Tabii savcıya anlattığı öykü de inanılacak gibi değildi: yok bir erkek onu baştan çıkarmış, sokaklarda işsiz gezerken çocuğunu besleyemiyormuş, daha neler! Fakat topluma bir örnek gerekiyordu. Duveyrier duruşmayı tereyağından kıl çeker gibi ustaca yönetmişti.
- Peki karar ne oldu? diye sordu doktor.
- Beş yıl hapis! Paris'i saran bu ahlak bozukluğuna bir set çekmek gerekiyordu, azizim.
Onun intihar girişiminden haberi olan Trublot Octave'a fısıldadı:
- İşitiyor musunuz? Ne ses ama, değil mi? Onun mahkemede cüppesiyle görmeliydiniz. Çarpık ağzıyla bir tanrı gibiydi.
Diğer salona geçtiklerinde bayanlar yine hizmetçileri konuşuyorlardı. O sabah Madam Duveyrier Julie'yi kovmuştu. Gerçi kızın işinden hoşnuttu, ama ahlak daha önemliydi, kızın sağda solda erkeklerle gezmesi hoş değildi. Oysa işin doğrusu şöyleydi: Doktor Juillerat'dan kızın gebe olduğunu öğrenen Clotilde çağırıp konuşmuş, ona ahlak dersi vermeye kalkınca kız hanımına oğlu Gustave'ın rahat durmadığını söylemişti. Madam Josserand ahlakın her şeyden önemli olduğunu vurgulamayı unutmadı. Örneğin, kendi hizmetçisi Adele pasaklıydı ama namuslu olduğu için tutuyordu. Bunları duyan Trublot çatı katında ateşler içinde yatan kızı düşünüp mırıldandı:
- Zavallı Adele!
Sonra yanındaki Octave'a döndü:
- Yahu Duveyrier'ye söylesek de kıza bir şişe şarap çıkarsa!
Diğer odadan yargıcın sesi geliyordu:
- Evet, baylar, istatistikler ortada, bebek cinayetleri hızla artıyor. Günümüzde hoşgörüyü kötüye kullananlar var. Siz bilim ve tıptaki gelişmelerle kötülüğü yok edeceğinizi sanıyorsunuz. Ama ahlaksızlık tedavi edilmez, kökünden kesilir.
Yargıç bu sözleri Doktor Juillerat'ya söylüyordu. Diğer baylar da kararlı olmaktan yanaydılar. Campardon ahlaksızlığı anlayamadığını söyledi; Bachelard çocukları savundu, Leon meclis araştırması yapılacağını bildirdi. Bu arada, Octave'ın bir sorusu üzerine, Trublot Duveyrier'nin yeni metresinden söz ediyordu: Bu kez olgun bir kadın bulmuştu; biraz yaşlıydı, ama yargıcın romantizm gereksinmesine yanıt veriyor ve onun arkadaşlarıyla yattığında kıyameti koparmıyordu. Bütün bunların arasında Rahip Mauduit başı önde ve yüreği sıkıntılı olarak susuyordu.
Sonunda Hançerli Yemin gösterisi için salona doluştular. Octave'ın girdiğini gören Auguste karısı Berthe'in kolunu tutup kaldırmak isteyince, Clotilde kardeşini sertçe dürttü. Fakat Auguste'ün başağrısı inadını zayıflatmış ve bayanların sessiz ayıplayışı karşısında tümüyle yenilmişti. Adamın dikildiğini gören Madam Josserand onun kulağına eğildi ve kabalık etmekte diretirse kızını geri alacağını ve elli bin frank çeyiz parasını ödemeyeceğini bildirdi; kadın çeyiz parası sözünü hâlâ ciddi olarak sürdürüyordu. Arkada oturan Bachelard Dayı'ya dönüp onu da tanık gösterince dayı elini yüreğine götürdü: Ailem için her şey feda. Auguste yenilgiyi kabullenip yine pencere önündeki yerine sığındı.
O zaman Octave sanki her şeye yeniden başlıyormuş gibi bir duyguya kapıldı. İki yıl önce geldiği Choiseul

Sokağı'nda halka tamamlanmış, yeniden başa dönmüştü. Yanında gülümseyen karısı vardı, erinç içindeydi. Trublot ona Berthe'in yanında oturan ve Auguste'ün yeni ortağı olan adamı gösterdi. Adamın Berthe'e armağan almakta çok eli açık olduğu söyleniyordu. Madam Juzeur iltifatlar ettiği Bachelard Dayı'dan Fifi ile Guelin hakkında gizli ayrıntıları dinliyordu. Arada bir öksürük nöbetleri gelen Theophile, doktordan karısını yatıştıracak bir ilaç vermesini istiyordu. Gözlerini kuzin Gasparine'den ayırmayan Campardon yeni başladığı kilise restorasyonunu anlatıyor, Tanrı ve sanat konusunda söylev veriyordu. Salonun girişinde sırtı dönük bir adam vardı: Verdier yine Hortense'la tartışıyor, ilişkide olduğu kadın ve çocuğunu sokağa atmamak için evliliklerini ilkyaza ertelemelerinin doğru olacağını anlatıyordu.
Sonra koro başladı. Mimar ağzını yuvarlatıp ilk bölüme girdi, Clotilde birkaç tuşa bastıktan sonra çığlığını attı. Onu diğer sesler izledi ve salondaki mumları titreten bir uğultuyla sürdü. Beş tenor görevlerini başarıyla yerine getirdiler. Octave'ın sesini çok beğenen Clotilde ona bir solo veremediği için üzülüyordu. Sonra sesler azaldı, piyano sesiyle orduların uzaklaşması duyuldu. Bittiğinde büyük bir alkış koptu, herkes Clotilde'i kutlamak için üşüştü. Ama salonun diğer ucunda Duveyrier'nin sivilceli yüzünde, bağırmamak için çarpık çenesini sıktığı okunuyordu.
Daha sonra çay servisi başladı, aynı kalabalık yemek salonuna aktı. Boş salonda yalnızca Rahip Mauduit kalmıştı. Rahip açık kapıdan görünen çağrılı kalabalığına baktı, sonra yüzünde bir gülümseme belirdi: Evet, bir kez daha, çürümekte olan bu kentsoyluların üzerine, son çöküşü geciktirebilmek için, din şalını örtmesi gerekiyordu. Tanrı onun içten yakarışına yanıt vermemişti, öyleyse hiç olmazsa kiliseyi kurtarmak gerekiyordu.
Yine her cumartesi olduğu gibi, saat gece yarısını çaldığında, konuklar birer ikişer ayrılmaya başladılar. Campardon ve öbür karısı, Leon ve Madam Dambreville çifti önden çıktılar. Verdier'nin sırtı çoktan kaybolmuştu, Madam Josserand söylenerek Hortense'ı götürdü. İçkiyi fazla kaçıran Bachelard kapıda Madam Juzeur'ü biraz daha tuttu, onun deneyimlerinden yararlanmak istiyordu. Önce mutfağa uğrayıp Adele'e götürmek üzere biraz şeker aşırmış olan Trublot kapıya geldiğinde Berthe ve Auguste çıkmak üzereydiler. Genç adam onlarla karşılaşmamak için geride kaldı.
Tam o sırada Octave ve karısı geldi. Clotilde onları geçirmek üzere çıkmıştı. Giriş dar olduğundan, hizmetçi paltoları ararken Berthe ve Madam Mouret bir araya sıkıştılar. İki kadın birbirlerine gülümsediler. Kapı açıldığındaysa, dışarda beklemekte olan Auguste Octave ile yüzyüze geldi. İki adam selamlaştı, Auguste onlara yol verdi. Arkadan Theophile ile gelmekte olan Valerie bu görünümü fark etti, Octave'a anlayışla baktı; yalnızca ikisi birbirleriyle her şeyi açık konuşabiliyorlardı.
- İyi geceler! dedi Madam Duveyrier.
Merdivenin aşağısında Octave Saturnin'i gördü. Deli oğlan dükkanın yeni ortağının eline yapışmış "Arkadaş... arkadaşım..." diye sırnaşıyordu. Octave'ın içinden bir tür kıskançlık geçti, sonra gülümsedi. Her şey geride kalmıştı: Saf Madam Pichon'un rahatlığı, Valerie ile olan başarısızlığı, Berthe'le aptalca ilişkisi... Bütün bunlara boşuna zaman harcamıştı. Artık başarmış, Paris'i fethetmişti. İçinden hâlâ Madam Hedouin diye çağırdığı karısının kolundan tutup merdivenlerden indi.
Apartman bir kez daha saygın sessizliğine bürünmüştü. Octave Marie Pichon'un ninnisini uzaktan duyar gibiydi. Dış kapıdan kocası Jules'ün girdiğini gördü. Evden en son doktor ve rahip ayrıldılar. Trublot Adele'e yardımcı olmak için çatı katına çıkmıştı. Saat bire doğru Kapıcı Gourd ışıkları söndürüp karısının ısıttığı yatağa girdi. Karanlığın içinde apartman uykuyu bekliyordu.
Ertesi sabah, bütün gece Trublot'nun bir baba şefkatiyle baktığı Adele uyanıp mutfağına döndü. Gece buzlar çözülmüş, mutfak havasız kalmıştı. Pencereyi açtığında avludan Hippolyte'in öfkeli sesi yükseldi:
- Kaltaklar! Bulaşık suyunu hanginiz döktü aşağı? Madamın giysisi mahvoldu!
Hemen diğer hizmetçiler mutfak pencerelerine üşüştüler, ağır sövgüler avludan aşağı yağmaya başladı. Adele seslendi:
- Ben dökmedim. Daha yeni indim.
Lisa başını kaldırdı:
- Ah! Sen ayakta mısın? Ne oldu dün gece?
- Şey, karnım ağrıyordu; çok acı çektim.
Hizmetçiler ona merakla baktılar; bütün gece kıvranması doğal gelmiyordu onlara.
- Yoksa midye mi yedin? dedi Lisa.
Diğerleri gülüşüp laf atmaya başladılar. Zavallı Adele korkup onları susturmaya çalıştı:
- Susun! Ne kadar kötüsünüz. Hastayım dedim size.
Kadınlar ona fazla ilişmeyip konuyu değiştirdiler. Doğal olarak dün akşamki çağrı merak konusuydu. Victoire elindeki reçel kavanozundan parmağıyla yerken sordu:
- Efendiler ve hanımlar her şeyi unutup yine bir araya gelmişler, öyle mi?
Hanımının giysisini temizleyen Hippolyte yanıt verdi:
- Bunlardaki yüz değil, kilise duvarı. Yüzlerine tükürüyorlar, yağmur yağdı diyorlar.
- Barıştıklarına bakmayın, dedi Lisa. Fazla uzun sürmez, bizim de günümüz gelir.
O sırada bir pencere açılınca hizmetçiler panik içinde mutfaklarına kaçtılar. Bu, Campardon'ların kızı küçük

Angele'di; Lisa tehlike yok diye seslendi; küçük kız onları anlıyordu. Loş kuyuda yine hizmetçi takımının kini yayıldı. Kirli çamaşırlar ortaya döküldü, efendilerinin pisliğini gördükçe kentsoylu olmamakla avunuyorlardı.
- Hey, Adele! diye bağırdı Victoire. Midyeleri nerenle yedin, kız?
Yeniden bir kahkaha koptu. Adele hangisine kızacağını bilemeden söyleniyordu:
- Ne kadar kalpsizsiniz! Öldüğünüzde gidip mezarınızda dans edeceğim.
O sırada Lisa dün işinden kovulan ve bir hafta sonra ayrılacak olan Julie'ye seslendi:
- Ah! Matmazel, kimbilir buradan gittiğiniz için ne mutlusunuzdur. Vallahi bu apartmanda insan dürüstlüğünü yitiriyor. Yeni gideceğiniz kapıda umarım daha mutlu olursunuz.
Julie akşam için balık ayıklıyordu. Kanlı kollarını pencereye yasladı; umursamaz bir tavırla içini çekti:
- Ah! Kardeş, ister o ev olmuş, ister bu ev. Birinde oturan ötekinde de oturuyor. Al birini vur öbürüne!

C
Aydınlanma Kitaplığı

DÜNYA KLASİKLERİ DİZİSİ

Yayınlanan Kitaplar:

1- Sokrates'in Savunması (Platon)
2- Devlet Adamı (Platon)
3- Candide (Voltaire)
4- Atinalıların Devleti (Aristoteles)
5- Top Oynayan Kedi Mağazası (Balzac)
6- Devlet I-II (Platon)
7- Devlet III-IV (Platon)
8- Yüzbaşının Kızı (Puşkin)
9- Philebos (Platon)
10- İtalya Hikâyeleri I (Stendhal)
11- İtalya Hikâyeleri II (Stendhal)
12- Yaşlılık/Dostluk (Cicero)
13- Masallar (Aisopos)
14- Pazartesi Öyküleri I (Alphonse Daudet)
15- Pazartesi Öyküleri II (Alphonse Daudet)
16- Rönesans (Jules Michelet)
17- Dr. Jekyll ve Mr. Hyde (Robert L. Stevenson)
18- Alice Harikalar Ülkesinde (Lewis Carroll)
19- Yöntem Üzerine Konuşma (Descartes)
20- Gılgamış Destanı
21- Martı/Vişne Bahçesi (Çehov)
22- Gulliver Cüceler Ülkesinde (Jonathan Swift)
23- Totem ve Tabu I (Sigmund Freud)
24- Totem ve Tabu II (Sigmund Freud)
25- Değişen Kafalar (Thomas Mann)
26- Çin Öyküleri (Anonim)
27- Gulliver Devler Ülkesinde (Jonathan Swift)
28- Şiirler (Safo)
29- Üç Öykü (Gogol)
30- Mozart Prag Yolunda (Eduard Mörike)
31- Masallar I (Jacob ve Wilhelm Grimm)
32- Şeytanlı Göl (George Sand)
33- Çocukluk (Lev Tolstoy)
34- Tefeci Gobseck/Üç Öykü (Balzac)
35- Masallar II (Jacob ve W. Grimm)
36- Michael Kohlhaas (H. Von Kleist)
37- Yıkıntılar I (Volney)
38- Yıkıntılar II (Volney)
39- Pierre ve Jean (Maupassant)
40- Paul ve Virginie (Bernardin de Saint-Pierre)
41- Metafizik Üzerine Konuşma (Leibniz)

42- İvan İvanoviç ile İvan Nikiforoviç'in Öyküsü (Gogol)
43- Haksız Yönetime Karşı / Tembellik Hakkı
(Henry D. Thoreau / Paul Lafargue)
44- Sadık / Safdil (Voltaire)
45- Yunus Emre I (İlhan Başgöz)
46- Yunus Emre II (İlhan Başgöz)
47- Yunus Emre III (İlhan Başgöz)
48- Tours Papazı (H. de Balzac)
49- Bizans (Ferenc Herczeg)
50- Erzurum Yolculuğu /Byelkin'in Öyküleri (Puşkin)
51- Macbeth (Shakespeare)
52- Genç Werther'in Acıları (Goethe)
53- Yeraltından Notlar (Fiyodor Dostoyevski)
54- Pâl Sokağı'nın Çocukları (Ferenc Molnar)
55- Yalnız Gezerin Düşlemleri (J. J. Rousseau)
56- Yaşamlar (Plutarkhos)
57- Öyküler I (Oscar Wilde)
58- Öyküler II (Oscar Wilde)
59- Yeniyetmelik (Lev Tolstoy)
60- Beyaz Geceler/Uysal Kız (Fiyodor Dostoyevski)
61- Dr. Faustus (Christopher Marlow)
62- Faust (Goethe)
63- Yazlık Dönüşü (Goldoni)
64- Karac'oğlan I (İlhan Başgöz)
65- Karac'oğlan II (İlhan Başgöz)
66- Bilinmeyen Başyapıt / Kırmızı Han (Balzac)
67- Sevil Berberi (Beaumarchais)
68- Ankara Anıtı (Augustus)
69- Peter Schlemihl (Adelbert von Chamisso)
70- Yeni Atlantis (Bacon)
71- Knulp (Hermann Hesse)
72- Gençlik I (Lev Tolstoy)
73- Gençlik II (Lev Tolstoy)
74- Sezar ve Kleopatra (George Bernard Shaw)
75- Kır Atlı (Theodor Storm)
76- Mektuplar (Platon)
77- Bayazıt (Racine)
78- Tula Teyze (Miguel de Unamuno)
79- Fıçıdan Öyküler (Theodor Storm)
80- Apartman I (Emile Zola)
81- Apartman II (Emile Zola)

Okurlarımız, eksik kitaplarını Cumhuriyet Kitap
Kulübü'nden sağlayabilirler.

C
Aydınlanma Kitaplığı

DÜNYA KLASİKLERİ DİZİSİ

Çıkacak Kitaplar:

c Yol Arkadaşım (Gorki)
c Seçme Öyküler (Çehov)
c Gülme (Bergson)
c Aktörlük Hakkında Aykırı Düşünceler (Diderot)
c Felsefenin İlkeleri (Descartes)
c René-Atala (Chateaubriand)

c Pir Sultan Abdal (İlhan Başgöz)
c Bartleby-Benito Cereno (H. Melville)
c Yahudiler (Lessing)
c Hastalık Hastası (Moliére)
c Odamda Yolculuk (De Maistre)
c Konuşmalar (Konfüçyüs)